

Nr 4 (161) – B Rok 28

Lipiec-Sierpień 2021

KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI NA UKRAINIE

Wołanie z Wołynia

Воання з Волині

Pismo religijno-społeczne Rzymskokatolickiej Diecezji Łuckiej

Dwumiesięcznik **Wołanie z Wołynia** – *Воання з Волині*

Pismo założone w 1994 roku. Założyciel i wydawca: Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Ostrogu na Wołyniu.

Redaktor naczelny: ks. Witold-Yosif Kovaliv.

Redakcja: Irena Dejneka, Ryszard Frączek, ks. Grzegorz Draus, Maria Kalas, Jarosław Kowalczyk, Ludmiła Poliszczuk, ks. Waldemar Szlachta, Inna Szostak.

Redakcja publikuje materiały nie zawsze podzielając poglądy ich autorów.

Zamieszczone w piśmie materiały mogą być przedrukowywane z podaniem źródła.

Razem z czasopismem ukazuje się seria książkowa Biblioteka „Wołania z Wołynia”.

Adres redakcji:

✉ вул. Князів Острозьких, 4-а
35800 м. Острів, Рівненська обл.

Україна

☎ & Fax + 380 (3654) 2-30-38

E-mail: vykovaliv@gmail.com

<http://www.wolaniecom.parafia.info.pl/>

Świadectwo rejestracji: RW nr 187

z 15 maja 1997 r.

ISSN 1429-4109

Oddział redakcji w Polsce:

✉ Ośrodek „Wołanie z Wołynia”,
skrytka pocztowa 9, 34-520 Poronin

Dobroczyńców prosimy o wpłaty na konto:

Stow. Ośrodek „Wołanie z Wołynia”

PBS. ZAKOPANE O/BIAŁY DUNAJEC

nr 77 88210009 0010 0100 1892 0001

Dla wpłat z zagranicy należy dopisać:

S.W.I.F.T code: POLUPLPR

~ ~ ~ ~

Jesteśmy w Facebook’u:

«Wołanie z Wołynia

– Воання з Волині»

<http://www.facebook.com/Wolanie/>

«Sursum corda»

<http://www.facebook.com/Sursum-corda-254753281236024/>

SPIS TREŚCI

- s. 3-5: *Послання конференції Єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні з нагоди 30 річниці Незалежності України*
 s. 6-7: *Muzeum Kresów w Lubaczowie, Zmarł nestor regionalistów. Stanisław Franciszek Gajerski (1932-2021)*
 s. 7: Ks. Witold-Yosif KOVALIV vel ks. Witold Józef KOWALÓW, *Od redakcji*
 s. 7: *Centrum Kultury i Sportu w Cieszanowie, Biogram*
 s. 8: Посольство України в Казахстані, «Синам і дочкам України, замученим у важкій неволі»
 s. 9-10: Włodzimierz FILAROWSKI, *W Ostrogu została odsłonięta tablica upamiętniająca chirurga Piotra Pasławskiego*
 s. 11-19: Apolonia SŁOBODZIAN [spisała Maria KALAS], *Cieszę się życiem, dziękuję za wszystko. Wspomnienia o bl. ks. Bukowińskim i rodzinnym domu*
 s. 20: Prof. dr hab. Lech Wojciech Szajdak *uhonorowany godnością «Lidera Pracy Organicznej» oraz «Statuetką Honorowego Hipolita»*
 s. 21-25: Petro ANTONOWYCZ [tłum. Regina SMOTER-GRZESZKIEWICZ], *Krótką historią Wołynia, cz. 3 Nowa Doba (1795-1918)*
 s. 26-35 Ksawery PRUSZYŃSKI, *Prawo do Wołynia*
 s. 36-37 Janusz HOROSZKIEWICZ, *Słowo w imieniu parafian Huty Stepańskiej i Wyrki*
 s. 38 Piotr Zychowicz, *«Wołyń zdradzony»*
 s. 39-40 Marcin HAŁAŚ, *Мęczennicy wołyńscy jak wyrzut sumienia*
 s. 41-49 Пантелеймон КОБАЛІВ, *«На Україні» чи «в Україні»*
 s. 50-52 Jerzy LUBACH, *Albo Trójmorze, albo Mitteleuropa!*
 s. 53-78: Ułás SAMCZUK, „Wołyń. Powieść w trzech tomach”, t. II: „Wojna i rewolucja”, VII
 s. 79: Saletyni.org/PS, *«Kanapka za złotówkę» – potrzebującym na Ukrainie. Dom Miłosierdzia przy parafii w Krzywym Rogu*
 s. 80: О. Роман БУРНИК, *«От, житло Бога з людьми, і він житиме з ними, вони ж народом його будуть, і сам Бог буде з ними» (Одк. 21, 3.)*

Poprzednie numery z tego roku oraz roczniki 2010-2020 „Wołania z Wołynia” w wersji elektronicznej dostępne są m.in. pod adresami:
http://www.duszki.pl/wołanie_z_wołynia/
<http://kresy24.pl/archiwum-pisma-wołanie-z-wołynia/>

Uprzejmię dziękujemy za pomoc w digitalizacji archiwum naszego czasopisma
 Śląskiej Biblioteki Cyfrowej:
<https://www.sbc.org.pl/>
 Nie jesteśmy w stanie odpowiadać na wszystkie listy. Przepraszamy.
 Redakcja „Wołania z Wołynia”

Projekt jest finansowany ze środków Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, w ramach zadania publicznego dotyczącego pomocy Polonii i Polakom za granicą.
 Projekt Fundacji Wolność i Demokracja „Polska Platforma Medialna”

Римсько-Католицька Церква в Україні
КОНФЕРЕНЦІЯ ЄПІСКОПІВ

Ecclesia Romano-Catholica in Ucraina
CONFERENTIA EPISCOPORUM

ПОСЛАННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ ЄПІСКОПІВ РИМСЬКО- КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ З НАГОДИ 30 РІЧНИЦІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Дорогі Брати і Сестри! Улюблений у Христі Український Народ!

З Божої благодаті усім нам випала прекрасна нагода святкувати 30 річницю Незалежності України. Однак було б великим спрощенням і несправедливістю ствердити, що нашій країні всього лиш 30 років. Те, що відбулося 24 серпня 1991 року є увінчанням довгого історичного процесу, увінчанням державотворення, витоки якого сягають княжих часів Київської Русі, занурені у купелі Святого Хрещення, яке здійснив святий Володимир Великий! Як же важливим і зобов'язуючим для нас є той факт, що Українська Держава є будівлею, яка побудована на Слові Євангелія, на водах Хрещення та на християнській культурі! Як же зобов'язуючими для нас є слова Преамбули основного Закону Країни – Конституції: *«усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями»!* Саме через призму цих слів має розумітися весь текст Конституції! Як же зобов'язуючою

для Голови Держави є присяга на Пересопницькому Євангелію! Адже після такої присяги не можна діяти всупереч євангельським цінностям. Як же зобов'язуючим для нас є хрестильні обітниця, в яких ми відріклися від зла і визнали віру в Бога!

Святкуючи 30 річницю Незалежності України, прагнемо виразити нашу вдячність словами Всемогутньому Богу словами Пресвятої Діви Марії: Бо вчинив мені велике Сильний! І святе Ім'я Його (Лк 1, 49). Справді великі і чудесні речі вчинив Господь для нас, для України, діла, яких не можливо перерахувати. До цих *mirabilia Dei* можемо зарахувати відновлення незалежності, відновлення нашої ідентичності як європейської держави після десятиліть тоталітарного комуністичного режиму. Не можливо тут не згадати суспільних рухів, змагань, ціною яких часто була пролита кров: це і Революція на граніті (1991), Помаранчева Революція (2004) та Революція Гідності (2013). Напевне різні політичні сили намагалися використовувати ці процеси для своїх

30 років Незалежності України

цілей, але, незважаючи на це, крізь ці події лунав голос України: Ми належимо до спільноти Європейських Народів!

Безумовно великим ділом Бога було відновлення Католицької Церкви в незалежній Україні. Саме у 1991 році папа Святий Йоан Павло II відновив її структури, відновлюючи Львівську, Кам'янець-Подільську та Київсько-Житомирську дієцезії, та призначаючи перших Єпископів. З того часу дерево, яке відновив святий Йоан Павло II розрослося новими галузками – новими дієцезіями: Луцькою, Мукачівською, Харківсько-Запорізькою та Одесько-Сімферопольською, в яких служать сотні священників та богосвячених осіб.

Пророкою, незабутньою і знаковою подією для України став візит Святішого Отця Йоана Павла II у червні 2001 року. Чи хтось коли-небудь так підняв нашу країну, ніж це зробив Верховний Понтифік, Папа Слов'янин: Дорогі українці, обіймаю вас усіх, від Донецька до Львова, від Харкова до Одеси та Сімферополя! У слові Україна

є заклик до величі вашої Батьківщини, яка своєю історією засвідчує особливе покликання бути межею та дверима між Сходом і Заходом. Протягом сторіччя ця країна була привілейованим перехрестям різноманітних культур, місцем зустрічі духовного багатства Сходу й Заходу. Україна має виразне європейське покликання, яке підкреслюють також і християнські корені вашої культури. Висловлюю побажання, щоб ці корені могли зміцнити вашу національну єдність, запевнюючи здійснюваним тепер реформам життєдайні соки справжніх цінностей, із яких усі могли б користати. Нехай же ця Земля й далі розвиває своє благородне завдання, з гордістю, яку висловив щойно цитований поет [Тарас Шевченко], коли писав: «Нема на світі України, немає другого Дніпра». Народе, що живеш на цій землі, не забувай цього!» Наче заповіт для нашої держави звучать прощальні слова Понтифіка, які Він промовив на львівському лєтовищі 27 червня 2001 року: УКРАЇНЦІ, В РОДЮЧУ ЗЕМЛЮ ВАШИХ ТРАДИЦІЙ

років
Незалежності
України

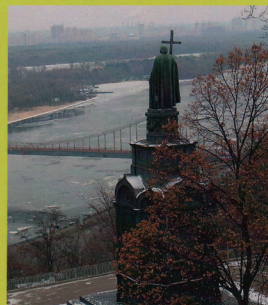
ЗАГЛИБЛЮЄТЬСЯ КОРИННЯ
ВАШОГО МАЙБУТНЬОГО!

...Разом зможете його будувати; разом зможете вийти назустріч викликам сучасності, натхненні тими спільними ідеалами, які становлять незгладну спадщину вашої минулої недавньої історії... Спільним є посланництво; нехай же спільними будуть і зусилля всього українського Народу!

Відзначаючи 30 річницю Незалежності нашої Держави, не можемо не згадати про багатьох синів і доньок, які ціною свого життя далі стоять на її захисті. Не можемо не згадати про війну на Сході України. Схиляємо наші голови в пошані і молитві по відношенню до наших Захисників, просимо про життя вічне для усіх загиблих, про потіху для їхніх родин, та смиренно благаємо Бога про дар миру!

Любов і пошана до Батьківщини, патріотизм, є виконанням Четвертої Божої Заповіді: Шануй батька свого і матір свою. У Катехизмі Католицької Церкви читаємо: «Четверта Заповідь виразно звернена до дітей, визначаючи їх стосунки з батьком і матір'ю, бо цей стосунок найбільш загальний. Вона стосується так само і родинних

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

**ХРЕСТ
НАД
ДНІПРОМ**

зв'язків з іншими членами родини. Вона вимагає шанувати, любити дідів і предків і бути їм вдячними. Вона поширюється, врешті, на обов'язки учнів щодо вчителя, працівників щодо працедавців, підлеглих – щодо керівників, громадян – щодо своєї Батьківщини і щодо тих, хто нею керує й управляє». В цей знаменний день і протягом усього нашого життя виконуймо цю Заповідь як найбільш достойним чином, пам'ятаючи про нашу історію, наше покликання і місію.

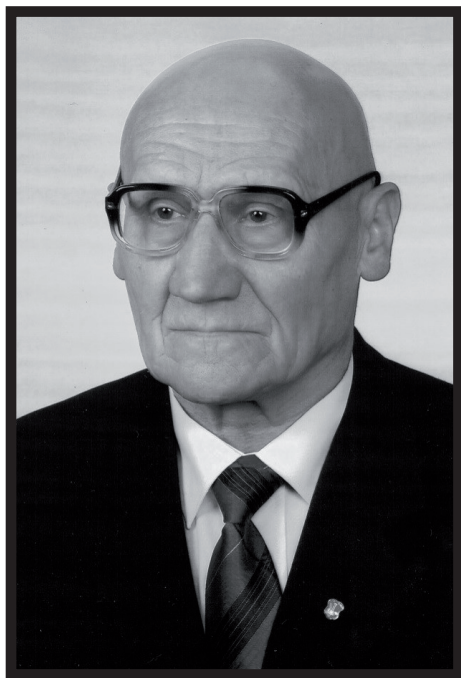
А в цьому нехай благословить нас Всемогутній Бог Отець, і Син і Святий Дух!

**Єпископи
Римсько-Католицької
Церкви України**

23 серпня 2021 року
№ 44/2021

Odeszli - Відійшли

ZMARŁ NESTOR REGIONALISTÓW. STANISŁAW FRANCISZEK GAJERSKI (1932-2021)

W niedzielę, 6 czerwca 2021 r., w wieku 89 lat odszedł Stanisław Franciszek Gajerski – zasłużony pedagog i społecznik cieszanowski, wybitny historyk regionalista, lokalny patriota i nieprzeciętna osobowość.

Swoje zainteresowania badawcze na początku skupiał na tematyce kultury materialnej regionu lubaczowskiego. Stworzył do dziś aktualne podstawy wiedzy o bruśnieńskim ośrodku kamieniarskim, potylickim ośrodku garncarskim, lubaczowskich hutach szkła kryształowego i dzia-

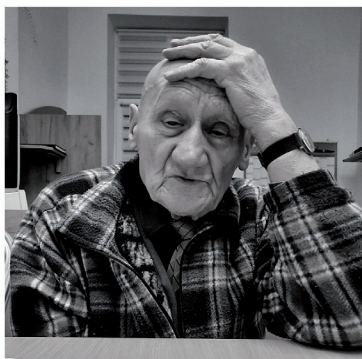
łalności lokalnych papierni w okresie nowożytnym. Był też znawcą dziejów osadnictwa żydowskiego i opracował pierwsze monografie Cieszanowa i Narola. Od lat 80. XX w. poświęcił się okresowi II wojny światowej, szczególnie polskiej konspiracji niepodległościowej, stając się w tym zakresie niekwestionowanym autorytetem.

Pierwsze swe publikacje wydał w połowie lat 60. XX w. W ciągu kolejnych ponad pięćdziesięciu lat niezwykle aktywności badawczej opracował ponad 150 artykułów naukowych, popularnonaukowych i prasowych. Zasłynął jako autor wnikliwych recenzji. Opracował ich dziesiątki i opublikował na łamach wielu wydawnictw naukowych na terenie całego kraju. Od 1995 r. swe teksty publikował również na łamach „Rocznika Lubaczowskiego”. Ostatnia jego recenzja ukazała się wiosną br. w tomie XX–XXI tego periodyku.

Od samych początków istnienia lubaczowskiego Muzeum był silnie związany z naszą instytucją i pracownikami. Uczestniczył w wernisażach wystaw, brał aktywny udział w organizowanych sesjach naukowych i spotkaniach. W Muzeum był częstym i lubianym gościem. Zawsze elegancki i szarmancki, chętnie rozmawiał z muzealnikami, dzielił się nowościami i ... obdarowywał wszystkich słodkościami.

Zapamiętamy Go jako człowieka nieprzeciętnego, pełnego kultury, pasji historycznej i ogromnej wiedzy. Jego dorobek naukowy pozostanie ważną częścią dzie-

STANISŁAW FRANCISZEK GAJERSKI 1932-2021

dzictwa kulturowego powiatu lubaczowskiego.

Muzeum Kresów w Lubaczowie

OD REDAKCJI:

Stanisława Franciszka Gajerskiego (1932-2021) miałem okazję poznać osobiście na święceniach biskupich Jego Ucznia, ks. Biskupa Mariana Buczka w Katedrze Lwowskiej. S.F. Gajerski latami korespondował ze mną przysyłając mi ciekawe informacje nt. historii Ziemi Cieszanowskiej i Lubaczowskiej oraz ich związków z Wołyniem. Życzenia i dobre słowa płynące z Cieszanowa były dla mnie umocnieniem.

Dziękując za dar życia i pracy Stanisława Franciszka Gajerskiego, modłę się byśmy żyli zgodnie z Ewangelią naszego Zbawiciela. Dziękuję Bogu, że między

Stanisławem Franciszkiem Gajerskim i mną – mimo różnicy pokoleń – powstały więzy modlitwy oraz wymiany myśli na temat historii Ojczyzny i pogranicza polsko-ukraińskiego. Dziękuję również za wspomaganie modlitewne i finansowe naszego dzieła. Sursum corda!

*ks. Witold-Yosif Kovaliv
vel. ks. Witold Józef Kowalów*

BIOGRAM

Zmarł mgr Stanisław Franciszek Gajerski – ważna dla nas i całej społeczności Gminy Cieszanów postać. historyk, społecznik. ur. 1 listopada 1932 r. w Cieszanowie, syn Józefa i Franciszki z d. Derlat. Absolwent historii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. Długoletni nauczyciel historii w Szkole Podstawowej w Cieszanowie. Czołowy popularyzator regionalizmu w powiecie lubaczowskim. Założyciel (w 1977 r.) i długoletni prezes koła Polskiego Towarzystwa Historycznego w Cieszanowie. Prezes Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemyśle w latach 1988-1996. Honorowy Członek Polskiego Towarzystwa Historycznego (od 2003 r.). Członek Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyśle (1972-1974, 1979-1990, 1996-1999). Inicjator upamiętnień w Cieszanowie (m.in. w 1986 r. pomnika poświęconego wybitnej historyk doc. dr Łucji Charewiczowej; w 1990 r. Krzyża Katyńskiego w 50. rocznicę zbrodni katyńskiej). Autor ponad 150 publikacji naukowych i popularnonaukowych (opracowań, artykułów, recenzji, polemik). Zmarł 6 czerwca 2021 roku.

*Centrum Kultury i Sportu
w Cieszanowie*

Modlitwa - Молитва

«СИНАМ І ДОЧКАМ УКРАЇНИ, ЗАМУЧЕНИМ У ВАЖКІЙ НЕВОЛІ»

23 червня 2021 року з метою вшанування пам'яті українців ув'язнених в таборі „КарЛар” у Казахстані, на меморіальному кладовищі селища Спаськ Карагандинської області, відбулося встановлення та освячення нового пам'ятного знаку «Синам і дочкам України, замученим у важкій неволі».

До заходу долучилися нащадки українців репресованих в Карагандинських таборах. Іван Карпинський – живий свідок тих страшних подій. Пам'ятник освятив Апостольський адміністратор для католиків візантійського обряду в Казахстані й Центральній Азії, громадянин України отець Василь Говера.

Поклавши квіти до нововстановленого пам'ятника Посол України

Петро Врублевський наголосив, що політичні репресії з боку Росії не зупинилися із закінченням сталінського режиму. Сьогодні десятки політичних в'язнів відбувають покарання в російських в'язницях за відстоювання своєї національної ідентичності. Дипломат подякував присутнім за внесок у збереження пам'яті про українців, яким довелося пройти пекло сталінського терору.

Захід відбувся за організації Карагандинського товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка «Рідне слово» та за підтримки Посольства України в Казахстані.

*Украинаның Қазақстандағы Елшілігі
Посольство України в Казахстані*

u nas na Wołyniu - У нас на Волині

W OSTROGU ZOSTAŁA ODSŁONIĘTA TABLICA UPAMIĘTNIAJĄCA CHIRURGA PIOTRA PASŁAWSKIEGO

**Tablica ku czci chirurga
Piotra Paślowskiego**

Fot. Switłana Filarowska

Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Ostrogskiej wspólnie z Wydziałem Kultury i Turystyki Komitetu Wykonawczego Ostrogskiej Rady Miejskiej oraz Państwowym Rezerwatem Historycznym w mieście Ostrogę uroczyście odsłoniły tablicę pamiątkową poświęconą Piotrowi Paślowskiemu.

Tablica została zamontowana na ścianie budynku Ostrogskiej Miejskiej Biblioteki dla Dzieci, gdzie przez dłuższy czas mieszkał i pracował Piotr Paślowski

(1861-1943) – wybitny lekarz chirurg, organizator służby zdrowia, jeden z najbardziej znanych polskich społeczników Ziemi Ostrogskiej.

20 sierpnia tablica została poświęcona przez miejscowych duchownych: proboszcza parafii Wniebowzięcia NMP w Ostrogu ks. Waldemara Szlachtę oraz ks. Witolda Józefa Kowalowa, redaktora naczelnego pisma religijno-społecznego «Wołanie z Wołynia».

**Tablicę odsłoniли Włodzimierz
Filarowski i Mykoła Mańko**

Fot. Switłana Filarowska

Życiorys Piotra Paślowskiego został opisany przez dr. Rafajila Szpizela, również chirurga, historyka medycyny, krajoznawcę. Ukazał się w publikacji «Ostrogscy oświeciciele XVI-XX w.» wydanej w 2000 r. przez Narodowy Uniwersytet «Ostrogska Akademia». Podane poniżej informacje pochodzą z tego artykułu.

Przyszły lekarz urodził się 20 sierpnia 1861 r. we wsi Badówka w powiecie

**Tablicę poświęcili kapłani:
ks. Waldemar Szlachta
i ks. Witold Józef Kowalów**

Fot. Switłana Filarowska

ostrogskim guberni wołyńskiej. Ukończył gimnazjum w Dubnie, a następnie Uniwersytet Warszawski. Po studiach przez kilka lat pracował w szpitalach chirurgicznych przy UW. Słynął z tego, że zabierał się za najtrudniejsze operacje, a także

prowadził wykłady dla studentów dwóch ostatnich lat studiów, których przychodzili posłuchać również warszawscy lekarze.

Na początku 1904 r. został zmobilizowany na wojnę rosyjsko-japońską, jednak już w kwietniu tego roku został wysłany na «urlop bez utrzymania z powodu chorób otrzymanych w trakcie działań wojennych».

Po krótkim wypoczynku u rodziców na wsi, zatrudnił się jako lekarz we wsi Chorów, a wkrótce przeniósł się do Ostrońskiego Szpitala Ziemskiego. Już w grudniu 1904 r. wykonał tu pierwszą operację. Wkrótce przeprowadzał rocznie ok. 1 tys. operacji różnego stopnia trudności. Powiatowy Urząd Ziemski wyznaczył go jako osobę odpowiedzialną za opracowanie instrukcji dotyczącej zachowania personelu medycznego w powiecie ostrogskim.

W okresie międzywojennym Paślawski również pracował jako chirurg oraz był działaczem społecznym. Brał udział w licznych konferencjach dla lekarzy. Był autorem 16 publikacji naukowych, które ukazały się w Polsce, Niemczech oraz Francji. Zmarł w 1943 r. w Przemyśle, w drodze do syna mieszkającego w Warszawie.

Włodzimierz Filarowski

У цьому будинку довгі роки жив і працював Петро Паславський (1861 - 1943), уродженець села Бадівка під Острогом, визначний лікар - хірург і організатор охорони здоров'я, один із керівників польського громадського життя Острожчини.

W tym domu wiele lat mieszkał i pracował Piotr Paślawski (1861 - 1943), który urodził się w wiosce Badówka pod Ostrogiem, wybitny lekarz chirurg i organizator służby zdrowia, jeden z działaczy polskiego życia społecznego Ziemi Ostrońskiej.

WW
Z

**WOLNI Z WOLNYMI
ВІЛЬНІ З ВІЛЬНИМИ**

Świadectwo - Свідчення

CIESZĘ SIĘ ŻYCIEM, DZIĘKUJĘ ZA WSZYSTKO. WSPOMNIENIA O BŁ. KS. BUKOWIŃSKIM I RODZINNYM DOMU

KS. BUKOWIŃSKI

Mama była na cmentarzu, pogrzeb był Polaków. Ksiądz podszedł właśnie do niej i powiedział: „*Jestem księdzem*”. A Mama: „*Boże słodki, 20 lat już, jak mnie zesłali. No, a gdzie ksiądz jest?*” – „*No, tam i tam, pracuję*”. Okazało się, że to niedaleko od naszego domu pracował. Mama z ojcem poszli go odwiedzić. Cały tydzień mama chodziła. W warunkach okropnych mieszkał, jako palacz, nocny stróż, trzeba było tam palić, grzać wodę. Nie chciał iść do baraku, czyli do domu, bo w pokoju były trzy czy cztery osoby, które z niego śmiały się po prostu: „*To Polak, co to tam...*”. Po tygodniu mama powiedziała: „*Dawaj, weźmiemy go do siebie*”. On zgodził się i przyszedł. Nie pamiętałabym, ile miałam lat, ale we „*Wspomnieniach z Kazachstanu*” ksiądz opisuje, że dziesięć.

Był zawsze taki szacunek w kontaktach codziennych, czułam respekt. Nigdy nie wchodziłam do pokoiku, gdzie mieszkał, bez pukania. Raz mama posłała mnie z miską wody, do umycia nóg. Zobaczyłam, że ksiądz miał fioletowe nogi, aż do kolan, takie odciski na kostkach dłoni, z wierzchu, od opierania się przy wstawianiu z kolan, tak było mu lżej – opierał się o brzeg stołu. Całowaliśmy księdza w rękę. I tak jestem przyzwyczajona.

Dziękuję ks. proboszczowi [Janowi Ropolowi], że przytuliłam relikwie ks. Bukowińskiego. Mam taki obraz: kiedy ksiądz

**Apolonia Słobodzian, Autorka
wspomnień**

Fot. Maria Kalas

mnie przytulił tak do siebie, moja głowa była bliska jego serca, nigdy nie zapomnę. Chciało mi się tak przytulić relikwie. Kochałam go bardzo, jako dziewczynka, wstydziłam się tego uczucia, nie umiałam tego powiedzieć. Płacę, gdy o kościele mowa, o wierze; łzy same płyną, nie potrafię mówić o tym. Tak płakałam, kiedy chcieli robić wywiad w Karagandzie po beatyfikacji. Łzy płyną. Dlaczego, nie wiem. Przeżywam. Żyliśmy w takim ucisku. Wiara; trzeba było się z nią kryć, nikt nie mógł z nikim o niej rozmawiać, ani w szkole. To jest okropne takie życie. Sami w sobie nie mogliśmy otworzyć się wobec ludzi.

Mieszkał w naszym domu, cztery lata był zameldowany. W naszym domu był aresztowany. Mam te obrazy w pamięci. Pamiętam, gdy powiedzieli, że do księdza przyszedł. Mszę odprowadził akurat. Obrócił się: „*Ja skończę, niech zaczekają*”.

Przed aresztowaniem ks. Władysława w 1958 r., to był listopad, zimowa pora, minus 27 stopni, wyszłam na podwórze. Sąsiedzi obok, za ścianą – widzę, że do nich [idą] jacyś ludzie. Mówię mamie, skąd ci goście tacy. I okazało się, kiedy już księdza aresztowano, że to byli szpiegdy. Tam, gdzie ksiądz mieszkał, za ścianą, oni aparaturę swoją postawili; podsłuchiwali, żeby dać jemu taki wyrok, że on szpieg jest. I «obszuk» [przeszukanie] u nas w domu robili, nie puścili mamy krowy doić, wszystko siano widłami przekopali, to było straszno.

Nie chcieli puścić mnie do szkoły: podpisywałam jego książki: „*Prinadležit Bukowinskomu, 1958 god, 3 XII*”. Każdą książkę. Zabrali je. To było ok. piątej, szóstej nad ranem. KGB wszędzie szperało, kiedy aresztowali księdza.

Paczki podpisywałam, chodzili na pocztę, żeby przyjęli 12 kg paczki. Papierosy „*Grigoryj*” dawałam. Żywność – zawsze [udawało się] kg – dwa więcej.

Przychodzili z takimi dużymi strzelbami, pod broń. Kiedy wrócił z uwięzienia, KGB nachodziło mnie w pracy. Cały duży zakład, wszyscy dowiedzieli się; mówili, że to ja baptystka. W domu nie mówiłam i z tego powodu płakałam. Kiedy przyszedli drugi raz, ja znowu płakałam. Ksiądz zauważył, pytał mamę, czemu Pola płacze, co dzieje się? Z tego powodu zrezygnował [z mieszkania w naszym domu]. Szuł małżeństwa bez dzieci. Do samego końca mieliśmy bliski kontakt.

W 1965 roku mama miała wypadek. Ksiądz przyszedł wcześniej, wypowiadał, w szpitalu dał komunię św., ostatnie na-

maszczenie olejem świętym. Potem przyszedł do domu, pomodlił się dzień przed pogrzebem. Wtedy księża nie mieli prawa uczestniczyć w pogrzebie. Przed pogrzebem dzień wcześniej przyjechał do nas. Trumna stała w domu. Modlił się tak bardzo, oczy zamknięte. I potem zawsze przyjeżdżał do nas. Zostałam z ojcem. Po śmierci mamy wyszłam za mąż, ksiądz nas zawsze odwiedzał. Moją córkę, 70-ty rocznik, chrzcił. Zmarł wtedy, kiedy byłam w ciąży z synem. Skończył 45 lat.

Miał takie piękne oczy. Przejmuję się zawsze, kiedy przychodzą obrazki, na których ksiądz do siebie w ogóle nie jest podobny. W kościele tam [w Karagandzie].... mówię, Lusia, on na nim nie taki.... chociaż to może nieważne, prawda? My, ludzie, wzrokowo przywiązani i patrzysz na jego zdjęcie... U niego od razu pojawiał się uśmiech. Pamiętam, myślałam, jaki ładny nasz ks. Bukowiński. Głowa, oczy, taki proporcjonalny.

Rzadko zasiadaliśmy do wspólnej kolacji. Ojciec pracował. Tak nawet nie było, że tak od razu obiad, żebyśmy siadali. Mama go przynajmniej zawsze karmiła. Jeżeli ksiądz w domu jest, to ona jemu dawała [posiłek]. Może tak razem siadaliśmy, jeżeli goście byli, to może raz tak się zdarzyło. A tak nie. I ksiądz zapracowany. Był wymordowany tą pracą. Jeżeli ludzie przyjeżdżali, to do nocy. Do późna nocy. Ludzie w nocy wychodzili, powoli, mówił, żeby po dwie osoby, po kolei, jeżeli więcej osób było na Mszy. Czasem była u nas. Pamiętam, kiedyś przyjechali z Alma-Aty jacyś ludzie, a to [jest] ponad 1000 km. Dowiedzieli się, że jest ks. Bukowiński. Była dziewczynka, Ola chyba miała na imię. Wzięli mnie za chrześną. A ja jeszcze byłam młoda dziewczyna. I takie [były to] spontaniczne spotkania. I chorzy przychodzili. Różnie to było. Przynajmniej tak było zawsze: ludzi peł-

no, siedzieli w kuchni, w dużym pokoju. Ojciec przybudował ten pokój, kiedy księdza do więzienia zabrali. Z tego czasu więcej go pamiętam, byłam już starsza. Po więzieniu rok jeszcze mieszkał u nas. Z tego pokoju mógł korzystać. Z tego czasu więcej go pamiętam, wcześniej nie bardzo. Kto do niego przyjeżdżał, pukał. Wcześniej był w małym pokoiku. Gdzie ja wcześniej spałam...? Wchodziło się; taka weranda, tu spiżarnia po prawej stronie, kuchnia od razu, jeszcze pokoik, pokoik rodziców był wcześniej. Jak ksiądz przeprowadził się, tę sypialnię oddali księdzu.

Mama dawała miski, my nosiliśmy gorącą wodę. Kupiliśmy taką dużą wannę, żeby mógł się kąpać. Nie było wtedy łazienek. Chorował na zatoki, miał często zapalenie zatok. Pamiętam, prałam chusteczki. Kiedyś drzwi były otwarte, widziałam granatowe nogi.

O historii Polski nie mówił z tego powodu, że nie miał czasu. Zawsze przychodzili ludzie czy wyjeżdżał. Chciał, żebym ja tak... ale nie było czasu.

Kazania mówił krótkie, całym ciałem, oczami przekazywał, rękami, gest o całej mocy. Celnie mówił.

Ksiądz Bukowiński bardzo kochał dzieci. Przychodziły dzieci na katechazę. Pierwszy rząd, drugi rząd, chłopcy kręcą się, a on im coś opowiada. Jedni słuchają, drudzy kręcą się. On im tak kładzie rękę na głowę i z taką miłością mówi: „*Nie kręć się*”.

Helena, nie miała męża, była palaczem w kotłowni, czy stróżem, nie miała wykształcenia nie pamiętam. Urodziła dziecko. Ks. Bukowiński jej bardzo pomagał. Bardzo pomagał ludziom. Znałam ją tylko z widzenia.

Opowiadałam już, przed aresztowaniem przychodzili tacy goście z cienkimi walizkami. Jakieś cienkie walizki. Akurat wyszłam na podwórze. Myślę, jakieś

**Przed portretem Błogosławionego
ks. Władysława Bukowińskiego**

Fot. Archiwum

cienkie te walizki. I czarne. Znajomi? Ci nasi sąsiedzi nikogo nie mają. Kto do nich przyjechał? Skąd? A oni też im przygrozili, żeby nikomu nie mówili. I oni tam tydzień czy dwa tygodnie szpiegowali. Akurat ksiądz tam mieszkał, od tej ściany obok. Co oni tam mogli, Boże kochany...! Co im tam w głowie było.

W domu tylko odpoczywał. Zazwyczaj czytał, a potem wyjeżdżał, przychodzili też do niego. Nie miał w ogóle luzu. Jedynie jak z pracy przyjeżdżał, siedł do budy. A u nas taka sunia była, i ona oszczeniła się. I ksiądz stawał na kolana, siedł do tej budy, słońce tak świeciło, ładna pogoda. Mam w oczach ten obraz. I z tej budy wyciągał [szczenięta]. Sunia na niego nie warczała. On tak mocno trzepał. Jednemu dał imię Żyrniak – po rosyjsku: tłusty. „*Ach, ty Żyrniaku!*” I tak jemu da-

liśmy. I on u nas został, ten Żyrniak. Suka chyba Palma miała na imię. Maść taka piękna, brąz, z takim ogniwem, posłuszna. Ten Żyrniak był podobny. Tak na kolana klękał przy budzie.

Pokora, taka pokora! Taka inteligencja – takie życie ciężkie. Nigdy nie narzekał, bóle takie miał, ale nie narzekał. Z bólami chodził, męczył się, a każdego pogłaskał, przytulił, zapraszał wszystkich z miłością.

Myślałam często, ks. Bukowiński jak Pan Jezus i Apostołowie. On prowadził, wszyscy wokół, szanowali go.

Kiedy umierał, miałam 30 lat.

Modłę się codziennie, Księżu Władysławie, prowadź nas, ty jesteś naszym opiekunem, pierwszym pasterzem, takim gorliwym. Mówią o księżach – nie bardzo lubię ten temat – no, jak tak można? Ksiądz taki był, że jego wszyscy kochali – bo taki przykład... Miał wyższy intelekt, a był taki pokorny, do ludzi... kochał ludzi, cenił ich bardzo, szanował.

RODZICE

Mama urodzona była w 1903, tata w 1900 r., oboje w Kutkowcach. Mam jeszcze obrazki z I Komunii, po polsku napisane. Wtedy dowiedziałam się, że dzieci kiedyś przystępowały do I Komunii, gdy miały 12 lat. Obrazki takie zniszczone, trzeba je do muzeum ks. Bukowińskiego zawieźć. Mama przystąpiła do Komunii w 1915 r., tata w 1913 r. Obrazki zabrali ze sobą ze swoich domów, kiedy się pobrali. Jeden z nich, nie wiem, czy mamy czy taty, wisiał w domu w Karagandzie nad łóżkiem. Kiedy umarli, tak je zostawiłam. A potem przeprowadziliśmy się do bloku, chroniłam je i przywoziłam [do Polski] ze sobą. Takie wielkie świadectwo, że [to] Polacy.

Ojciec mamy był fryzjerem. Strzygł. [Mieszkali przed zesłaniem] 8 km od granicy polsko-sowieckiej. Od dziadka [prze-

jęłam tę umiejętność] – wszystkich strzygłam. Wszyscy sąsiedzi mamę szanowali: tatę też. Od sąsiadów Rosjan [w Kutkowcach] nie mieli przykrości. Jeden mówi: „Dajcie mi waszą Zuzię na trzy lata, ja z niej zrobię krawcową”. Już się rodzice zgodzili, kilka dni [brakowało] do tego pójścia do tej pani, a tu mama słyszy (oni na piecu spali): „*My Zuzię oddamy, maszynę kupimy, ona wyjdzie za mąż, maszyną zostanie, będzie w kacie stała, rdzewiała. Nie, my nie oddamy*”. Mama przepląkała całą noc. Tak chciała! Ale sama sobie szyła różne powłóczki, pamiętam, kołderki robiła pięknie, ręcznie – sama „od siebie” się nauczyła.

A potem ja poszłam do krawiectwa. Jeden kuzyn, bratanek mojej mamy – jego rodzice też mieli maszynę – on posł krowy. Ja też, ale on po cichu w nocy tę maszynę wyciągał, i szył kaszkiety. Skończył [krawiectwo], ja też dwa lata uczyłam się. Obszywał Nazarabajewa w Ałma-Acie. Wujek mówił: „*No, święta trójca*”: ja, ten Michał i Józek od wujka. Oni byli tak podwójnie rodzeństwem (kuzynostwem – brat z siostrą, „wymienili się”). Józek urodzony w 1945. Michał w Ałma-Acie pracował dla Nazarabajewa, a my z Józkiem. [W Karagandzie było] dziewięć zakładów krawieckich, 3500 pracowników, [w naszym] 200, a z tych 200 tylko sześć osób obsługiwało wyższą klasę, w tym Józek i ja. ...Wszystko minęło, tak Pan Bóg prowadził. Mieliliśmy klientów, przyjmowaliśmy, mieliśmy brygady (10-12 osób), też państwowa praca. Jedna w mojej brygadzie katolicka – on też wzięła księdza.

Księdzu nigdy nie zależało na ubraniach. On służył ludziom. To było jego pierwsze i jedyne pragnienie, żeby im służyć. A my mówiliśmy, proszę księdza, no, trzeba. To Michał marynarkę uszył, zrobiliśmy ten płaszcz, materiał bardzo dobry. Ten płaszcz, taki miękki materiał,

100 procent wełna, jak ta moda się zaczęła, mięciutki. Potem, po pogrzebie oddaliśmy księdzu Kuczyńskiemu. Oni pasowali do siebie rozmiarowo.

Było [u rodziców] kilkoro dzieci. Brat Jasio miał 8 lat, gdy umarł na szkarlatynę, Wiktorek, gdy miał 10 miesięcy. Jedną dziewczynkę mama poroniła. Pola, najstarsza, 1926 rocznik, urodzona jeszcze na Podolu, miała 7 lat, gdy umarła. Mania – z 1929 roku, gdy umierała, miała 16 lat, ja – 1944 rok [urodzenia, byłam] szóstą. Mama miała już 40 lat. Opowiadała mi, że wtedy zabierali kobiety od rodziny, żeby cięły tajgę. „Boże, żebym tak zaszła w ciążę, to już by mnie nie zabrali”. I tak wyszłam na świat. Jak mnie dać na imię? Mania powiedziała: „*Mamusiu, była Pola, i niech tak już zostanie*”. I mama dała mi imię starszej siostry, Poli. Chowali jak jedynaczkę. Kiedy mnie było roczeń, był pogrzeb Mani. Wczoraj przystali zdjęcie z Sankt Petersburga – syn wujka, brata mamy. Jego żona jeszcze żyje. Z pytaniem „kto to jest?” Patrzę, a to Mania...

Na początku mieszkaliśmy w baraku, na jego końcu. Kiedy tato pracował w kopalni, ktoś jemu dał ten pokój w baraku. Później, około 1950 albo 1951 roku kupiliśmy domek, od Rosjan, Głazunowych zdaje się. W baraku ojciec wybił okno i zrobił taki, jak to nazwać, „saraj”, oborę. W baraku! Gospodarz – dawał sobie radę w życiu. Był wcześniej bardzo chory, dostał się do profesora na wizytę. Ten profesor powiedział: „*Jeżeli pan będzie miał biały chleb i mleko, to wyżyje*”. Co było robić? Nie pamiętam, skąd miał tę krowę, czy ktoś mu dał? Byłam wtedy mała. Wieprześmy trzymali. I to było na przeżycie. A obok naszego baraku stały fińskie domki i chlew wybudowany przez ojca. Tacy sąsiedzi, Rosjanie, mieli dwie dziewczynki – tak jak ja z 1944 r., tak jedna – z 1945 i druga z 1948. On był dziennika-

rzem, partyjnym. Tak był oddanym, sumiennym, że zawsze mu było źle, biedny, bo on był sprawiedliwy. Niektórzy szli do partii, żeby wykorzystać, a on nie. Był w tym niewinny, wychował się w atmosferze niewiary. Czemu on w Kazachstanie? Może jego rodziców zesłali, bo w 1931 r. też Rosjan zsyłali. Taki to był kraj zsylny. Jego żona, Maria Pietrowna, była pielęgniarką. Mama była taka, że ze wszystkimi mogła porozmawiać, też z tymi dziewczynkami, mleka im dała czy coś innego. Zawsze się podzieliła. Zawsze. U matki było to na pierwszym planie. Ja tego nigdy nie mówiłam, ja to tylko widziałam. I dlatego u mnie wiara zachowała się. I ksiądz... Nie wiem, dlaczego. Pan Bóg dał mi taką łaskę. Wszystko to szło swoim torem.

Te dzieci tak przywiązały się do swoich rodziców. Mówiły: „*dziadzia Madera*” i „*ciocia Madera*”. Oni do nas chodzili, chociaż ksiądz był. On [dziennikarz] nie był przeciwko, wiedział, że rodzice bardzo wierzący. Mówili nawet: „*Wy jesteście bliżej nawet niż nasi rodzice*”. Ich bliźniacy byli ochrzczeni przez ks. Władysława. Żona jego chciała.

Jeszcze inni byli sąsiedzi. Rosjanie. Kłada Stiepanowna Ariechowa, ona była bardzo wierząca. Bardzo mi pomogła, kiedy pogrzeb był mamy. Bardzo z mamą była zżyta, chodziła do cerkwi. To był taki cichy, duchowy związek, że jeden drugiemu współczuje. Kiedy ojciec umierał w 1976 r., syn miał siedem miesięcy. Kiedy ojciec już czuł, że [śmierć nadchodzi] – dwa miesiące i jedenaście dni leżał w łóżku – pobiegłam do niej. Wziął mnie za rękę, tak patrzył na mnie, takie duże oczy miał, jak taki kociak, który potrzebuje pomocy. Nie to, że przestraszyłam się, ale o niego... że ciężko jemu jest. Poleciałam do Kłady Stiepanowny. Ona przyszała, powiedziała: „*Pola, spokojnie, spo-*

kojnie”. Padła na kolana. „Modlić się trzeba”. Pomagała duchowo.

Duch Święty wszystko prowadzi. Kiedy ksiądz w naszym domu Msze odprawił, mama zamówiła tabernakulum u jednego stolarza. Nie zostawiłam [w Karagandzie], zabrałam ze sobą. W „Naszym Dzienniku” czytałam apel księdza z Ukrainy o przesyłanie wspomnień, pamiątek związanych z ks. Bukowińskim. ... Wybieraliśmy się do Kutkowiec, Chmielnicki rajon, tam, skąd pochodzą rodzice. Do Gródka, niedaleko, do kościoła, chodziliśmy. Mówię do syna, dziecko, u nas stoi na stole, a tam, na Ukrainie jest ksiądz, który zbiera, apeluje. Pojedźmy, zawieziemy mu tę relikwię. Spotkaliśmy się tam, chociaż do Ostroga z Kutkowiec było 200 km. A wczoraj stałam w kościele [w Toruniu], myślę: Boże, przecież on był w Toruniu, opowiadał. Jakby przewidział, że to będzie działo się dalej. Jakby przewidział. To był prorok.

Nie to, że mówię jak córka, mówię to jak obca osoba. Jaki był ojciec? Życzliwy, do rady, pieniądze nie zawsze były, a pomógł, czym mógł. Mama? Krowy były, coś z jedzenia było, ktoś przychodził, kto nie miał, mama coś zawsze do torby dała, ja to widziałam. To moi rodzice. Mnie wydają się święci w niebie. I kiedy modłę się za męża – on zmarł niedawno, trzy lata będzie w lutym – to modłę się za jego rodziców. To moi wydają mi się czegoś zawsze wyżej. I ta siostra moja Mania. Oni gdzieś tam wyżej od rodziców [męża] Tadeusza. Może tak jest. Jakies stopnie... On [tato] nie miał wrogów.

Ważno ludzi zmieniło narodowość. Mojemu ojcu też proponowali, żeby zmienił narodowość: córka rośnie, żeby problemów nie miała. A ojciec: „*A po co mi to wszystko, jeśli bym urodził się garbatym, garbatym by i umarł*”. I taki był w życiu: nie bał się, otwarcie mówił o praw-

dzie, nie był jakimś krętaczem. Dlatego oni cierpieli.

Mi też proponowali wstąpienie do partii. Myślałam, Boże, jak tu wykręcić się, ale minęło. A tak przyciskali, przyciskali.

Ojciec [pracował] jako szewc. Wstawał wcześniej, o 3-ciej. Domek 2 km od centrum, kupił w 1951 r., krowy, chlew wybudował, wieprze, gospodarkę mieliśmy niedużą. Gospodarkę – jak pójdziesz do pracy? Dał sobie radę w życiu. W kopalni kleił kalosze, bo woda była, dla pracowników kopalni. Miał najwięcej roboty, bo robił najdokładniej, sam z siebie, żeby przeżyć. Buty z cieniutkiej skórki.

Tato robił remonty ludziom na starość, nie chodziło mu o pieniądze. Brał za to grosze; on chciał, dobry człowiek. Nie odmówił. Lubił robić przyjemność ludziom, robić dobro. Kto przychodził... Sam się wyuczył. Pracował od 14 roku życia, żałował, że nie miał szkoły. Pierwszy syn; było dwóch synów, pięć siostr. Było bardzo ciężko, nie było możliwości pójść do szkoły. Był mądrym człowiekiem. Był taki znajomy rodziców, Rosjanin, związany był do moich rodziców, szanował bardzo. Uczynny, sprawiedliwy. Przychodził do nas, a był dobrym człowiekiem. Rodzice wiedzieli, że on ateista, bo skąd on miał poznać wiarę. Znajomy partyjny – uczynny i sprawiedliwy, skarżył się na swoją pracę. Mówił, że jeśli Stanisław Timofiejewicz miałby obrazowanie, to byłby wielkim człowiekiem. Choć wiedział, że moi rodzice wierzący i ksiądz u nas mieszkał, to przychodził.

Widziałam jaki [tato] był. Jacy byli moi rodzice. Byli naprawdę przyjaciółmi księdza Bukowińskiego, on czuł, że jest wśród swoich. On to czuł. Wiem o tym. Taki był poziom tych ludzi. To nie, że to moi rodzice. Jeśli wiarę mam, to dlatego, że widziałam, jak oni postępują. Jak ja mogłam nie wierzyć? Owszem, tam pa-

cierz był. Jak wyszłam za męża, nie było jeszcze kościoła; owszem, odkąd był, ja co niedzielę [chodziłam] 14 km do kościoła. Wiara trzymała się od dzieciństwa. Mama nigdy nie przymuszała do modlitwy. Wiara trzymała. Owszem pacierz rano i wieczorem, to już taka święta, podstawowa rzecz: modliłyśmy się razem. Ojciec nie, bo ojciec kładł się wcześniej, o 8-mej i był taki skowronek, wstawał [wcześniej].

Na temat religii nie wolno było mówić. Moi rodzice, wierzący, zostali zesłani. Z powodu ich wiary zostaliśmy przy tym wszystkim. Widziałam ich życie, jak oni pomagali ludziom. Mama nie mówiła mi: módl się, nie było to specjalnie, przymusowo, tylko, kiedy ja dojrzewałam, widziałam ich życie, życziwość dla wszystkich. Ja rzeczywiście zachowałam wiarę. Dziękuję Panu Bogu za wszystko, co zdobyłam w życiu.

SIOSTRA MANIA

Mania pracowała na poczcie. Miała 16 lat, ale była taka zdolna, że pomagała kierownicze, która ją bardzo chwaliła. Wczorami chodziła do szkoły. Była najlepszą uczennicą. Tak ją chwalili! Mama siedziała na wywiadówce, mówiła: „*A mnie tak wstydno było*”; krępowała się, że jej córkę chwalili, wiecie, taka skromność była ludzka. 26 marca 1945 roku Mani trzeba było jechać na zebranie służbowe wieczorem, pociągami na stare miasto. Kiedy [uczestniczki zebrania] wracały, była burza śnieżna. Nie słyszały, nie widziały dźwięku pociągu. Nie trafiły na pociąg, ale w step, zgubiły się – szukali ich trzy dni, na trzeci znaleźli. Leżały potem w szpitalu. Potem Mania żyła jeszcze 14 dni, zapalenie obustronne płuc, kłopot z sercem. Mieszkaliśmy na początku baraku, niedaleko szpitala. Mama przyszła do szpitala, a Mania powiedziała: „*Mamo, ja*

tak chce kaszy manny”. Mama poszła. A ona powiedziała tym salowym kobietom: „*Po co ja mamę wysłałam, już jej nie zobaczę*”. Wstała, Pan Bóg siły jej dał. Poprawiła pościel, taka była pedantka. Cio-cia moja, najmłodsza siostra ojca, też Pola, mieszkała niedaleko nas w Karagandzie. Opowiadała: „*Boże, jaka Maria była jako dziecko! Przyjdzie: co pomóc, co zrobić?*” Taka była niesamowita dziewczynka. Maria więc z powrotem położyła się: przeżegnała, głośno Ojcie nasz, Zdrowaś, Wierzę w Boga, westchnęła i umarła. Wyobraźcie sobie, jaki to przykład wiary dla wszystkich. Pokolenie wiary. Te kobiety to słyszały, choć to [było powiedziane] po polsku, potem opowiadały. Jaki przykład następnym pokoleniom. Miałam roczek, urodziny, kiedy ona umarła.

Mama miała cudowne włosy, grube warkocze, widać jeszcze na zdjęciu. Dwa-dzieścia lat później chowali moją Mamę w tym samym grobie – też po wypadku i też leżała 14 dni. I – trumna Mani, włosy długie aż do tej pory, rozpuszczone. Bo Manię chowali jako dziewczynkę, prawda? Mamę jako niewiastę. Te młode dziewczyny – włosy rozpuszczone...

MALWINA ZAWODCZYKOWA

Malwina, Babcia Zawodczykowa, z domu Giryn, cudowna postać. 10 lat odsiedziała w łagrze, mieszkała w Sankt Petersburgu. W 1937 r. [została] aresztowana. Trafiła potem do Karagandy. Ona była co niedzielę u nas na obiedzie. Była samotna, została sama. Ona dała mu do rąk różaniec, ostatni.

PRZYJACIELE – ATEIŚCI

Mieliśmy takich przyjaciół. Oni ateści, on był dziennikarzem. I taki partyjny był. W takich czasach, my żyliśmy w takim baraku, a oni, partyjniaki, im dawali takie fińskie domki, koło miasta, w Ka-

ragandzie. No i oni mieli dwójkę dzieci, dwie dziewczynki, w moim wieku i młodszą. Barak nasz był, a mój ojciec taki zdolny gospodarz, wybił okno, wybudował sobie chlew, świnki trzymał, kury może. A oni mieli ten fiński domek. Mama pomagała im sadzić w ogródku. Rodzice byli prostymi ludźmi. I oni zakochali się wprost w moich rodzicach. Ta życzliwość przyciągnęła ich. Mama to mleczka im dała, to coś tam. Tak pokochali moich rodziców – mówili – tak rodziców swoich nie kochamy, jak was kochamy. Wyjechali potem do Bałchaszu (tam, gdzie jezioro Bałchasz). On jako korespondent „Bałchaszskich Izwiestii”, ale gdy przyjeżdżał potem do Karagandy, zawsze nas odwiedzał, jakiś prezent przynosił. Potem [na stałe] wrócili do Karagandy, dali im mieszkanie gdzieś w centrum. Jedna z córek w Karagandzie skończyła medycynę, druga w Petersburgu filozofię. Potem jeszcze ona urodziła dwóch chłopaczków, bliźnięta. Kiedy do nich przyjechała córka z Petersburga, oni przyszli do nas w gości. Już mamy nie było. Już chyba ksiądz z więzienia przyszedł. Oni. Ja gotowałam obiad. Boże, co tam robiłam? Ziemniaki smażyłam, kapustę duszoną na patelni robiłam. I na podwórko wchodzi ksiądz Bukowiński. Boże, tak spieszyłam się. Oni – ateści – a [tu] ks. Bukowiński. To ksiądz przecież! A on to zauważył. Podeszedł do mnie, tak objął mnie za ramiona i mówi: „*Pola, nie przejmuj się. Rób swoje, wszystko będzie dobrze*”.

I tak stół przygotowałam, siedliśmy, wino postawiłam. Boże, jak była piękna rozmowa. Jak ci ludzie byli zachwyceni, jak opowiadał, chociaż wiedzieli, że ksiądz, pop, jak mówili. Chociaż wiedzieli, że u nas mieszkał, to spotkania nigdy nie było. I oni nie odrzucili przyjaźni moich rodziców, a przecież bardzo wierząca była moja mamusia. Ta miłość wewnętrzna ich trzymała razem. I tutaj jeszcze spo-

tkanie z księdzem. I to było naprawdę na wyższym poziomie.

I tymi słowami żyję: „*Pola, rób swoje, wszystko będzie dobrze*”.

ZESŁAŃCY

Zmienia się pokolenie i inne życie, prawda? A ludzie chociaż ci sami, tylko poziom życia inny. Tracą wiarę. Przedtem było więcej wierzących. Zesłańcy, jeśli by byli bez wiary zesłani, jakby przeżyli? Nie wiem. Wiara ich utrzymała. Modlili się po domach, chodzili. Dwadzieścia lat nie było księży. Różańce, pamiętam, jeszcze małeńka byłam, męczyłam się: kolana, trzeba było modlić się, nie stać. Obrazki były, a jakże, przywiezione.

My to jak to dzieci, ale nasi rodzice – tak ciężkie życie, jak groch ich wysypali na te stepy, w 1936 roku. Myśleli, że o nas zapomną, ale to chyba Jan Paweł II mówił, że o nas Bóg nie zapomni. Powstało stowarzyszenie Polaków. Pamiętam, koleżanka przyszła, mówi: „*Zbierają się*”. Boże, taki żar poczułam, coś zmieni się w naszym życiu. Przyjechał nasz Franciszek, mówi, można dzieciom naszym wyjeżdżać na studia. Córka skończyła akademię ekonomiczną, bardzo dobrze, przyszło zaproszenie na doktorat – tak trafiła do Warszawy. Syn wcześniej skończył I rok na politechnice, trafił do Opola na „*zerówkę*”, żeby nauczyć się języka.

Córka trafiła na dobrego profesora – mieliśmy taki kompleks. Prześladowani Polacy, których nie bardzo kochali. Mnie nie zawsze chciało się mówić, że jestem Polką. A profesor powiedział [do niej]: „*Ty to samo wszystko osiągnęłaś, bądź dumna*”.

Polacy byli tacy przestraszeni. Nie mieli swobody. Ja, pamiętam, myślałam jeszcze w pracy: Rosjanie, jacy oni szczęśliwi, że Rosjanie! Oni tacy odważni, śmiali, takie myśli były. My byliśmy tacy zamknięci w sobie. Na te tematy się nie

rozmawiało. W tym czasie, kiedy ksiądz u nas mieszkał, mało kto miał samochód. Rosjanin jeden tam, Bykow, Iwan Pietrowicz – wysoki był jak Bukowiński – on miał samochód. „Pobieda” chyba, taki niebieski. Był jakiś kontakt, może przez moją mamę, że on dowoził. No bo nogi chore, gdzie autobusem? Autobusy wtedy bardzo rzadko chodziły. Kiedy ktoś zapraszał, trzeba było dojechać. Bardzo rzadka sytuacja, żeby ktoś miał samochód, wśród Polaków nikt nie miał. Ksiądz jemu coś płacił za to, a on korzystał, był też zadowolony. Sąsiedzi już wiedzieli, że ksiądz mieszka, ale nie byli tacy przeciwni.

Mam jeszcze w Karagandzie kuzynkę, córkę kuzyna ojca. Ma już 82 lata, Anna. Teraz oni chodzą do kościoła, jej dzieci, do katedry Matki Bożej Fatimskiej. Ale kiedyś, mówi, ja tak stroniłam. A ksiądz widział i nie zachęcał. Rozumiał... Albo: czemu on kiedyś powiedział, kiedy był chory i proponowano mu zostać w Polsce: „Nie, mój grób będzie też apostołował”. Myślę, mój Boże, jak prorok powiedział. Nie każdy mógłby tak powiedzieć. Dlatego, on wyczuwał... on wyczuwał, że ta Ania nie ma chęci do tego. Nie przymuszała. Zawsze był uśmiechnięty. Ona wspomina i płacze. Mówi: „Jaka ja głupia bylam”. A teraz ona chodzi i jaka szczęśliwa, że ma dwie córki, które chodzą do kościoła. A ja szczęśliwa, że Ania... jaka ty szczęśliwa, Aniu, że twoje córki chodzą do kościoła. Naprawdę to jest wielkie szczęście. Nie wiem, jaka wielka to łaska! Ten Kazachstan, to tyle historii. I ludzie, którzy tak wychodzą na tę prostą, na tą ścieżkę Bożą. Stanęli i idą. To jakie szczęście, prawda? Modlitwa; mówię do przyjaciółki, Boże kochany, modlimy się o wiarę. Boże, żeby nasze dzieci twarde stały na Bożej ścieżce. Tak widzę. Ludzie idą. Tak idą na tej ścieżce. Żeby mieli wiarę. Fundament wiary, na czym po-

winni stać. To jest najważniejsze. Co my ze sobą weźmiemy? Pan Bóg nam dał tyle wszystkiego. Każdą roślinkę, wszystko wymyślone przez Pana Boga. Wszystko nam zsyłał, takie prezenty dał. Ten świat stworzył taki. Ogród Edenu. Chciał od razu stworzyć raj na ziemi, by ludzie żyli, nie umierali. Ale to wojsko szatanów co zrobiło? Tylko modlitwa. Trzeba prosić za nasze rodziny, i żeby nasze rodziny otaczali też tacy sami ludzie [...] Chciałabym, Panie Jezu, żebyś Ty szedł i tłumy ludzi za Tobą szły. Tłumy ludzi, a ja z tyłu szłabym i cieszyła się. Dlatego nie tylko za rodziny, żeby miały wiarę, ale jeszcze dookoła, żeby te nasze dzieci otaczali też wierzący i dalej, i dalej, prawda?

Apolonia Słobodzian
spisała Maria Kalas

Apolonia SŁOBODZIAN, z domu Madera, córka Stanisława i Zuzanny z domu Kopiejko Maderów, którzy zostali wywiezieni do Kazachstanu w 1936 r. z rodzinnych Kutkowiec. Ur. 9 kwietnia 1944 r. w Karagandzie. Wdowa, dwoje dzieci, pięcioro wnuków. Od 26 lat mieszka w Polsce. Ks. Władysław Bukowiński mieszkał u państwa Maderów w latach 1954-1962, z przerwą spowodowaną trzyletnim pobytem w łagrze. Apolonia (Pola) miała 10 lat, gdy mama zaprosiła księdza, by u nich zamieszkał. O swoich dobrodziejach i przyjaciółach ks. Bukowiński opowiada we „Wspomnieniach z Kazachstanu”. Z rodziną państwa Maderów pozostał w przyjaźni do końca życia.

Rozmowy, których fragmenty zostały nagrane i spisane za wiedzą pani Poli odbyły się 4 grudnia 2019 r. w Szkole Podstawowej im. bł. ks. Władysława Bukowińskiego w Lubiczu Dolnym oraz 20 czerwca 2021 r. w Warszawie.

Praca organiczna - Органічна робота

PROF. DR HAB. LECH WOJCIECH
SZAJDAK UHONOROWANY GODNO-
ŚCIĄ „*LIDERA PRACY ORGANICZNEJ*”
ORAZ „*STATUETKĄ HONOROWEGO
HIPOLITA*”

Towarzystwo im. Hipolita Cegielskiego oraz Kapituła „Honorowego Hipolita” uhonorowały prof. dr hab. Lecha Szajdaka godnością „Lidera Pracy Organicznej” w uznaniu jego działalności zawodowej, naukowej, charytatywnej i społecznej w krzewieniu idei pracy organicznej. Ponadto została mu nadana „Statuetka Honorowego Hipolita”.

Redakcja „Wołania z Wołynia” serdecznie gratuluje uhonorowania naszego Autora. Dziękujemy za popularyzację XX-wiecznej grupy poetyckiej „Wołyń”.

Historia - Історія

Petro ANTONOWYCZ

KRÓTKA HISTORIA WOŁYNIA

cz. 4: NOWA DOBA

(1795-1918)

1. PODZIAŁ POLSKI

Nastał wreszcie czas, kiedy wiekowa gnębicielka narodu – Polska – sama stała przed sądem historii. Odwieczna swawola szlachty, bezmyślność polskich polityków i zagraniczne złoto, jakie napływało do kieszeni zdrajców doprowadziły do upadku Polski; jako samodzielny kraj dalej istnieć nie mogła, zatem rozebrali ją sąsiedzi.

Po pierwszym rozbiórze (1772 r.) znaleźli się pośród Polaków rozumni ludzie, wozili dobre podarunki, ale było już za późno. 1793 roku, a potem 1795 dokonano ostatecznego rozbioru Polski pomiędzy Rosję, Austrię i Prusy. Podczas drugiego rozbioru Polski, wschodnia część Wołynia została przyłączona do Rosji, zrobiono z niej Izjasłowską gubernię, ponieważ głównym miastem był Izjasław, ale tam nie było odpowiednich budynków dla urzędu, przez to Urząd Gubernialny przeniesiony został do Żytomierza.

1794 roku Polacy zapragnęli odmienić swoją dolę – zorganizowali powstanie pod dowództwem znanego generała Tadeusza Kościuszki, ale było już trochę za późno, sąsiedzi okazali się silniejsi. W roku 1795 do Wołynia zostały przyłączone powiaty: kowelski, włodzimierski, część łuckiego, dubieńskiego, krzemienieckiego. Głównym miastem gubernialnym wybrano Zwiahel, który został przemianowany na Nowogród Wołyński. Gubernia otrzymała nazwę Wołyńskiej i tę

**Pieczęć zgromadzenia szlacheckiego
guberni wołyńskiej z 1803 roku**
Ryc. Wikimedia Commons

nazwę utrzymała do naszych czasów, ponieważ w Zwiahlu także nie było budynków dla potrzeb urzędu, siedzibą władz gubernialnych nadal pozostał Żytomierz.

Z chwilą przyłączenia do Rosji wołyński naród powrócił do swej wiary prawosławnej. Pierwszego roku powróciło do prawosławia więcej niż 100. 000 osób, wiele pozostało przy unii podtrzymując jej istnienie do lat 1839-1840. W sądach przez pewien czas jeszcze obowiązywało polskie prawo. Do wyższych urzędów wybierano tych ludzi, którzy zostali obdarowani majątkami odebranymi „panom buntownikom”, lub katolickim czy unij-

nym biskupom, którzy zmuszeni byli opuścić kraj, ale niższe posady długo jeszcze zajmowali Polacy, którzy prowadzili „swoją” politykę. Duża ilość klasztorów uznana została za niepotrzebną, dużo zamknięto. Pozostały tylko te, przy których funkcjonowały szkoły albo szpitale, ale te, co pozostały nadal musiał zabiegać o swoją egzystencję.

Dla prawosławnych mieszkańców Ukrainy zachowana została Pińska eparchia (diecezia), którą oddano w zarząd Wiktorowi Sadkowskiemu [1], wypuszczonemu z polskiego więzienia, gdzie trafił podczas ostatniego rozbioru Polski jako buntownik [2]. Do pomocy Wiktorowi Sadkowskiemu wyznaczono kapłanów oraz zakonników z sąsiednich eparchii: kijowskiej, braławskiej oraz czerlichowskiej. Naród, jak napisano powyżej powracał do prawosławia, chociaż panowie robili w ty względzie różne przeszkody, dotąd, dopóki nie upadło powstanie Kościuszki.

W roku 1795 utworzono dla Wołynia biskupstwo w Ostrogu, a na biskupa powołano Warłama Szyszackiego/Szyszackiego, świadomego trudnej roli jaka go czeka. 1812 roku będąc już na Wołyniu witał Napoleona, za co został pozbawiony godności biskupa i zmarł jak zwyczajny mnich. 14 maja 1796 roku w Ostrogu otwarto Seminarium Diecezjalne, do którego winni oddawać na naukę swoje dzieci duchowni, którzy dotychczas kształcili je w szkołach prowadzonych przez Ojców Bazylianów [3].

2. SPOLSZCZENIE WOŁYNIA POWSTANIE 1831 ROKU

Syn carycy Katarzyny, imperator Paweł nie lubił swojej matki, a przez to nie miał ochoty kontynuować tego, co ona robiła, i było to dobre i korzystne dla państwa. Być może nie miał zdolności ku

temu by przemyśleć [zorientować się] co jest dobre dla ogółu. Pragnął tylko jednego – zniweczyć to wszystko, czego ona dokonała. Po wstąpieniu na tron uwolnił wszystkich zesłańców – Polaków, których Katarzyna skazała na ciężkie roboty. Na Wołyn napłynęła chmura Polaków, którzy wcześniej znikli stąd. Teraz znów zapawali nad naszym, biednym narodem i z coraz większą zapalczywością zaczęli go spolszczać. Tak samo odczuł poczynania Polaków syn Pawła – imperator Aleksander. Gotów był oddać Polakom to wszystko, czego zapragnęli, a nawet oddał by im nasz starodawny Wyłōń, ale powstrzymał go przed tą decyzją m. in. historyk Kazmazin, oddał więc Polakom władzę na naszych terenach, a przez to rozpoczął się znów ucisk i zniszczenie naszego narodu.

Polacy wierzyli, że to będzie ich kraj, marzyli o Polsce w jej dawnych granicach. Najbardziej zabiegał o spolszczenie kraju przyjaciel Aleksandra I – książę Adam Czartoryski, kurator Wileńskiego Okręgu Szkolnego, który z kolei przez swego przyjaciela Tadeusza Czackiego doprowadził do utworzenia w Krzemieńcu w 1805 roku liceum; od roku 1809 w placówce częściowo realizowano program szkoły wyższej [4].

Niesamowicie poruszona polska szlachta na Wołyniu przystąpiła w roku 1831 do powstania, ale nie uzyskała pomocy ze strony narodu ukraińskiego, który dobrze znał jej umiłowanie wolności i polskości, podobnie jak nie udzielili Polakom pomocy Ukraińcy w 1812 roku.

Po upadku powstania, Polacy zostali znacznie ograniczeni w swoich dotychczasowych prawach i nie mogli już tak zabiegać o spolszczenie Wołynia, jak czynił to dotychczas. Liceum Krzemienieckie zostało zamknięte, a w jego miejsce przeniesiono z Annopola (powiat ostrogski) seminarium. Budynki byłego liceum

odkupiło duchowieństwo od Ministerstwa Oświaty za sumę 200.000 rubli, wcześniej mieściło się w zabudowaniach ks. Jabłońskiego.

Zamknięte zostały także inne polskie szkoły, które bardziej zajmowały się polityką niż edukacją, a w ich miejsce otwarto dwa rosyjskie gimnazja – w Żytomierzu i w Łucku (stąd placówka została przeniesiona później do Równego. W miejsce zamkniętego Liceum w Krzemieńcu otwarto w Kijowie Uniwersytet św. Włodzimierza, gdzie podjęli pracę byli nauczyciele z Liceum, pozostałych przeniesiono do rosyjskich gimnazjów. Tak zniszczono najgłośniejsze gniazdo [zarodek] spolszczenia ukraińskiego narodu. Zamkniętych zostało także kilka katolickich klasztorów, a klasztor bazyliński w Poczajowie oddany został prawosławnym.

3. OSTATNIE CZASY

Minęło kilka lat. Litewscy unicy razem ze swym duchowieństwem przeszli na prawosławie, przyłączyli do prawosławnych także nasi ostatni unicy – kto chciał dobrowolnie, kto nie chciał pod przymusem.

Czasy Mikołaja I były czasami wielkiego ucisku dla wszystkich. Gdzie nie gdzie ludzie próbowali się buntować, bo ponownie zostali zmuszeni do odrabiania pańszczyzny. Zagraniczny ruch wyzwolenczy [Wiosna Ludów] zaczął przekraczać nasze granice, ale Mikołaj I pomógł Austriakom pokonać Węgrów, Niemcy polepszyli dolę swoich poddanych, a nasi chłopci na długo jeszcze zostali chłopami pańszczyźnianymi. Ciche niezadowolenie naszego społeczeństwa zostało przytłumione. Panowie, podobnie jak wcześniej uciskali naród, wynajdując coraz to nowe utrudnienia [ciężary]. Na czele narodu nie mogli stanąć oświeceni ludzie, ponieważ albo byli spolszczeni, albo zrusyfikowani. Duchowieństwo było spolszczo-

ne, wdawało się w konszachty z Polaczkami – szlachetkami, ekonomami, wyludząc kęsek chleba, bo było biedne, podobnie jak cały naród. Nie było nikogo, kto by się ujął za biednym człowiekiem, kto poprowadził by go na drogę oświaty. Rosyjski Rząd dbał, zdawało się tylko o jedno, aby w porę ściągnięto podatki. Ostatnie lata przed odzyskaniem wolności były bardzo ciężkie dla Wołynia, tak ciężkie, że starzy ludzie nie mogą o tym opowiadać nie roniąc łez.

Ale i oto przyjazny wiatr powiał w naszą stronę, chociaż na końcu, chociaż po tym już w całej Europie zniesiono monarchie; wojna sewastopolska [5] pokazała wyraźnie, że powinno się żyć w zgodzie z narodami Europy.

Zwrócono wreszcie i w naszym kraju uwagę na prosty lud, zaczęto pisać o nim w książkach, interesować się nim. Cu-downe pieśni Tarasa Szewczenko, nieśmiertelne opowiadania z życia wiejskiego ludu Marka Wowczka [6] były jak najbardziej trafnym protestem przeciwko niewoli naszego narodu. W Rosji literatura także wskazywała na ciężką dołę chłopską (Turgieniew).

W 1861 roku car Aleksander II uwłaszczył rosyjskich chłopów, w tej liczbie także nasz ukraiński naród. O ile łatwiej przyszło się żyć po otrzymaniu wolności. Chłopi zaczęli pracować na swoją własną korzyść, a nie na pańską. Panom – Polakom nie podobał się stan rzeczy. Zobaczyli oni, że ten chłop, którego uważali za siłę roboczą, nazywali bydlętem, ten chłop, którego chcieli przerobić na Polaka, porzuca ich na zawsze (na wieki).

1863 roku szlachta – Polacy rozpoczęli swoje powstanie, ale nie tylko wołyński, ale i polski chłop nie chciał wspierać swoich odwiecznych gnębicieli. Powstanie nie powiodło się, a panowie utracili te prawa, które posiadali od dawna.

Wyzwolony z polskiej niewoli ukraiński naród za 50 lat życia na wolności rozwinął daleko posunięta działalność celem polepszenia swego dobrobytu. Można by spodziewać się wielkiego rozkwitu naszej kultury, naszych umiejętności, ale rosyjski rząd, który w ogóle mało dbał o naród rosyjski, jeszcze mniej dbał o naród ukraiński. Do ostatnich czasów [do roku 1918, wtedy ukazała się po raz pierwszy ta publikacja] nie dbał wystarczająco o oświatę, bo szkół ciągle było mało. Strach przed oddzieleniem ukraińskiego języka, kultury, oświaty od rosyjskiej nie pozwalał Rządowi na wyrażenie zgody, co do upowszechniania kultury ukraińskiej.

Wydając zakaz publikowania ukraińskiej literatury (rozporządzenia i zakazy z lat 1847, 1863 i 1876) Rosjanie dokonali haniebnego dzieła. Naród nie miał rodzimej książki, gazety, a przez to zaczął zastanawiać się do czego będzie potrzebna jego rodzinna mowa, czy tylko po to by nawzajem się łajać.

Ale w ostatnich czasach pojawiła się dla Ukrainy nowa szansa na uzyskanie niepodległości – z początkiem rewolucji w Rosji, Ukraina zdobyła prawo do decydowania o sobie, utworzyła swój Rząd Tymczasowy – Centralną Radę, zdobyła niezależność. Odchodziły w zapomnienie bandy gnębieli – „bolszewików”.

Wreszcie 29 kwietnia 1918 roku dla całej Ukrainy hetmana, który stanął na czele ukraińskiego państwa, Pawła Skoropodaskiego, pochodzącego ze znamienitego hetmańskiego rodu...

Petro Antonowycz

Z ukraińskiego przełożyła

Regina Smoter-Grzeszkiewicz

PRZYPISY:

[1] 13 kwietnia 1793 został biskupem mińskim. W kolejnych latach zaangażo-

wał się w nawracanie na prawosławie unitów zamieszkujących ziemie zagarnięte przez Rosję w wyniku I i II rozbioru Polski. Jednym z pierwszych jego działań było wysłanie listu pasterskiego, w którym informował, że wszyscy unicy zainteresowani przejściem na prawosławie mają zgłaszać się do niego, zaś metropolitę Teodozjusza Rostockiego jedynie powiadamiać o fakcie konwersji. Sama Katarzyna II hojnie wspierała pieniężnie działalność biskupa Wiktora i podległych mu kapłanów. W październiku 1794 hierarcha informował Synod o pozyskaniu dla prawosławia 721 parafii, w roku następnym pisał o kolejnych 1607 cerkwiach. Łączną liczbę unitów, którzy przyjęli prawosławie za sprawą aktywności biskupa Wiktora, szacuje się na półtora miliona osób. W 1795 hierarcha otrzymał godność arcybiskupa. Rok później został przeniesiony na katedrę czernihowską. Od 1799 posługiwał się tytułem biskupa mało rosyjskiego i czernihowskiego. Zmarł w 1803 po ciężkiej chorobie i został pochowany w soborze Trójcy Świętej w monasterze św. Eliasza w Czernihowie, wg. «*Wikipedia, wolna encyklopedia*» [dostęp XI 2014].

[2] Aresztowany biskup został przewieziony do Warszawy i postawiony przed specjalną komisją śledczą. Stwierdziła ona, że Wiktor (Sadkowski) utrzymywał bliskie kontakty z Rosją, nie udowodniła jednak inspirowania przez niego wystąpień chłopskich. Sam hierarcha nie ukrywał przy tym, że zgodnie z poleceniem Synodu współpracował z Rosją. Oskarżono go o nielojalność wobec Rzeczypospolitej i zakłócanie porządku publicznego. Mimo napływających kolejnych dowodów przeczącej oskarżeniu, 29 marca 1790 Wiktor (Sadkowski) usłyszał zarzut zdrady państwa i został uwięziony, wg. «*Wikipedia, wolna encyklopedia*» [dostęp XI 2014].

[3] Szkoły prowadzone na Wołyniu przez Ojcowa Bazylianów funkcjonowały od 1613 roku na mocy zezwolenia króla Zygmunta III. Były to szkoły początkowe i średnie z językami nauczania polskim i ruskim, znajdowały się w: Hoszczy i Włodzimierzu wołyńskim, wg. wg. ks. V-Y. Kovaliv, „Polskie biblioteki i archiwa w kulturze Wołynia ...”, dz. cyt. s. 27.

[4] Liceum Krzemienieckie zostało założone wg planu Hugona Kołłątaja, stało się ośrodkiem kultury polskiej na Wołyniu, znanym jako „Ateny Wołyńskie”, w roku 1833 placówka została zamknięta przez władze rosyjskie.

[5] Sewastopol, miasto i port wojenny na Krymie; podczas wojny krymskiej (1853-1856) trwającej pomiędzy Rosją, a Turcją, Anglią, Francją i Sycylią, obrońcami miasta przez Rosję trwała 11 miesięcy.

[6] Marko Wowczok, właściwie Maria Wilińska-Markowicz (1834-1907), jej utwory cechuje silny liberalizm społeczny.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

K. Bazylewicz, S. Bachruszyn, A. Pankratowa, A. Focht, „Historia ZSRR”, cz. I, Państwowe Wydawnictwo Szkolne, Warszawa 1954.

L. Bazylow, „Historia Rosji”, t. I, Warszawa 1985.

I. H. Dworecki, „Słownik rosyjsko-polski”, Warszawa 1949.

T. Kempa, „Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525-1608. Wojewoda kijowski i marszałek Ziemi Wołyńskiej”, Toruń, 1997.

L. Leciejewicz, „Mały słownik kultury dawnych Słowian”, Warszawa 1972.

O. Мазур, „Словник Польсько-Український, Українсько-Польський”, Донецьк „Глорія Трейд”, 2012.

A.M. Прохоровъ, „Советский

Энциклопедический Словарь”, Москва „Советская Энциклопедия”, 1989.

W. A. Serczyk, „Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do roku 1648”, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1984.

„Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, t.1, pod red. F. Sulimirskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, Warszawa 1880.

A. Wrzosek, „Słownik geografii Europy”, Warszawa 1976.

CZASOPISMA

J. Bondarczuk „Biblia Ostrogska (1581)”, [w:] «Wołanie z Wołynia» / «Воляння з Волині». Pismo religijno-społeczne Rzymskokatolickiej Diecezji Łuckiej nr 4 (23) z lipca-sierpnia 1998 r.

ks. V-Y. Kovaliv, „Polskie biblioteki i archiwa w kulturze Wołynia od końca XVIII w.” (cz1/2), [w:] «Wołanie z Wołynia» / «Воляння з Волині». Pismo religijno-społeczne Rzymskokatolickiej Diecezji Łuckiej, nr 6 (113) z listopada-grudnia 2013 r.

STRONY INTERNETOWE:

http://history.franko.lviv.ua/IIIs_4.htm

Dziedzictwo - Спадщина

PRAWO DO WOŁYNIA

Ksawery Pruszyński

Ryc. Wikimedia Commons

Pani Róża Bailly, francuska przyjaciółka Polski, objeżdża obecnie Wołyn, była w Łucku i Krzemieńcu, pokazano jej Górę Sokolą i Poczajów, zwiedziła siódme Targi Wołyńskie w Równem i badała związki naszej kultury z wielką kulturą Zachodu. Dobrze, że pani Bailly nie jest w tej chwili z nami, o kilkadziesiąt kilometrów od Łucka, o kilka zaledwie od małego zapomnianego Dermania. Pagórkowaty Wołyn, sfalowany jak woda u brzegów jezior i mórz, rozprostowuje się tutaj coraz bardziej w wielką roztocz stepu. Wieją szerokim tchem wiatry od Dniepru, Azowa i Kubania. Młody, rosły pastuch pilnuje swych krów. Pastuch Radion zwraca na nas swe głęboko osadzone, ociężałe

patrzące oczy, swój ludzki pysk o czymś faunicznym, jakby pół ludzkim, pół zwierzęcym, a urodziwym. I na pytanie odpowiada nam właśnie:

— Własi la rut o wilaz [1].

Nie wiemy, jak by się dogadali pani Bailly z Radionem, ale nam robi się jakoś śmiesznie i nieśmiesznie. Chłopak patrzy na nas z niechęcią, jak przymuszane do czegoś, menażeryjne zwierzę. Słowa wypowiedział wolno, jak mówią głuchoniemi, brzmiały sucho i obco, ani francusko, ani ukraińsko. Mamy wrażenie, że zmuszamy tego zdrowego chłopaka do jakiejś poniżającej, okaleczającej go roboty.

— Combien avez vous de vaches? [2]

— pytamy po prostu, wyraźnie i powoli. Ale pastuch nie rozumie pytania.

— Szcoż was szcze w szkoli uczyły? [3]

Pastuch Radion ma odruch buntu czy zniewolenia. Przelamuje w sobie ten odruch. U tych ludzi wszystkie odczucia i reakcje widać jak przez szklaną szybę. Szkoła, Chłop, Lud. Pastuch Radion patrzy nam w oczy i dobitnie zaczyna skandować:

Metr korbo siur ę arbr pęszy

Tene dan są bek ę fromaż:

Metr renar par loder aleszy

Tene a pepre se langaż [4].

Teraz napisane wygląda to okropnie, ale wtedy mówione brzmiało jeszcze gorzej. Jakieś bezsensowne zestawienia dźwięków, jakieś nowotwory czy kikuty słów. Pastuch wyrecytował mechanicznie całe dwie zwrotki bajki La Fontaine'a.

— Toho nas w szkoli uczyły — odpowiedział. — Szis'ť rokiw uczyłsia [5].

Pastuch wypowiada to z dumą, ale nie wiem, czy jest to дума wywołana tak

wielkimi i długimi studiami. Jest raczej w tej dumie podstępne chłopskie szyderstwo. Przez chwilę waży się jeszcze w powietrzu, drga na ustach tego chłopaka, aż się rozśmiała, niemal rozzuchwała. Długim batem wskazuje na chudobę:

— A teper to i na korowu po francusku kłyczu [6].

Powiedziane to zostało w pół po polsku, tak żebyśmy to na pewno rozumieli. Pastuch chciał, żebym wiedział i dobrze zapamiętał, że tego metr korbo i metr renar nauczyła go moja, polska szkoła, na jego Wołyniu. Pastuch chciał, żebym ocenił, jak głęboko pozwoliła mu posiąść mowę Ludwika XIV i Moliera oraz jak wspaniałe nowe horyzonty otworzyła mu przed oczyma.

Obecnie szkolnictwo ludowe nie ma już w swoim programie jak przed kilku laty nauki języka francuskiego. Ale swoje ten znakomity program szkolny zrobił. Jest dziś zapewne kilka tysięcy młodych ludzi na wsi kresowej, którzy jak Radion przez taką szkołę przeszli, tak jak on posiadli wiedzę o metr korbo i metr renar, i wreszcie podobną co on korzyść i zastosowanie praktyczne dzięki tej szkole osiągnęli. Jak młody żebrak kaleka, obwieszony medalami wojskowymi, jest odstrasza-
jącą pozostałością wojny, tak ci wszyscy młodzi, zdrowi i okaleczeni ludzie są chodzącymi karykaturami oświaty.

Pan Płachta i pani Płachcina [7], ich córki, Zenobie et Crispine. Czyście ich zapomnieli? Tedy przypomnijcie sobie. Oto czasy o sto lat wcześniejsze, stary Wołyń z powieści Korzeniowskiego, kontrakty kijowskie i spekulacje majątkowe, marszałkowie szlachty i „Kollokacja” [8]. Sześciomorgowy zaściankowy szlachcic, z magnifiką [9] i córkami, z ich wykrygowaną francuszczyzną o słownictwie nie z Moliera, ale z żurnalu mód warszawskich, wielka mowa, którą szły przez świat idee,

w której zmętniał tu tylko parafiański snobizm. Ale oto to samo, co ośmieszył Korzeniowski, odżyło w demokratycznym państwie, wcieliło się w jego szkolnictwo i zaniezione zostało już nie do zaścianków szlacheckich, ale na ruską wieś. Kollokanci. Tak. Pani Bailly dowie się zapewne w Krzemieńcu i Łucku, że Wołyń jest najściślej zespalany z wielką kulturą Zachodu. Pastuch Radion mógłby, gdyby zechciał, nawoływać swe krowy po francusku. Ojciec pastucha Radiona ma zapewne w chacie wiele szeleszczących mikołajówek, tęczowych Piotrów Wielkich, może nawet wspaniałą „Katarzynkę”. Zdewalowanymi rublami carskimi, po które ręce wyciągał, może dziś z powodzeniem wytapetować żłób dla tej samej krowy, do której Radion mówi mową encyklopedystów. Dwa pokolenia wsi wołyńskiej zawiodły się różnie, ale srodze.

Z tym wszystkim nie bez racji pani Róża Bailly, zagraniczna przyjaciółka Polski, będzie podkreślać w świecie, że Polska łączy Wołyń z wielką kulturą Zachodu, nie bez racji dawne programy wołyńskich szkół ludowych starały się tę łączność podkreślić, co prawda niezbyt szczęśliwie, i wreszcie nie z innych racji widok pastucha Radiona podważa w nas poczucie wartości tego kulturtregerstwa [10]. Tytułem, na jakim państwo polskie oparło swe roszczenia do tych ziem, nie było, jak przy Śląsku, zamieszkiwanie ich przez olbrzymią większość polską, nie była, jak w wypadku Pomorza, konieczność dostępu do Bałtyku, ale polskość kultury tego kraju. Kultura stała się takim samym tytułem prawnym posiadania, jak gdzie indziej były nim względy etnograficzne, gospodarcze czy geograficzne. Łączenie tego kraju z Zachodem stało się odtąd obowiązkiem ciężącym na Polsce, wprawdzie moralnym, ale oto przyjaciółka Polski, pani Bailly, chce móc podkre-

ślać, że Polska ten obowiązek wypełnia, a ludzie, którzy wskażą na tysiące Radionów, będą podawać w wątpliwość wartość tego wypełnienia. Szerzenie kultury jest głęboką racją istnienia tu władzy polskiej, jak korzystanie z dróg morskich głęboką racją posiadania przez nas dostępu do morza, tylko cóż to jest dla wsi wołyńskiej kultura. Oto pastuch Radion umie wiersze La Fontaine'a, których nie umie jego ojciec. To prawda, ale to też prawda, że z tymi wierszami La Fontaine'a pastuch Radion pasie krowy jak jego ojciec, tylko może na bardziej rozdrobnionej działami rodzinnymi przestrzeni, to prawda, że tajemnicza i wyższa kultura panów zbliżyła się do niego, ale stała się naraz bańką mydlaną w jego oczach. Polska szkoła z językiem francuskim była jak maszyna, która porwała dzikiego chłopaka w swe tryby, uniosła, wchłonęła, ale wreszcie odsunęła na bok, poza obręb swych przetwórczych, przekształcających kół.

Wieś pastucha Radiona, moc wsi wołyńskich zostało pochwyconych dzięki Polsce jeszcze w inne pasy transmisyjne, ogarniętych innym procesem kulturalnym. Nie jest to już obecnie dawna wieś. Podobno po sowieckiej stronie granicy całe wsie przenoszą z miejsca na miejsce. Podobno z chat mają tam wzniesć wielkie wspólne gmachy. Tu cała wieś Radiona została rozbita w puch, rozpylona po wzgórzach, rozrzucona po stepie. Można powiedzieć, że nie ma tej wsi, i rzeczywiście takiej, jak była, już nie ma. Stłoczone w gęstwą chaty wielkiej wsi ruskiej, narażonej co roku na pożary i epidemie, rozsunięły się na strony dzięki komasacji. Ludzie, którzy nie znają rolnictwa, ludzie, którzy nie wiedzą, jak gospodarowała dawna wieś wołyńska, nie rozumieją znaczenia faktów, że wreszcie te gospodarstwa składające się z kilkunastu ułamkowych pasków ziemi, rozrzuconych na

przestrzeni kilku kilometrów, zebrano w osobnej całości nowych gospodarstw. Zdaje się, że nigdzie w Polsce komasacji nie przeprowadzono tak energicznie jak na Wołyniu, z takim nakładem kosztów, mimo wszelkich protestów, wszelkich nieuniknionych nierówności, oporu ciemnej masy chłopskiej; po to, żeby mogła się zmienić najfatalniejsza gospodarka na jednej z najlepszych ziem w Europie, trzeba było dokonać tego przewrotu, którego narzędziem był triangulator [11] geometry [12]. Żeby tu przyszła jakakolwiek kultura rolna, musiał się zmienić krajobraz Wołynia, uczynić się mniej podobnym do wsi ruskich nad Dnieprem i nad Słuczą, do świata naszych i ich ojców, do czasów Rosji carskiej. Musiał się wygład wsi upodobić do tego, co od wieku ma Francja, Niemcy, Czechy, Dania i Poznańskie. Każdy skomasowany hektar utwierdzał i przedłużał polskie prawo do Wołynia, oznaczał narodziny wiejskiej kultury. Ale komasacja, jak szkoła, stawiała dopiero początki. Od tego musiało się zacząć, ale na tym nie można było skończyć.

Chłopa wołyńskiego obudziła, jak Mickiewiczowskiego żubra, wojna światowa z wiekowego snu. Wojna wstrząsnęła napływem nowych ludzi i nowych wydarzeń: uchodźcy, rozprzężenie ogromnego państwa, rewolucja, dwukrotne przejście bolszewików, widok mazepinek [13] ukraińskich na głowach wojsk z Galicji Wschodniej, wszystko to zrobiło swoje. Inflacja pierwszych lat powojennych otworzyła przed chłopem nie tylko półki kramów, ale lada wielkich sklepów, wybory postawiły go przed programem i hasłem, szkoła przed czytaniem. Chłop duński, który rozpoczął od komasacji, na komasacji nie skończył, przeszedł do spółdzielni, do własnych szkół, które czynią rozróżnienia językowe między mową duńską w Zelandii a tą samą mową duń-

ską w Jutlandii. Chłopów wybiera swoich wójtów, posyła swoich posłów do parlamentu. Proces szerzenia kultury na Wołyniu był procesem, który charakteru masowego mieć nie mógł. Tam, gdzie szła szkoła, musiało iść czytanie i język, w którym się czyta. Tam, gdzie przeprowadzono parcelację, meliorację i ulepszone gospodarstwo, musiała się pojawić spółdzielnia, hurtownia, kółko rolnicze. Tam, gdzie się pojawiły pierwsze formy gospodarczego życia zbiorowego, musiały się pojawić pierwsze partie polityczne, pierwsze obozy, pierwsze rozłamy, bo rzecz, określana jako ogólnie „*kultura Zachodu*”, nie polega tylko na tym, że chłop niemiecki ma radio, duński auto, a francuski pije wino. Tam, gdzie kilkumilionowa masa ludności została w ciągu kilku lat podniesiona do wyżyn szkoły powszechnej, komasacji spółdzielni mleczarskich — tam ta masa mogła wejść w nowe progi, mówiąc tylko swym starym własnym językiem. Tam musiała równolegle do podniesienia się kultury wystąpić sprawa narodowa. Na Wołyniu była nią sprawa ukraińska. Państwo polskie wzięło Radiona do szkoły, nauczyło rzeczy pożytecznych i całkiem zbędnych i wypuściło z powrotem na łąkę. Państwo polskie skomasowało wieś dookoła Dermania i za nim osadziło włościan w nowych chatkach i na nowych polach. Ale teraz musiał przyjść ktoś inny, który by Radionowi pokazał nie jak czytać, ale co czytać i jakie z tego czytania może przecież wyciągnąć korzyści. Musiał przyjść do wsi za Dermaniem ktoś inny, który by pokazał, jak gospodarować, który by założył spółdzielnię, fachowo ją prowadził, zyski dla zrzeszonych ciągnął, zaufanie wsi ciemnej zdobył. To było bardzo trudne i niewdzięczne zadanie. To było jednak zadaniem zdobywania Wołynia przez tworzenie jego kultury. Wymagało to mało sto-

sunkowo wiedzy i wyszkolenia, ale dużej ofiarności. Być może, że tędy prowadziła nawet droga do spolszczenia Wołynia, być może, że Wołyń nie tylko kulturalnie, ale i narodowo należałby do ludzi, którzy by go nauczyli, co czytać i jak gospodarować. Było wtedy w Polsce bardzo wielu młodych entuzjastów, którzy chcieli Polskę spolszczyć, i tych ludzi bolał niezmiernie nadmiar adwokatów Żydów we Lwowie i Krakowie. Bardzo wielu z tych ofiarnych młodzieńców spolszczyłoby może kancelarie adwokackie w Łucku, może nawet w Równem, a ostatecznie i w Dermaniu. Ale walka o polskość Wołynia nie rozgrywała się na terenie kancelarii adwokackich i posad urzędniczych, toteż nie znalazła entuzjastów. Nauczycielem życiowym i społecznym ludzi spod Dermania stał się młody człowiek spod Lwowa, Ukrainiec galicyjski. Miał on nad polskim urzędnikiem tą ogromną przewagę, że był temu ludowi niewątpliwie bliższy. Był jak on synem chłopskim, mówił językiem o słabych różnicach, poczuwał się do wspólnoty. Roztaczał przed młodym chłopem wołyńskim horyzonty życia narodowego, nowe, nieznane, wspaniałe, jak ongiś te nadzieje łączone z poznaniem tajemniczej pańskiej francuszczyzny. Budował mu w zrębach życie ukraińskie, życie spółdzielcze, polityczne, kulturalne. Nabywał w imię tej nowej, pierwotnej, ale niewątpliwie istniejącej kultury jeszcze jedno, nieznane tu dotąd, prawo do Wołynia. To pewne, że rozwój spółdzielczy Wołynia był w tych czasach równie nagły, jak rozmiarami swymi i wzorowością gospodarczą imponujący. Było jasnym, że jest to nowe prawo kultury przeciwstawiane dawnemu prawu polskiemu. Państwo polskie nie mogło przeciwstawić temu prądowi i napływowi innego, równego mu w intencjach i celach napływu. Widziało, jak na podstawie szkoły

stworzonej przez Polskę i komasacji przeprowadzonej przez Polskę rodzi się życie kulturalne i postęp gospodarczy, które będą inne niż nad Pilicą. Ale państwo polskie nie zauważyło dwóch innych bardzo ważnych rzeczy, a to że życie ukraińskie Wołynia może popłynąć albo nurtem legalnym spółdzielni, wiecu politycznego, szkoły narodowej, albo wymknie się w nurty podskórne, żłobiąc głęboko ziemię, że tylko do czasu może trwać przyjaźń pozorna miotaczy bomb i kasjerów sklepów, że Poznańskie, które najlepiej rozwinęło swe jawne życie narodowe i spółdzielcze, nie znało krwawych śród i placów Grzybowskich [14], jak zepchnięte w podziemia życie Kongresówki, że wreszcie, jeśli nie leży w możliwości władzy zamienienie paru milionów Ukraińców wołyńskich na Polaków, to pozostanie do rozstrzygnięcia kwestia, jaki będzie ten wołyński, rodzący się dopiero typ Ukraińca, a obojętnym to wcale nie jest. Polska powiedziała tu wielkie A swego alfabetu: przeprowadziła komasację. Komasacja to był wielki wstęp do rozbudowania wsi na modłę zachodnią na gruncie zasady własności prywatnej, upodobnienie, do Niemiec, oparcie struktury rolnej na niezależnej gospodarczej jednostce, na podniesieniu mas wiejskich do typu kułaka. Po drugiej stronie świeżo wytyczonej granicy czyniono wręcz odwrotnie, niszczone własność prywatną, niszczone zarodek niezależności gospodarczej chłopów, kołchozem upodabniano ich do wielkorosyjskiego „miru”. Po drugiej stronie zaczynała się dyktatura, zależność gospodarcza i policyjna, zaczynał nowy, pod jarzmem wyrosły typ Ukraińca. Po polskiej stronie, cokolwiek by nie chcieli młodzi ludzie ze Lwowa, wyrastał typ zupełnie inny, zupełnie odmienny. Ludzie tak różni jak „biedniak” i „kułak” nomenklatury sowieckiej. Dwa zupełnie różne społeczeństwa. Interesem Polski było, by chłop wołyński był

gospodarczo zasymilowany do chłopu w Poznańskim, a oddzielony od chłopu zza Woroneża. Polscy nacjonałści zwracali wiele uwagi na kolor szyldu sklepowego i jego język, a mało na te właśnie rzeczy, na to znaczenie, jakie ma ta sama struktura, a w następstwie ta sama psychika gospodarcza. Wszystko to last not least łączące z Polską, nawet mimo pozorów, bo oddzielające się od tego, co się współcześnie działo w Charkowie, i tego, co i tu, i w Charkowie było przed wojną. Pozostało przez nich niedostrzeżone. W nadchodzącej fali kultury ludowej widzieli tylko jej nieuchronny, bo od przygniatającej większości ludności zależny, skład narodowy. W tych warunkach musiało przyjść to, co leży zawsze w możliwości fizycznie silnych, a psychicznie bezzadnych: złamanie. Koła rozpędowe wstrzymała w miejscu ta sama ręka, która puściła je w rozpęd twórczy. Skrzypnęły glucho łamane tryby.

Pozostałość rodzącej się i zatrzymanej w swym normalnym rozwoju kultury widziałem na północy, w powiecie kostopolskim, jadąc o świcie roztrzęsionym autobusem do Berezna. Autobus, wpadając w wielkie kałuże dróg, mijać począł od pewnego miejsca ustawione przy drodze wielkie blaszane bańki na mleko. Stały zupełnie samotnie, niestrzeżone przez nikogo. Nie była to Dania ani Holandia, był to północno-wschodni kąt Wołynia. Tego dawniej i jeszcze bardzo niedawno na Wołyniu nie było. Takie bańki z mlekiem rozstawione nad drogą, w odległości kilkuset metrów od rozrzuconych po polu chat, była to kultura innej wartości niż wiersz o maître corbeau w ustach pastucha Radio-na. Wy tłumaczono mi ten cud. Oto w Kostopolu była dawniej kooperatywa mleczarska masłosojuzu i tu wszyscy byli jej dostawcami. Codziennie przejeżdżał wóz i zabierał mleko, gospodarze nauczyli się czysto doić, mieć takie bańki i wystawiać je na drodze, nauczyli się, że to, co jest

Liceum Krzemienieckie**Fot. Henryk Hermanowicz**

niestrzeżone, nie przestało tym samym być czyjąś własnością, powinno móc stać bez stróża. Kooperatywy w Kostopolu już dziś nie ma, jak znikła cała nić masłosojużnych kooperatyw, jak znikły ukraińskie szkoły, pozostawiając tylko lekcje ukraińskiego, udzielane przez nauczycieli poznańskich. Mlekiem w Kostopolu handluje ponownie żydowski mleczarz, dawny pachciarz [15] ze dworu. Było to niezamierzonym może, ale niewątpliwym skutkiem zamknięcia kooperatywy. Wszystko jest więc jak dawniej, wszystko wróciło do dawnego trybu, tylko uparte blaszane bańki wylażą jakby same na drogi Wołynia i nie chcą już z nich odejść. W 1852 r. stare Żydówki z Krzemieńca, pięknego licealnego Krzemieńca, wierzyły święcie, że Mikołaj I [16] „jeszcze Liceum wróci”.

Zresztą władza, która wstrzymała rozpędowe koło, która chcąc nie chcąc w miejsce kostopolskiego masłosojużu postawiła dawnego pachciarza, jest w pojęciu znakomitej większości polskiego społeczeństwa na Wołyniu, wojska, osadników, urzędników, ziemiaństwa, jeszcze zbyt słaba, zbyt liberalna, zbyt ukrajinofilska. Zjazd krzemieniecki osadników domagał się, by Polacy, zamieszkali na Wołyniu, czy też tylko osadnicy rolni, płacili zaledwie symboliczny podatek, 10% tego, co płacą inni tutejsi obywatele państwa. W powiecie krzemienieckim na dwunastu wójtów mamy czterech osadników, czterech przyjezdnych Polaków, byłych wojskowych, wysłużonych żołnierzy, wreszcie czterech ludzi miejscowych, Ukraińców. Zapewne przed wojną sami miej-

scowi piastowali wysokie urzędy wołosti gminnej. To wszystko jest dla tych ludzi jednak jeszcze za mało. „Czy pan wie, że Liceum Krzemienieckie jest zukrainizowane?” — pyta mnie ziemianin wołyński. Wyrażam zdziwienie: o ile wiem, językiem wykładowym Liceum jest język polski. „Ach tak — brzmi odpowiedź — ale przyjmuje się tam także Ukraińców”. Przypomniałem rozmówcy, że przed wojną na uniwersytecie berlińskim studiowało wielu Polaków, co ze strony niemieckiej nie wywoływało skarg na polonizację Berlina. Zapewnił mnie, że Ukraińcy nie potrzebują liceum. Nie znał Ułasa Samczuka.

Rodzina Ułasa Samczuka mieszka po dawnemu na wsi, w Uhorsku pod Krzemieńcem. Ułas Samczuk jest niewiele starszy od pastucha Radiona, tyle że pamięta jeszcze rosyjską szkołę, resztę wykształcenia otrzymał w polskiej. Temu lat siedem Ułas Samczuk został przytrzymany przy usiłowaniu przejścia granicy sowieckiej: uciekał do Charkowa, na uniwersytet ukraiński. Wtedy jeszcze zorze zaradnych [17] swobód jaśniały nad Dnieprem. Ułas Samczuk dostał się do więzienia, z więzienia oddano go do wojska. Z Cieszyna zbiegł ponownie, tym razem do Czech i tym razem skończył uniwersytet. Ułas Samczuk jest dziś pisarzem. Jego książka Wołyń, wielka kronika chłopska w stylu Hamsuna czy Marii Dąbrowskiej, pierwsze odsłonięcie tego, co się czasu wojny kłębiło pod czaszkami Radionów i Chwydotów, jest tłumaczona na języki: niemiecki, czeski i serbski. W Polsce jest zupełnie nieznana. Kogo może obchodzić taki Ułas Samczuk spod Krzemieńca, poza lokalnym PKU [18] i lokalnym wydziałem bezpieczeństwa?

A jednak jest to wielka, surowa książka. W równomiernym do siebie rytmie rysuje się w niej rozwój dwóch dorastających z

wołna istot: małego wiejskiego chłopaka, zagubionego między bydłem ojcowskim a mnogością dzieciaków, i rozwój narodu, który zgubił swą osobowość, aż do swego imienia, i którego spłot wydarzeń dziejowych cuci stopniowo i dojrzewa. Jest to bardzo piękna i wyjątkowa książka. Po raz pierwszy przemawia w niej naród w 99% chłopski, mówi autentyczny syn chłopski, nie syn chłopów, u których jak na Zachodzie zamożność wypiastrowała już trzy generacje, ale syn chłopą, który jeszcze do tamtego wszystkiego nie dotarł. Nie jest, jak literatura chłopska Rosji sowieckiej, nagięta do wskazań i wytycznych generalnej linii partii, nie jest na krztę chłopomańska. Sądzi chłopów z surowością, na jaką stać prawdziwego chłopą. Spłot wypadków sprawił, że Ułas Samczuk jest politycznym emigrantem. Inny spłot wypadków sprawił, że jego książka chłopska, pisana mową 70% mieszkańców sowieckiego pogranicza, jest książką zdecydowanie i głęboko antysowiecką, jak żadna inna w całej reszcie Polski. Dziś, gdy pogranicze jest naszym Rifem [19], naszym Wild Westem [20], takie rzeczy się ceni.

Chłop ukraiński pytał się przejeżdżnych rok temu, co z Abisynią [21]. Chłop ukraiński pyta się w tym roku o Hiszpanię [22]. Dlaczego ludzie pod Włodzimierzem, Dubnem interesują się naraz losami negusa [23] czy sukcesami generała Moli? [24] Wyjaśniają to jasno i szczerze: może być z tego wojna. Czy chcielibyście, żeby była wojna? — pytam. Chłop patrzy się głęboko zdziwiony i mówi: Ja chłop, panie, jakże mnie chcieć wojny?

W tym właśnie jest jeszcze jedna z tylu niedostrzeżonych przez nas rzeczy, że ten człowiek na Wołyniu, którego podniesienie się gospodarcze i kulturalne uczyniło kooperatywistą, nauka piśmiennym, oświata czytelnikiem tygodników, poczucie narodowe, zanikłe na niskim szczeblu

cywilizacji, Ukraińcem, pozostał w swym gruncie chłopem. W tym znowuż leżała dla Polski bardzo wielka rzecz, niewyży-skana, niepopchnięta naprzód. Oto chłop nie chce wojny. Wszystkie społeczeństwa chłopskie są pacyfistyczne, wojny nie chcą, wojna oznacza dla nich zniszczenie, oznacza zepchnięcie z tego pierwszego dobrobytu, na który się wdarli. Im ten dobrobyt jest młodszy, bardziej niedawno zdobyty, cenniejszy, im ten dobrobyt się powiększa zamiast maleć, tym bardziej chłop jest przywiązany do nowego stanu rzeczy, nie chce go politycznie zmieniać. Chłop na Wołyniu chciałby dawnej swobody kooperatyw, dawnych szkół z pierwszych lat Polski, może takich posłów ukraińskich, jakich ma włościanin spod Tarnopola, ale chłop nie chce wojny. Chłop, po którym przewaliły się armie niemieckie i austriackie, bolszewickie i polskie, wie, że jego kraj będzie terenem wojny, i tego nie chce. Chłop nie chce wojny nawet wtedy, gdyby jej owocem miała być wolna Ukraina. Zbyt wielkie, zbyt ciężkie ryzyko. Tu rozchodzą się drogi. Możliwość spokojnego budowania własnej kultury dla milionowych wyzuty-tych z niej mas, jeśli oczywiście ta możliwość naprawdę istnieje, jest zbyt mądrą pokusą. Pragnienie pokoju jest tak wielkie, że pogłoski planowanej przez Hitlera wojny wzmożyły do kilkudziesięciu tysięcy podania o pozwolenie na emigrację do Ameryki. Chłop nie chce wojny, a inteligent-emigrant Ułas Samczuk nienawidzi Sowietów. W tych warunkach można jeszcze zrobić wszystko. Ale powiedziano to przecież ze strony polskiej w roku 1918, prawa do Wołynia nabywa się przez jego kulturę. Nabywa, kto ją rozszerza, traci więc, kto pomniejsza.

Prawo do Wołynia. Oto jest przede mną Krzemieniec klejnot, Krzemieniec najpiękniejszy z miast Polski i jak ogrom-

Województwo wołyńskie (1939)

Ryc. Wikimedia Commons

nie polskie. W głąb jaru zaszyły dworki szlacheckie brzechate i białe, z kolumnami i ciemnymi oczyma okien, w tłoku ulic zbiegły się domy żydowskie, z frędzlami galerijek wokoło, jak owa karczma z Pana Tadeusza. Są dwa typy miast polskich — ery piastowskiej i ery jagiellońskiej, wschodni i zachodni. Tamte budowali Niemcy i Włosi, te budowały dwa elementy: szlacheccie i Żyd. Krzemieniec to najczystszy stylowo wzór tego budownictwa. Krok dzwoni na kamieniach ulic, wzrok zagląda do dworków, szukając pani Słowackiej. Ikwa, rzeka dzieciństwa, płynie jak wtedy przez łąk zielonych kobierce. Dzwoni jak dawniej sygnaturka Liceum. Jest olbrzymi kopiec Góry Bony, księżycową nocą czarny, jak wotum począjowskie [25], wielkie wotum ze szczerzego patynowanego srebra. Z ruin zamku Krzywonosza wzrok opada już na step, wzrok w przestrzeni błądzi, nie wsparłszy się o nic. Był Słowacki i Korzeniowski, były dworki i przychodzą kooperatywy, jest Samczuk i jego Wołyń, książka, jakiej nasza współczesna literatura kresom tym nie dała. Prawa nie stoją w miejscu. Mogą rósć, mogą się zacieśniać i zamierać. Kul-

tury przechodzą i odchodzą, czasem mogą przyjsć niedostrzeżone, a istotniejsze niż francuska kultura Madame Płachta i pastucha Radiona. Taki piękny jest ten Krzemieniec, tyleśmy weń włożyli przez wieki, i taki jest sercu głęboko bliski. Tak by się chciało, byśmy tu dalej byli kulturą, tym, co żadnej kultury nie łamie, każdą przynosi i rozszerza, tak by się chciało mieć prawo do Wołynia.

Ksawery Pruszyński

PRZYPISY:

[1] Własi la rut o wilaz (zniekszt. fonet. fr.) — zapewne: voici route au village (tutaj jest droga do wioski). [przypis edytorski]

[2] Combien avez vous de vaches? (fr.) — Ile masz krów? [przypis edytorski]

[3] Szczoż was szcze w szkoli uczyły? (ukr.) — Czegóż was jeszcze w szkole uczyli? [przypis edytorski]

[4] Metr korbo siur ę arbr pęszy... (fonet. zniekszt. fr.) — Pan Kruk, na wysokim drzewie, w dziobie trzymał ser. Pan Lis, zapachem zwabiony, przemówił w te słowa (początek wierszowanej bajki La Fontaine'a Kruk i lis: Maître Corbeau, sur un arbre perché, Tenait en son bec un fromage...). [przypis edytorski]

[5] Toho nas w szkoli uczyły (...) Sziszt' rokiw uczułyśia (ukr.) — Tego nas w szkole uczyli. Sześć lat się uczyłem. [przypis edytorski]

[6] A teper to i na korowu po francusku klyczu (ukr.) — A teraz to i na krowę po francusku wołam. [przypis edytorski]

[7] Pan Płachta i pani Płachcina — bohaterowie powieści Józefa Korzeniowskiego Kollokacja (1847). [przypis edytorski]

[8] kollokacja — dziś: kolokacja, hist.: wieś szlachecka, która na skutek niewypłacalności dziedziców została podzielona

na na części należące do różnych właścicieli. [przypis edytorski]

[9] magnifika (daw., żart., z łac. magnificus: dostojny; wspaniały) — małżonka. [przypis edytorski]

[10] kulturtregerstwo (z niem. Kulturträger: szerzyciel kultury) — narzucanie innym narodom swojej kultury i zasad (zwykle ironicznie o zaborczej polityce Niemiec prowadzonej pod pretekstem krzewienia kultury). [przypis edytorski]

[11] triangulator — tu ogólnie: przyrząd do dokonywania pomiarów geodezyjnych terenu metodą triangulacji. [przypis edytorski]

[12] geometra (daw.) — geodeta, człowiek zajmujący się pomiarami gruntów. [przypis edytorski]

[13] mazepinka a. mazepynka — tradycyjna ukraińska czapka wojskowa, z charakterystycznym przekrojem w kształcie klina z przodu, używanym od powstania kozackiego w XVII w., w czasach hetmana Iwana Mazepy (stąd nazwa). [przypis edytorski]

[14] krwawych śród i placów Grzybowskich — wydarzenia związane z Organizacją Bojową PPS: na placu Grzybowskim w Warszawie 13 listopada 1904 zorganizowała demonstrację, w czasie której doszło do starć z policją i wojskiem; podczas rewolucji 1905 roku, w „krwawą środę” 15 sierpnia 1906 przeprowadziła skoordynowaną akcję w 19 miastach Królestwa Polskiego, dokonując zamachów na 80 Rosjan. [przypis edytorski]

[15] pachciarz (daw.) — ubogi dzierżawca lub pośrednik handlowy, najczęściej Żyd. [przypis edytorski]

[16] Mikołaj I Romanow (1796–1855) — cesarz rosyjski i król polski (od 1825), syn Piotra I, brat i następca Aleksandra I. [przypis edytorski]

[17] zradny (daw.) — zradziecki. [przypis edytorski]

[18] PKU — Powiatowa Komenda Uzupełnień, terenowy organ wojskowy właściwy w sprawach uzupełnień Sił Zbrojnych II Rzeczypospolitej, zajmujący się m.in. prowadzeniem ewidencji wojskowej poborowych oraz wyznaczaniem poborowych do określonych rodzajów wojska. [przypis edytorski]

[19] Rif — góry w Afryce, najdalej na północny zachód wysunięte pasmo łańcucha górskiego Atlas; w okresie międzywojennym teren ten należał do Maroka Hiszpańskiego, w 1921 miejscowe plemiona berberskie proklamowały niepodległość i powstanie Republiki Rifu; Republika została zaatakowana przez połączone siły Hiszpanii i Francji i w 1926 upadła. [przypis edytorski]

[20] Wild West (ang.) — Dzikie Zachód. [przypis edytorski]

[21] pytał się (...) rok temu, co z Abisynią — Abisynia to dawna nazwa Etiopii. W 1935 roku wybuchła druga wojna włosko-abisyńska: 3 października do Etiopii wtargnęły wojska faszystowskich Włoch, w skład których wchodziły dywizje tzw. Czarnych Koszul, paramilitarnej formacji utworzonej przez Mussoliniego. Armia etiopska, mimo zaciętego oporu, uległa przewadze wojsk włoskich, wyposażonych w samoloty, czołgi, artylerię, wielokrotnie używających gazów bojowych. Podbitą w 1936 Etiopię włączono do Włoskiej Afryki Wschodniej. [przypis edytorski]

[22] pyta się w tym roku o Hiszpanię — chodzi o wojnę domową w Hiszpanii trwającą od 1936 do 1939; stronami konfliktu byli: rząd Drugiej Republiki Hiszpańskiej oraz pravicowo-nacjonalistyczna opozycja. Wsparcia stronie rządowej udzielała liberalno-lewicowa część społeczeństwa (ale również anarchiści) oraz zagraniczni ochotnicy, m.in. brygady zorganizowane przez Międzynaro-

dówkę Komunistyczną, a oficjalnie również: Francja, ZSRR, Brazylia i Meksyk. Opozycję wobec rządu stanowili nacjonałści, monarchiści, konserwatyści i faszyci, wspierani ideowo przez Kościół katolicki, finansowo przez najbogatszą część społeczeństwa, a militarnie przez wojska faszystowskich Włoch (Corpo Truppe Volontarie) i hitlerowskich Niemiec (Legión Cóndor), a także portugalski reżim Salazara; wiele krajów europejskich korzystało z konfliktu, sprzedając broń obu stronom. W marcu 1939 wojna domowa zakończyła się zwycięstwem nacjonalistów, Hiszpania została przekształcona w państwo faszystowskie pod rządami generała Franco. [przypis edytorski]

[23] negus — historyczny tytuł władców etiopskich, tu: cesarza Etiopii. [przypis edytorski]

[24] Mola, Emilio (1887–1937) — hiszpański generał, jeden z głównych organizatorów (obok generałów Franco i Sanjurjo) zbrojnego powstania przeciwko rządowi Frontu Ludowego, które doprowadziło 18 lipca 1936 do wybuchu wojny domowej. [przypis edytorski]

[25] Poczajów — miasto w obwodzie tarnopolskim Ukrainy (do 1939 w granicach II Rzeczypospolitej), gdzie znajduje się Ławra Poczajowska, najważniejszy prawosławny kompleks klasztorny na Wołyniu, sanktuarium i ośrodek pielgrzymkowy, z ikoną Matki Boskiej czczoną jako cudotwórcza. [przypis edytorski]

Przedruk za zgodą śp. Mieczysława Pruszyńskiego. W edycji uwzględniono przypisy edytorskie z serwisu „Wolne Lektury”.

U nas na Wołyniu - У нас на Волині

SŁOWO W IMIENIU PARAFIAN HUTY STEPAŃSKIEJ I WYRKI

Przesłane do odczytania przez Janusza Horoszkiewicza, Kustosza Miejsc Pamięci Narodowej, potomka Hucian.

Szanowni zebrani na dzisiejszej uroczystości w Hucie Stepańskiej, korzystając z uprzejmości organizatorów, pragnę skierować do zebranych możliwie krótkie wystąpienie. Osobiście nie mogłem przybyć, Służba Bezpieczeństwa Ukrainy uznała mnie za zagrożenie dla państwa i zakazała wjazdu. Proszę mieć mnie za usprawiedliwionego.

Tu, na tej krwią przesiąkniętej ziemi, działa się dantejskie sceny. Nastął taki czas, że jedynie Huta Stepańska i przyległe miejscowości, zostały ostatnimi miejscami schronienia dla mordowanej ludności polskiej. Dzięki zorganizowanym i walecznym samoobronom Huty Stepańskiej i Wyrki ocalonych zostało od niechybnej śmierci kilka tysięcy Polaków. Naszą walkę po wielu latach upamiętniono na tablicach Grobu Nieznanego Żołnierza w Warszawie.

Zamordowanych lub poległych z okolicy zostało dużo ponad 600 Polaków. Większość z nich nie ma grobu i nigdy już nie będzie miała, ślady zostały zatarłe, a świadków już nie ma. Ich grobem są Doły Śmierci, a imię Ich jedno Wołyńskie Dzieci. Znamy jednak kilka miejsc zbiorowych Dołów Śmierci, wiemy i czekamy, aż przyjdzie czas na Ich pochówek. Ten czas jest odległy, jak odległe są przyjazne stosunki pomiędzy naszymi narodami, które z powodów politycznych nie mogą się pojednać.

Jak wielki był żal rodzin pomordowanych, że nie mogą swoim bliskim oddać

ostatniej posługi, chrześcijańskiego pochówku i wspomnienia nad grobem. Piszę „był”, bo dotyczył on naocznych świadków, których nocami przed śmiercią dusiły wspomnienia, żal za zamordowanymi rodzicami, rodzeństwem, potęgowany przez dziesięciolecia złączył milczenie. Zanim zmarli, przekazali jednak swoją pamięć potomkom. W dobie mediów i Internetu, poszukiwania swoich korzeni, podtrzymywanie pamięci jest ułatwione. Słowo Wołyń jak kromka codziennego chleba, jako tradycja pokoleniowa, trwać będzie.

Lud Ukraiński otwarty jest na pojednanie. Przez wiele lat mojej działalności przy upamiętnieniach Miejsc Pamięci Narodowej mogłem zobaczyć to na własne oczy. Upamiętniliśmy wspólnie krzyżami 40 takich miejsc, my Polacy z naszymi przyjaciółmi Ukraińcami. Oddolne pojednanie napawało wielką nadzieją i optymizmem, czego nie można było osiągnąć odgórnie. Nic nie zapowiadało kłopotów, aż do czasu postawienia w lipcu 2018 r. krzyża w Suni nad Horyniem, który upamiętniał unicestwioną kolonię i zamordowanych tam mieszkańców. Postawiony został w miejscu przedwojennego i poświęcony przez prawosławnego świąszczenika. Wtedy nastąpiła zaplanowana prowokacja, krzyż został ścięty, przez państwowe służby Ukrainy. Na bezkresnych polach wzdłuż Horynia nie ma dla Niego miejsca. Nie zrobił tego lud ukraiński, który w wielkim szacunku ma znak krzyża.

Dlatego w Hucie wspominam o krzyżu z Suni, a to, dlatego, że po upadku naszej samoobrony duża ilość ucieki-

nierów schroniła się we wsiach wokół Antonówki, w tym i w Suni. Pod koniec lipca i tam dopadła ich śmierć. Kiedy musieli nocą uciekać w nieznanym terenie padali od ciosów siekier i widel. Ci, którzy pozwolili ściąć krzyż dobrze o tym wiedzą i chcą wymazać ten fakt z historii. Jak mają opowiadać swoim potomkom o polowaniu na uciekających Polaków, jak to się ma do opowieści o bohaterstwie dziadków, walczących z Polowymi Zagonami NKWD? Strona polska nie odpowiedziała na prowokację i tak poświęcony krzyż leży gdzieś w Cepcewiczach Wielkich, jak kolejny łup grabieńczy.

Za słowami Ewangelisty Mateusza, upominam przy świadkach tych, którzy wzięli na siebie ciężar tej decyzji o opamiętanie i zwrot krzyża na miejsce. Aby nie musieli dźwigać jego ciężaru, a ciężar krzyża – wielki! Ukraińcy nigdy nie zaznali pokoju, nam Polakom wojna się zakończyła już dawno, oni ciągle walczą, wszędzie widząc wrogów. Najgorsze w tym jest to, że dzisiejsi Ukraińcy dla Polaków kojarzeni są z banderowcami.

Zabranianie nam upamiętnienia ofiar jest błędnym postępowaniem. Również błędem jest, że i Ukraińcy stają przed podobnym problemem, wprowadzie w niewspółmiernie mniejszej ilości ofiar. Zrównywanie ilości ofiar, tworzenie teorii o wojnie chłopskiej, ukraińsko-polskiej jest niedopuszczalne. Banderowcy zorganizowali rzeź na Polakach, a teraz ich promotorzy kłamstwem i stworzonym na ten cel prawem zaprzeczają prawdzie.

**Nabożeństwu żałobnemu
przewodniczył bp Mykoła Łuczok
Fot. Ryszard Frączek**

Wszystko to przepelnia mnie niepokojem, nasuwa myśl, co przekażemy swoim następcom. Czy zaznamy pokoju, czy dany nam będzie żal na wieki?

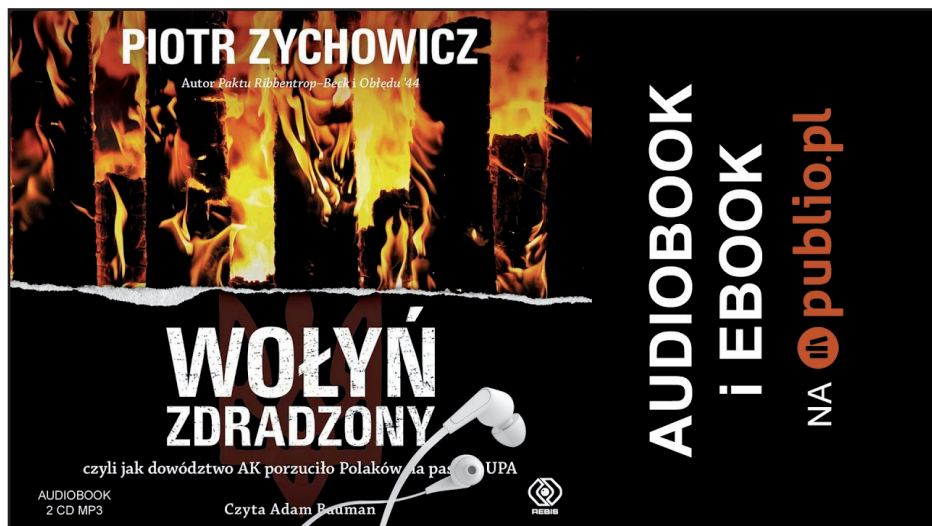
*Z Bogiem zostawajcie!
Janusz Horoszkiewicz*

Powyższe słowo przesłane przez Janusza Horoszkiewicza – Kustosza Miejsce Pamięci Narodowej, potomka Hucian – zostało częściowo przeczytany przez p. Bartosza Cichockiego, ambasadora RP w Kijowie w czasie okolicznościowego przemówienia po Mszy św. za zamordowanych w czasie II wojny światowej na Wołyniu, w Hucie Stepańskiej w sobotę, 10 lipca 2021 roku.

Wśród książek - Среди книжок

PIOTR ZYCHOWICZ, „WOŁYŃ ZDRADZONY”

#publiopl #publioaudiobooki

„Wołyń zdradzony”. Piotr Zychowicz.
Audiobook PL //

https://youtu.be/KqzE_hrcJAS
Publikacja: 9 lipca 2019 roku

Cały audiobook do kupienia na <https://smarturl.it/WolynZdradzonyAudio>

Cały ebook do kupienia na <https://smarturl.it/WolynZdradzonyEbook>

Najbardziej wstrząsająca książka autora „Obłędu '44” i „Paktu Ribbentrop-Beck”. W latach 1943–45 na Wołyniu i w Galicji Wschodniej ukraińscy nacjonaliści wymordowali 100 tysięcy Polaków. Do zbrodni posłużyły im głównie prymitywne narzędzia rolnicze – siekiery, widły i cepy. Gdzie wtedy była Armia Krajowa? Gdzie było Polskie Państwo Podziemne? W latach 1943–45 na Wołyniu i

w Galicji Wschodniej doszło do przerażających aktów ludobójstwa. Dlaczego nie nie zrobiono, by ratować polską ludność cywilną? Dlaczego Wołyniacy konali w osamotnieniu? Piotr Zychowicz udziela na te pytania szokującej odpowiedzi. Armia Krajowa zlekceważyła banderowskie zagrożenie, zignorowała liczne ostrzeżenia o nadciągającym niebezpieczeństwie. Wszystkie wysiłki skupiła bowiem na szykownianiu przyszłego powstania – operacji „Burza”. Dowódcy AK nie chcieli walczyć z UPA, by nie „trwonić” sił potrzebnych im do walki z Niemcami. Do końca wierzyli, że z banderowcami uda się dogadać. Gdy Polskie Państwo Podziemie podjęło wreszcie interwencję, była ona tragicznie spóźniona i niewystarczająca. Niestety AK na Wołyniu całkowicie zawiodła.

Czyta Adam Bauman.

Świętymi bądźcie - Sancti estote - Святими будьте

MĘCZENNICY WOŁYŃSCY JAK WYRZUT SUMIENIA

Wielkim zaniedbaniem Kościoła Katolickiego jest fakt, iż nie doprowadził do zbiorowej beatyfikacji kapłanów-męczenników wołyńskich. Czyżby wśród pomordowanych w czasie II wojny światowej duchownych byli lepsi i gorsi?

12 czerwca 1999 roku, czasie siódmej pielgrzymki do Ojczyzny, Jan Paweł II beatyfikował 108 Polaków, męczenników II wojny światowej. Oprócz kilku świeckich, byli to przedstawiciele duchowieństwa – księża, bracia i siostry zakonne, klerycy. Ponad połowa z nich została zamęczona i zabita w niemieckich obozach zagłady, większość w KL Dachau i Auschwitz Birkenau.

Wśród 108 polskich męczenników II wojny światowej znajduje się siedem osób – kapłanów, sióstr zakonnych i jedna świecka, którzy zginęli na tzw. Kresach Wschodnich. Wszyscy zostali jednak zabici przez Niemców (w jednym przypadku przez członków białoruskiej policji kolaborującej z Niemcami).

Wśród 108 beatyfikowanych nie było ani jednego męczennika wołyńskiego, zamordowanego przez ukraińskich nacjonalistów! A przecież 11 lipca 1943 roku grupa księży oddała życie przy Chrystusowym Ołtarzu, w czasie odprawiania Eucharystii. Ten dzień przeszedł do historii jako Krwa-Niedziela albo „*niedokończone msze wołyńskie*”.

Biskup Wincenty Urban jest autorem wydanej jeszcze w 1983 roku książki pod tytułem „*Droga krzyżowa archidiecezji lwowskiej w latach II wojny światowej 1939-1945*”. Opisuje w niej także ofiarę księży tej archidiecezji, w tym tych zamęczonych w najbardziej okrutny sposób w lipcu 1943.

Przytoczmy jeden tylko akapit obszernej pracy: „*W tym czasie zginęli księża: ks. Jan Kotwicki, zastrzelony w Chynowie k/Włodzimierza w 1943 r.; ks. Karol Baran, proboszcz w Swojczowie, został w Stężarzycach k/Włodzimierza związany między dwie deski i przetrźnięty pilą; ks. Bolesław Szawlowski w Porycku k/Lucka w czasie Mszy św. po odśpiewaniu «Gloria» został zastrzelony przy ołtarzu (1943), ks. Józefowi Aleksandrowiczowi w Zabłociu k/Porycka podczas nabożeństwa skręcono głowę (15.7.1943); ks. Stanisław Dobrzański w Ostrówkach n/Bugiem został umęczony, a potem odcięto mu głowę i wbito na pal na płocie*”.

I dalej: „*Ksiądz Hieronim Szczerbiński, proboszcz Wolkowyja i ks. Jerzy Cimiński, proboszcz z Łysin zostali umęczeni i zabici, a później nadzy, okręcani drutem kolczastym wrzuceni do studni głębokiej, ale wyschniętej (1943)*”.

Biskup Wincenty Urban w swojej książce odnotował także wojenne męczeństwo kapłanów diecezji łuckiej. Z kolei dr Paweł Naleźniak w artykule „*Duchowni – męczennicy wołyńscy*” podsumowuje: „*Diecezja łucka nie była jedynym miejscem cierpień, jakich doznali katolicy obu obrządków z rąk banderowców. Zaciekle prześladowali oni duchowieństwo również na terenie archidiecezji lwowskiej. Z ich rąk zginęło w czasie II wojny na Kresach Południowo-Wschodnich aż 52 księża i zakonników*”. Naleźniak przytacza też kolejne przykłady okrutnych zbrodni – m.in. ks. Konstanty Turzański zginął wraz z wiernymi w Wyszogródku w podpalonym kościele parafialnym.

Rodzi się pytanie, dlaczego Kościół w Polsce nie zadbał o zbiorowy proces be-

atyfikacyjny 52 męczenników wołyńskich, którzy zginęli z rąk członków OUN/UPA? Obecnie trwa tylko proces beatyfikacyjny jednego z nich – o. Ludwika Wrodarczyka OMI, administratora parafii w Okopach na Wołyniu, którego nacjonaliści ukraińscy porwali, torturowali, a na koniec wyrwali serce z rozciętej piersi.

Święty Jan Paweł II przeszedł do historii Kościoła pod wieloma względami – także jako papież, który wyniósł na ołtarze najwięcej osób – beatyfikował ich 1318, a kanonizował 478. W czasie jego pontyfikatu beatyfikacje zbiorowe stały się praktyką. Oprócz 108 polskich męczenników II wojny światowej (zabitych przez Niemców), Jan Paweł II beatyfikował również: 103 męczenników koreańskich oraz 122 męczenników wojny domowej w Hiszpanii, zabitych przez tamtejszych komunistów. Pozostaje zadać pytanie: dlaczego nawet nie rozpoczęto procesu beatyfikacyjnego męczenników wołyńskich?

Pokuszę się o próbę odpowiedzi. 27 czerwca 2001 roku we Lwowie Jan Paweł II dokonał beatyfikacji 27 męczenników grekokatolickich – ukraińskich biskupów i księży (wśród nich były także 3 siostry zakonne i jeden kandydat do kapłaństwa) zabitych, więzionych i prześladowanych przez NKWD oraz władze sowieckie. Oczywiście to beatyfikacja jak najbardziej zrozumiała – wszyscy z wyniesionych wówczas na ołtarze oddali swoje życie lub byli represjonowani za wierność Rzymowi: odmówili porzucenia katolicyzmu obrządku bizantyjsko-ukraińskiego i przejścia na prawosławie.

Niemniej wśród 27 beatyfikowanych męczenników grekokatolickich wszyscy prześladowani byli przez aparat opresji Związku Sowieckiego. Nie został natomiast beatyfikowany żaden grekokatolicki duchowny zamordowany przez banderowców za ochronę ludności polskiej. A przecież wśród męczenników wołyńskich zna-

leźli się także kapłani obrządku grekokatolickiego oraz siostry zakonne Maria Alojza i Andrzeja (Jadwiga Gano), Maria Ossakowska) z Lubieszowa: „*Były zakonnicami obrządku wschodniego i pracowały w miejscowym szpitalu. Banderowcy wraz z grupą stu kilkudziesięciu osób zapędzili je do drewnianego budynku i zażądali wyrzeczenia się wiary katolickiej. Większość odmówiła. Wśród nich były siostry. Gdy podpalamy budynek, starały się podtrzymać na duchu ginących ludzi*” – pisze Paweł Naleźniak. Owszem, większość zamordowanych przez ukraińskich nacjonalistów duchownych grekokatolickich było z pochodzenia Polakami, niemniej przynależeli do Cerkwi grekokatolickiej.

Wydaje się, że dla Jana Pawła II priorytetem polityki wobec Ukrainy było odrodzenie i rozwój cerkwi grekokatolickiej zduszonej i oficjalnie zlikwidowanej przez komunistów. Jan Paweł II był głową Kościoła Powszechnego, a równocześnie Polakiem. Można postawić tezę, że starał się robić wszystko, aby Ukraińcy nie odczuli, że w jakikolwiek sposób wspiera „*rację polską*”. Właśnie dlatego ofiara męczenników wołyńskich nie doczekała się docenienia przez Kościół oficjalnym aktem beatyfikacji. Być może polscy męczennicy z Wołynia zamiast trafić na ołtarze, zostali... złożeni na ołtarzu polityki Kościoła Powszechnego, wspierającego odrodzenie się obrządku ukraińsko-bizantyjskiego?

Gorsi męczennicy? Męczennicy drugiego sortu? Na pewno nie! Męczennicy wołyńscy powinni dostąpić chwały ołtarzy, a zaniedbanie w tym względzie Kościół wciąż ma możliwość odrobić. Doprowadzenie do zbiorowego procesu beatyfikacyjnego męczenników wołyńskich wydaje się pilnym zadaniem tak dla Episkopatu Polski, jak i rzymskokatolickiego Episkopatu Ukrainy.

«НА УКРАЇНІ» ЧИ «В УКРАЇНІ»

Уміщуємо цю статтю проф. П. К. Ковалева — як обґрунтовану наукову консультацію для всіх зацікавлених читачів, а не тільки для тих, що нам писали чи десь висловлювались на цю тему. Як суто наукова, стаття проф. Ковалева постачена солідною аргументацією, в якій згадані найвідповідніші джерела, причетні до проблеми імена, але нікого особисто не зачіпає й не кривдить. Так просимо її й розуміти та не робити закидів ні авторові статті, ні нам.

Вважаючи, що дискусія на дану тему може відбуватись і далі на відповідному форумі (науковому), ми нікого більше не заохочуємо підносити цю справу в нашому універсальному журналі.

РЕД. [„Нових днів“]

I

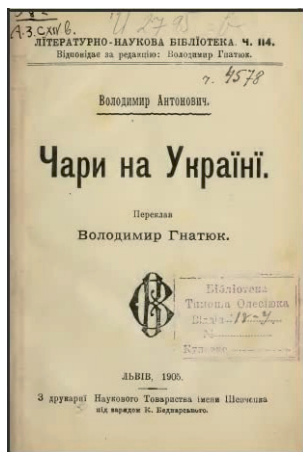
В українській літературній мові здавна існує традиційна форма „на Україні”, „на Україну”. Ця форма існує з того часу, відколи існує й назва „Україна” [1]. Але останнім часом в еміграційній пресі штучно запроваджено й форму „в Україні”, „в Україну”. Навколо цих двох форм виникла дискусія. Річ у тім, що деякі видавництва чітко дотримуються основної літературної форми „на Україні”, „на Україну” («Енциклопедія Українознавства», «Сучасність», «Нові дні» та ін.). Але деякі інші видавництва запровадили форму „в Україні”, „в Україну”, мотивуючи тим, що ця остання форма „державницька” форма, як свідчення про незалежність України. Перша форма нібито „недержавницька”.

Prof. Pantelejmon Kovaliv

Fot. Archiwum

Митрополит Іларіон у своїй книзі „Наша літературна мова” (Вінніпег, 1959, стор. 125) категорично твердить: „Час забути недержавницьку форму „на Україні”. На цей заклик відгукнулись окремі читачі журналу „Нові дні” й засипали редакцію журналу листами, домагаючись замінити форму „на Україні” формою „в Україні”. Мовляв, форма „на Україні” — це повна зневага України”, наше „нещастя”. „Пустившись на такі от манівці, ми прийдемо до того, що із нашої мови справді стане «суржик», коли ми будемо вживати на Україні... Мовляв, вживаючи форми «на Україні», ми „плюндруємо свою мову” (лист). Вже в замітці, надрукованій в самому журналі „Нові Дні” (1971, ч. 256, стор. 31) читаємо скаргу С. Мокрія: „Один Шевченко мав зрозуміння і відагу в

тих умовах належно вживати: «Було колись в Україні, в Україну, ідіть, діти». Ще далі: „Висновок один: хто вперто не застановляється і пише у пресі «на Україні», той зневажає її та трактує добровільно як частину Росії». А далі висловлює жаль, що „всі п'ять томів Української Енциклопедії оцим спотворені”. Посилаючись на Митрополита Іларіона, він пише: „Звертаю увагу на неправильне вживання звороту «на Україні» замість правильного «в Україні»”.

Виникає питання: невже ми досі зневажали Україну, вживаючи форми „на Україні”? Невже й Шевченко зневажав Україну, коли вживав, крім „в Україну”, і „на Україну”?

Редактор Д. Кислиця слушно у відповідь зазначає: „За на промовляє багатовікова традиція (а в мові це саме може мати вирішальне значення), а з в — надумані резонування та за вуха притягнена патріотична формулка, з якою в науці ніхто не рахується” (Нові Дні, 1971, ч. 256, стор. 32). Ще далі Д. Кислиця пише, і то цілком слушно: „На Україні не конче має означати частину чогось (Росії чи Польщі)” [2], як ось: „на Полтавщині”, „на Сумщині”. „Він

бо (В. Кубійович, редактор ЕУ) тільки послідовно дотримується відвічних норм мововжитку в «Енциклопедії Українознавства», вживаючи „на Україні”, від чого український патріотизм не стає меншим” (Там же).

А редакція вінніпезького тижневика „Новий Шлях” (12-го січня 1972 р.) також підтримує „в Україні”, бо, мовляв, в вказує на „суверенність території, її окремишність, окреслену національними кордонами — національно-державну одиницю суверенного народу”. І далі: „Нам зрозуміло, що в Україні, за суворими режимами мусять притримуватись (там) цього зневажливого „на Україні”... „Редактори, що вживають форми «на Україні», шкоду цим роблять українській національній думці”.

Митрополит Іларіон, як я вже згадав, дуже рішуче обороняв форму „в Україні”. Він пише: „Хто говорить «на Вкраїні», той не вважає її самостійною» (Наша літературна мова, 118). „Форма «на Україні», — пише він далі, — свідчить про наше минуле добре, — воно аж надто ясно показує, що ми міцно забули про державність і незалежність України” (Там же, стор. 19).

Він дослідив мову Шевченка і знайшов 42 рази форму „в Україні” і 33 рази — „на Україні”, зазначаючи при цьому, що Шевченко „правного державницького значення вже не відчував, а просто йшов за народною мовою”, що він формою „в Україні”, а не „на Україні” писав швидше з ритмічного примусу (Там же, 124).

Але не завжди можна пояснити форму „на Україні” в Шевченка тільки ритмічними міркуваннями. Напр.: „Не заревуть в Україні вільній гармати” (11, 47) [3] можна без порушення ритму передати: „Не заревуть на Вкраїні

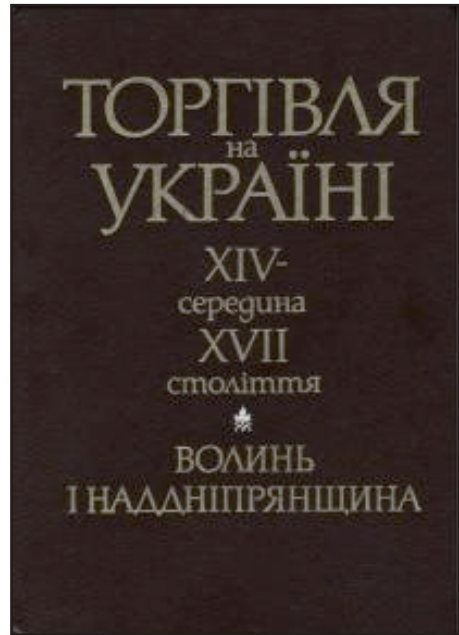
вільній гармати". В нього дуже часто переплітаються ці форми незалежно від ритму, а від мовного уподобання, від чуття мови. Напр.: „За степи та за могили, Що «на Україні», Серце мліло” (1, 8). Але тут же рядом: „Нехай душі козацькій «В Україні» вітають” (1, 8). „Було колись в Україні Ревіли гармати” (1, 25), але тут же трохи далі: „Було колись добре жити «На тій Україні»” (1, 25). „Молітесь, діти! Страшний суд Ляхи «В Україну» несуть” (1, 86), але далі: „...крізь сон подивлюся на ту Україну” (1, 124). „Тепер летиш «в Україну», Тебе виглядають” (1, 149), але тут же: „Я й тут чужий, самотній, і на Україні” (Там же).

А так дуже часто в Шевченка трапляється форма „на Україні”: „Стоять твердині на Україні” (III, 241) (хоч цей рядок він легко міг ужити з „в Україні”). „І На далекій Україні Старому віри не поймають” (III, 243-244). „Бо немає в мене роду «На всій Україні»” (III, 251). „І мене «на Україні» ніхто не згадає” (III, 252). „Межи садами, при долині, — Таки у нас, «на Україні» Було те Божєє село” (III, 254). „Яка правда У людей, мій сину!... Така й досі, я думаю, В нас на Україні” (III, 258). „Погнали й Максима; Там то скалічено та й «на Україну» повернено”.

Ніяких тут патріотичних міркувань у виборі форми в чи на у Шевченка не було, а лише панувало чуття мови. Такі випадки трапляються і в мові народній, пісенній творчості: „Ой як піду «в Україну», то там, мабуть, не загину” (Чуб. V, 229). „А таки хочу у своїй Україні голову покладати” (К. Грушевська, Думи, 51).

II

Що ж то за форма „на Україні”, „на Україну”? Ця форма безперечно сягає

ще первісного значення „Україна“, що означало „вкраяну, наділену землею“, як ствердив і Р. Смаль-Столький (Свобода, 1959, ч. 166), зв’язавши назву „Україна“ з первісною ідеєю „краяння землі“, а раніше цей погляд висловив проф. С. Шелухин у книзі „Україна“ (Прага, 1937). Ще І. Срезневський (Матеріали, III, 1184) відзначив, що слово „Украина“ означає не тільки пограничну землю („И еха и — Смоленська в борзѣ и приѣхавши же ему ко оукраинѣ Галичской, и взя два города галичкымъ” Іп. л. 6697), але й шматок землі, дільницю („начата отъимати лузи и окраины земль оу Петровыхъ дѣтей“ Жит. Петр. Берн. Мин. чет. июль, 415). Сюди ж, очевидно, не визначена Срезневським форма: „По оукраинамъ цолять(ся) ему проклятому б(о)гу Перуну”.

Слово „Україна“ в його первісним значенні „землі, площі, території”

безперечно могло вживатися тільки з прийменником на, на що вказує самий об'єкт чинности (земля, поверхня землі). Отже, первісне значення слова „оукраина” — це земля, вкрайна земля. А звідси й функціональне значення форми „на оукраини”, „на оукраину”, форми, що зв'язана з походженням слова „оукраина”, як позначення землі. А за функціональним значенням ця форма зберігалась і тоді, коли слово „оукраина” набувало значення ширшої області і навіть країни, держави. В Іп. л. за списком 1280 року читаємо: „князь Лев, схотівши собі по смерті, кн. польського Болеслава части в землѣ лядської города на вкраинѣ, сха к Ногаєв”.

За тим же функціональним принципом та за давньою традицією (а це головне) вживається й форма „на Україні”. В цій функції вона вживається в різних історичних документах XVI, XVII і XVIII ст. Так, в 1557 р. Дублянський продав землю Мелешковичеві, але продажний лист загубився. В 1570 р. покупець пише в листі, що лист 1557 р. „загинув, як то на Україні частократ биваєть” [4]. В Густинському літописі читаємо: „в сие лето (1516) начашася на Украинѣ козаки”. В літописі Самовидця: „1637 року на козаків пішли Ляхи на Україну”. В літописі Величка: „Коли прибудемо на Україну, то звольте готувати й кормити коні свої” і т. д. [5].

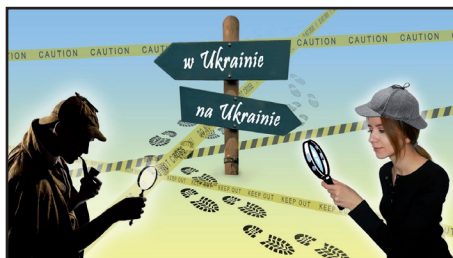
В українських історичних піснях і думах послідовно зберігається форма „на Україні”: „Пану Барабашу схотілося на славній Україні з Хмельницьким великі бенкети вчинити”. „Оттоді то вони на славу Україну прибувши, королівські листи читали” [6]. „Хозяйко моя Резю! Якої я на Україні слави заживав, що мене

козак український ще й вельможним паном називав”. „Та немає лучче, та немає краще, як у нас на Вкраїні” [7]. „Прошу вас (Хмельницький до козаків) добре дайте, «на славу Україну» прибувайте” [8]. „І полетів старий сокіл на чужу Україну живности діставати”. „Е гей, ні, ясний соколе, твого дитяти на сій Україні немає”. „То старий сокіл на свою Україну прилітає” [9]. „Козаче-соколе, візьми мене з собою На Вкраїну далеку” [10]. „Куди їдеш, собою-козаче? Візьми ж мене з собою на Вкраїну далеку” (Чуб. V, 81). „Як поїду на Україну — не скоро забуду” (Чуб. 221). „А на тій же Україні жито та пшениця” (Чуб. V, 790). „Єдне піде «на Україну», друге на Полісся” (Чуб. V, 855). „Стелиться мені на Україну дорога” (Чуб. V, 251) [11]. „«На Вкраїну я» поїду, «на Вкраїні» жити буду” (Чуб. V, 57) [12]. „Гей не дивуйтесь, добрі люди, що «на Вкраїні» повстало” (пісня за козащини) [13].

В піснях про Кармалюка послідовно панує тільки форма „на Україні”: „його (Кармалюка) «на Вкраїні» Старі й малі знають” (102). „На Вкраїні, на Поділлі Кармалюк гуляє” (109). „Най пропадуть усі пани, Нехай вони згинуть, Щобись усім добре було Жити на Вкраїні” (115). „Кармалюк приїхав знову морем на Україну” (216) [14].

Петро Павлович [15] наводить з пісні С. Руданського: „Повій, вітре, на Україну, де покинув я дівчину”.

Так само і в фолклорі українців Канади: „Сідлай хлопче, коня мого, а під себе вороного, поїдемо на Вкраїну Відвідати та дівчину”. „Я в садочку сиділа, пісеньку співала, Як їхав милий «на Україну», я му хусточку подала”. „Та скрипочка, та липочка, Та струни з барвінку, Я заграю, заспіваю, Чути на Вкраїну” [19].

Як правильно?

Fot. YouTube

Тепер „на Україні” значить не те, що „на Київщині”, „на Полтавщині”, а щось більше, ширше як позначення широкої національної державної території [17]. З таким значенням вживає цієї форми й Ю. Шерех (Нарис, 177). О. Курило (Уваги, 7-8) вживає тільки: „на наддніпрянській Україні”, „російська школа на Україні”. Дивуємось, чому один із читачів НД пише в листі до редакції, що О. Курило „не вживає «на», а тільки «в»”.

Нашу увагу привертають деякі видатні постаті України—письменники, вчені, мислителі і політики, які вживають тільки „на Україні”, будучи далеко від будь-якого примусу. Так, А. Кримський писав: „Треба буде завести спеціальну дисципліну «на Вкраїні»” [18]. У Ів. Франка ми знайшли тільки один випадок з в („...нікому в Україні не хотілося бігти за границю”), а то — лише з на: „Ой не сходить сонце на Вкраїні” (59). „Ну, та виграю чи втрачу, А погляну ще на світ, на ту рідну Україну” (59-60). „На Україні українське село, прибите урядовим обухом, замерло зовсім” (342). „Для таких поглядів тоді ані на Україні, ані в Галичині не було розуміння” (349). „В міру, як на Україні під тиском реакції старші інтелігенти... усувалися від політики...” (355). „У 80-х роках і «на Україні», і в Галичині виступає цілий

ряд жінок” (363-364). „...являються «на Україні» молоді письменники...” (274). „«На Україні» є люди...” (376). „В Росії, а надто ще на Україні над ними (письменниками) тяжить прокляття...” (376). „Літературний і просвітний рух на Україні...” (380) [19].

Так само в письменника і вченого мовознавця В. Чапленка читаємо приклади лише з формою „на Україні”: „...на Україні таких (кожухів) не носять” (Українці, 21). „...творили на Україні” (Укр. літ. мова, II, 82). „...церква на Україні користувалася церковнослов'янською мовою” (Там же, 87). „Гальмувала цю справу... українська база міст «на Україні»” (Там же, 90). „...анархія продовжується «на Україні»” (Там же, 141). „З приходом до влади на Україні гетьмана...” (Півтора людського, 16). „На Україні слово „Саврюк” збереглося...” (Адегейські мови, I, 4). „Українське прізвище «Мазепа»... досить поширене «на Україні»” (Там же, 48).

Обидва Смаль-Стоцькі — Степан і Роман вживають тільки форми „на Україні”. Степан Смаль-Стоцький рідко вживав форми з в: „колись «в Україні» запорожці панували”, але зараз же: „Тепер «на Україні» запорожці спочивають” (39). Ще один приклад з в: „Душа поета сумує, плаче, терпить муки «в Україні»” (139). А далі скрізь в „Інтерпретації” панує тільки форма з на: „Ми повинні зробити геть усе, щоб на Україні запанувала правда” (13). „Такого Вашингтона хоче Шевченко діждатися й на Україні” (15). „Та їх (царів) на Україні вже не буде” (16). „Щирі українці-патріоти даремне шукали... бодай подібного на Україні” (19). „Він бачить уже рай на Україні” (30). „там («на Україні») з вітром могила в степу розмовляє” (37). „А ставить їх (питання) Шевченко

устами кобзаря перший на Україні” (44). „Тоді були на Україні люди” (45). „панування запорожців на Україні”. „виникнення на Україні соціальної свідомості” (62). „поет іде 1843 року на Україну” (71). „Історична традиція на Україні” (77). „Таке було враження з першої поїздки на Україну” (82). „І тут концентрується ідея, щоб на Україні сонце встало” (140). „Шевченко був на Україні” (164) [20].

Всюди панує форма „на Україні”, крім окремих редакційних випадків з в. Так само панує форма з на в Р. Смаль-Стоцького: „дві мови було на Україні” (25). „цілий ряд видань перевозять на Україну” (31). „широкі шари московського суспільства «на Україні»” (31); „«на советській Україні»” (42); „на Україні є управи залізниць” (44); „партизани йшли «на Україну»” (49); „це мова міського робітника «на Україні»” (161) [21].

Василь Сімович також пише: „Про давні часи «на Україні»” (Грамматика української мови, 1918, стор. 245).

Видатний український історик і політик М. Грушевський дуже послідовно вживав „на Україні”, „на Україну” в своїх творах „Історія України-Руси” (Нью-Йорк, 1954-1958), „Історія української літератури” (Нью-Йорк, 1959-1960): „торгівля «на Україні» не обертала великими масами готових грошей” (Іст. Укр. I, 304). „І на Україні... християнство повільно переходило в народні маси” (Там же, I, 516). „державне життя на Україні протяглося ще столітє довше” (Там же, II, 2). „Мстислав подався знову на Україну” (Там же, II, 237). „Король... визначив комісарів на Україну” (Там же, VII, 184). „...козаки рішучо загрозили, що підуть назад на Україну” (Там же, VII, 316). „Так і розуміли й толкували на Україні переяславську угоду” (Там

же, VIII, 120).

„На Україні ся тема була дуже розповсюджена” (Іст. укр. літ. IV. 243). „дружинна пісня... перенесена потім з Великої Руси на Україну” (Там же, IV, 262). „Переказ жив на Україні в другій половині XVII віку” (Там же, IV, 269). „Се пояснення, відки у чоловіка нігті на пальцях, дуже розповсюджене на Україні (Там же, IV. 421). „він (небесний лист)... мусів незвичайно поширитися на Україні” (Там же, IV, 579). „(пісня) пішла одним кінцем на Україну” (Там же, IV, 636). „Культурні і літературні течії «на Україні»” (Там же, V, 1). „Для нас особливо інтересні з цього погляду копії, зроблені «на Україні»” (Там же, V, 128). „Робота... зроблена десь на Білорусі чи «на Україні»” (Там же, 184). „холмський біскуп... розищував слов'янські переклади писань грецьких отців на Україні” (Там же, V, 223).

Відомий український історик Микола Чубатий також уважає звичайною формою „на Україні” в книзі „Княжа Русь-Україна” [22]: „Провідник того руху «на Русі-Україні» стає”... (67). „Мстислав ...перенісся на Русь-Україну” (68). „в Церкві на Україні та Білорусі” (79). „Руська Правда” пережила татарську навалу «на Україні та Білорусі»” (83). „влада татар розтяглася «на Русі-Україні»” (113).

Український мислитель і політик Д. Донцов у своїх „Незримих скрижалях” [23] вживає тільки форми з на: „Була вона (власне територія) на Україні” (26). „Але чому думав він (Шевченко), що ті мертві остануть на його Україні?” (44). „Наступить на Україні революція духа” (56). „Або, неситі рознесуть «на Україні» все насліддя давнини” (70). „Той вогонь... став на Україні голосом вопіючого в пустині” (81). „Ось яким був той

дух «на Україні»” (82); „воскресне «на Україні» лицарство козацьке” (83); „пропаде царство диявола «на Україні»” (91). „Останньому (Шевченкові) доля присудила виступити першим «на Україні»” (124); „психічний двоподіл «на Україні»”: (146). „Викочувалась вона не раз «на Україні»” (159); „московські драгуни приводять «на Україні»” (162). „На Україні ме бути повернута своя правда” (178).

Винятком може бути форма з в, нібито коли існує третє слово, переважно прикметник чи займенник, як писав мені В. Чапленко, напр.; „в самостійній Україні”, мовляв, не можна сказати „на самостійній Україні”. Це до певної міри так: „В Східній Україні ся пісня, здається, невідома” (Грушев. Іст. укр. літ. IV, 630), „в північній Україні”, „в Західній Україні” (Там же, V. 183; Іст. Укр. I, 3, 41). „половці в Південній Україні” (Чубатий. Княжа Русь-Україна, 48-49). „Гляньмо поперед усього, що діялося в російській Україні в 90-х роках” (Франко. Вибір із творів, 371).

Але трапляються випадки, коли форма з третім словом вживається з на: „Мені невесело було й на нашій славній Україні” (Шевч. III, [24]. Тепер прелютая година „на нашій славній Україні” (Там же, III, 140-141). „Найду собі чорнобривку... на тій Україні” (Там же III, 184).

Як видно, й тут не можна точно встановити якоїсь норми: очевидно, треба керуватися чуттям мови, а не правилом, як це й робив Шевченко.

III

Дуже цікаво зіставити форму „на Україні” і форму „на Русі”. Термін Україна заступив давній термін „Русь” як позначення широкої території, не окраїнної лише. Вважають, що

„Україна” почала вживатися більше від Переяславської угоди 1654 р. [24]. До того ж часу в літописах панувало тільки слово „Русь”, яке в формі знахідного й місцевого відмінків вживалося тільки з на. Напр., в Іпат. літ. XIII ст. за вид. 1871 р.: „Придоца половци на Русь воевать”.

Пізніше в істориків України слово „Русь” у формі на набрало ототожнення. Вже М. Грушевський послідовно вживав такої форми, назвавши навіть подвійним терміном свою монументальну працю „Історія України Руси”. Подамо кілька прикладів з цієї праці: „...то була новина на Русі” (I, 326). „на Русі в IX-X в. в княжій службі було багато варягів” (I, 386). „Одначе слідом Святослава відкликали на Русь вісти про Печенігів” (I, 468). „Святослав постановив організувати на Русі правительство” (I, 469). „На Русі ходили найрізніші оповідання...” (I, 500). „Християнські громади на Русі” (I, 526). „Він рушив разом з Святославом на Русь” (II, 11). „На Білій Русі стрінулися два явища” (VI, 423).

Такі ж приклади знаходимо і в його „Історії української літератури”: „перенесення на Русь імператорських регалій” (IV, 313). „про таких Зизаніїв на Русі не було чути” (V, 254). „А з другого боку, на Русі з старого кореня святого Володимира виходить обновитель руської церкви” (V, 408-409).

Такої ж форми вживають С. Смаль-Стоцький і Р. Смаль-Стоцький: „Таким чином церква і її мова довгий час закривали дійсний стан річей у нас на Русі” (С. См.-Стоцький. Розвиток поглядів, 51). „Треба мати завсіди на увазі, що и... не м’ягчило на «Русі-Україні» попередніх иелестівок” (Там же, 80). „Дві і ще більше редакцій на «Русі»” (Там же, 82). „3 прийняттям

християнства на Русі” (Р. Смаль-Стоцький. Україн. мова, 18) [25].

Такої ж форми дотримується й М. Чубатий: „*прибули ще поодинокі варяги на Русь*” (Княжа Русь-Україна, 49). „*існування варягів на «Русі»*” (Там же), „*був звичай прилучувати до княжих престолів на «Русі»*” (Там же, 61). „*Удільні князі радили... на «Русі»*”: (Там же, 139). Але з прикметником: „*у старій Київській Русі*” (Там же, 74). „*в Київській Русі були...*” (Там же, 70).

Слово „Русь”, як відомо, перенесене і в Росію для позначення цілої державної території, але не з в, а з на. Порів. „*Кому на Руси жить хорошо*”. Хоч М. Чубатий вважає слово „Русь” виключно українським.

Форми „Русь” і „Україна” зв’язані з первісною ідеєю землі, земельної площі. Саме слово „земля”, як об’єкт чинності, вимагає тільки форми з прийменником на. Напр., в „*Слові о полку Ігоревім*” читаємо: „*Ігореві князю Бог путь кажесть из земли Половецкой на землю Рускую*” [26]. „*Наступи на землю Половецку*” [27].

Таким чином, маємо ототожнення форм: „на Русь” — „на Україну”. Це ототожнення дає нам право й нині зберегти цю форму. Свята непорушна традиція і функціональне значення слів — це головні засади вживання в українській літературній мові „на Україну”, „на Україні”.

Остаточо ж вирішити це питання може українська мовознавча наука, українські вчені, покликані до цієї, справи, фахівці-мовознавці, а не окремі особи, що керуються тільки „державницькими” мотивами, національними засадами, які не завжди йдуть у парі з науковими засадами.

→

*

В додаток хочу ще пару слів сказати про форми „Україна”, „Вкраїна”. Ця подвійність форм також здивувала одного з читачів НД. Мовляв, у нас вживається так і сак. А звідси здивовано М. Цюрак запитує: „*Чи це також має місце за «дозволом» п. Кислиці?*”

Д. Кислиця цілком правильно відповів цьому читачеві, що ці обидві форми правильні, пославшись на шкільні граматики. Додамо від себе, що в українській мові існує правило чергування у-в. згідно з законом милозвучності. Це саме чергування є і в слові „Україна — Вкраїна”. Правда є завжди в уживанні форми „на Україні” ми дотримуємось цього правила, яке дозволяє форму „Вкраїна” для поетичної мови, бо від цих двох форм залежить більша чи менша кількість складів, а від цього залежить і ритміка. Нічого дивного немає, треба тільки заглянути в шкільну граматику.

Пантелеймон Ковалів

ПРИМІТКИ:

[1] На цю тему написано вже кілька статей: „*Питання і відповіді*” (Наша мова, 1947, ч. I, стор. 21—22); В. Чапленко, „*«На Україні» — «в Україні»*” (Пороги, ч. 54, 1954 р.) та „*«В Україні» чи «На Україні»*” („Українські вісті”, ч. 53, 1949); П. Ковалів, „*Звідки походить форма «на Україні»?*” („Київ”, 1951, стор. 48-52).

[2] Вперше таке пояснення справді давав польський історик козацько-польських війн Самуїл Грондський в 1672 році. Слово „Україна” він пояснював з політичних мотивів від „окраїна”, тобто земля краю, на периферії Польщі. А звідси підстава для політиків уважати Україну

польською землею, а назву „Україна” — польською назвою.

З другого боку, й видатний російський учений О. Шахматов спочатку дотримувався погляду „окраїнного” походження слова „Україна”, але згодом (ще в 1919 році) зрікся цього погляду. І немає нічого дивного. Кожний учений мусить перевіряти свої наукові позиції, в якій мірі вони забезпечують правильний хід думки й правильне розв’язання питання.

Останніми часами і Ю. Перхорович (НД, 1971, ч. 252) виступив проти того, щоб слово „Україна” виводити з первісного значення „пограниччя” (окраїна). Він виводить це слово часів трипільської культури, тобто за 1800 років до РХр. А слова „країна”, „край”, на його думку, значно молодші. Слово „край” на яких 2000 років молодше від слова „Україна”. Він пише: „Пояснення назви «Україна», як земля при границі не відповідає історичній дійсності”. Він виводить це слово з первісного значення „країна оргів” з первісних коренів — „Укр” і „Угр” — країна.

[3] Далі позначатимемо тільки том і сторінку з творів: Тарас Шевченко. Видавництво Миколи Денисюка.

[4] „Акти, относящиеся к истории южной и западной России”. Т. I, 173.

[5] Див. С. Шелухин. „Україна”, 1937, стор. 159.

[6] Ф. Колесса. „Українські народні думи”, 142-143.

[7] В. Антонович і М. Драгоманов. „Исторические песни”. Київ. 1874. II. 49.

[8] П. Кулиш. „Записки о южной Руси”, 1856, I, 54.

[9] К. Грушевська. „Українські народні думи”. ДВУ, т. I, стор. 31, 33.

[10] Митрополит Іларіон. „Слово про Ігорів похід”. Вінніпег, 1967, стор.

137. Див. його ж „Наша літературна мова”, 117.

[11] П.П. Чубинский. „Труды этнографическо-исторической экспедиции в западно-русский край”. Петербург, 1872. Див. Є. Тимченко. „Акузатив в українській мові”, 48.

[12] Є. Тимченко. „Льокатив в українській мові”. Київ, 1925, стор. 34.

[13] В. Чапленко. „Українці”, 137.

[14] Народ про Кармалюка. Київ, 1961.

[15] Петро Павлович. Шевченкові думи в піснях Степана Руданського. Т. Шевченко, Нью-Йорк, 1962.

[16] А. Рудницький. „Матеріяли...”, Вінніпег, 1956, 112, 132, 179.

[17] Див. „Наша мова”. Мюнхен, 1947, ч. I, стор. 21.

[18] Це писав А. Кримський. НД, 1971, ч. 254, стор. 21.

[19] Ів. Франко. Вибір із творів. НТШ, 1956. Сторінки в дужках.

[20] Акад. С. Смаль-Стоцький. Т. Шевченко. „Інтерпретації”. Нью-Йорк, НТШ, 1965.

[21] Р. Смаль-Стоцький. Українська мова в Советській Україні. Нью-Йорк, 1969, друге видання.

[22] Див. М. Чубатий. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов’янських націй. Нью-Йорк – Париж, 1964.

[23] Д. Донцов. Незримі скрижалі кобзаря. Торонто, 1961.

[24] Див. С. Смаль-Стоцький. Розвиток поглядів про сем’ю словянських мов і їх взаїмне споріднення. Прага, 1927, стор. 80.

[25] М. Чубатий. Княжа Русь-Україна, 1964, стор. 138.

[26] Митрополит Іларіон. Слово про Ігорів похід. Вінніпег, 1967, стор. 168.

[27] Там же, 74.

[„Нові дні”, червень, 1972, с. 13-19.]

Między sąsiadami - Між сусідами

ALBO TRÓJMORZE, ALBO MITTELEUROPA!

Kilka dekad to w dziejach narodu na pozór mało znaczący wycinek, ale bywa, że jest to okres decydujący o jego losach. Tak było z naszym międzywojennym 20-leciem, gdy budując status narodu w świecie, etos walki zbrojnej o niepodległość musieliśmy pilnie uzupełniać myśleniem o gospodarce i społeczeństwie. Tak jest obecnie z Ukrainą. Obchodzi ona 30-lecie niepodległości, czyli właściwie najdłuższego okresu samostijności tego wielkiego narodu. II RP wystarczyło sił do wybicia się na niepodległość i ukształtowania niezłomnego ducha narodu – czy wystarczy na to sił obecnej Ukrainie?

Od lat piszę i robię filmy o naszej wspólnej skomplikowanej historii nie dlatego, że szczególnie kocham ten naród, choć mój ojciec wychował mnie w tradycji I Rzeczypospolitej: szacunku dla każdego narodu, zwłaszcza tych, które niegdyś współtworzyły jej chwałę i po-

tęgę – „wolni z wolnymi, równi z równymi”. To cytata z ustawy sejmowej zatwierdzającej postanowienia unii hadziackiej z 1658 r., spóźnionej próby włączenia w sprawę kraju na sprawiedliwych warunkach żywiołu ukraińskiego, podówczas zwanego kozackim czy ruskim. Nie uratowała ona Rzeczypospolitej, a Ukraina nie wybiła się na niepodległość, ulegając syrenim śpiewom Moskwy, która zniszczyła wolnicę i hetmanat, czyniąc z kozactwa siłę oddaną rosyjskiemu imperium, wręcz symbol jego opresyjności, szablą i nahajką tłumiącą bunt naródów ujarzmionych.

PIERWSZA PRÓBA NAUKI PŁYWANIA

A jednak jeszcze przed odzyskaniem niepodległości w 1918 r. wychowany w tradycji powstania styczniowego komendant Legionów sondował w Kijowie możliwość współpracy zarówno z wrogimi bolszewickiej rewolucji Rosjanami, jak i marzącymi o samostijnej ojczyźnie Ukraińcami, a dwa lata później już jako naczelnik państwa wspólnie z wojskami atamana naczelnego Symona Petlury ruszył wyzwalać Ukrainę spod władzy „czerwonego caratu”.

Nie musimy Ukrainy kochać, by twarzą stać po jej stronie w każdym konflikcie z Rosją, bo taki jest po prostu nasz interes narodowy. Józef Piłsudski nie pałał jakąś szczególną miłością do Ukrainy, a jednak nie żałował krwi polskiego żołnierza w odbieraniu jej z rąk Rosji. W 1920 r. po zajęciu Kijowa mówił w wywiadzie dla brytyjskiej gazety „Daily

News” z brutalną szczerością: „*Co do polityki ukraińskiej, to jest to eksperyment. Skoro ja jestem tym, który Polskę wciągnął w to przedsięwzięcie, to mogę powiedzieć, że daję teraz Ukraińcom możliwości. Jeśli im się uda, to się uda. Są dwa sposoby, by nauczyć ludzi pływania. (...) Wolę sposób rzucania ich na głęboką wodę i zmuszania ich, by pływali. To właśnie robię z Ukraińcami*”.

DRUGA PRÓBA NAUKI PŁYWANIA

Dziś sami Ukraińcy rzucili się na głęboką wodę i nie mają innego wyjścia niż dopłynięcie do brzegu prawdziwej niepodległości i suwerenności, czyli obalenie oraz gruntowne przebudowanie swojego państwa. We własnym interesie my, Polacy, powinniśmy im w tym pomóc. Musimy przetrwać na nowo lekcję Marszałka, który doskonale rozumiał, że rosyjski imperializm bez posiadania żywej i strategicznie położonej Ukrainy po prostu nie przetrwa. I nic się w tej sprawie od roku 1920 nie zmieniło!

To znaczy zmieniło się wszystko, poza zakodowanym w rosyjskich genach zamiłowaniem do zamordyzmu i narzucania siłą „ruskiego ładu” wszystkim sąsiednim narodom. Zmieniło się też na lepsze, gdyż dziś Polska nie jest osamotniona w walce z odradzającym się imperium. Większość narodów ujarzmionych wybiła się na niepodległość i jak Litwa, Estonia, Łotwa jest powiązana z nami sojuszem wojskowym NATO i krzepnącymi w ramach Inicjatywy Trójmorza więzami gospodarczymi. Tyle że wspierający nas w tym wszystkim główny sojusznik, USA, w wyniku objęcia rządów przez ekipę Joego Bidena na własne życzenie chwilowo wypadł z gry.

Jak to celnie ujął felietonista „Sieci” Lech Makowiecki: „*Jesteśmy dziś wolni! Ale czy bezpieczni? Wątpię, by wspól-*

cześni Anglicy czy Francuzi chcieli umierać za Gdańsk. Tym bardziej potomkowie »nazistów«, którzy za plecami UE, USA i NATO ponownie dogadują się z Rosją (vide: Nord Stream 1 i 2). Przy pierwszej nadarzającej się okazji Niemcy z pewnością spróbują odzyskać swoje »ziemie utracone«. Za »porozumieniem stron«, rzecz jasna. Przykłady Ukrainy, która oddała broń jądrową w zamian za zachodnie gwarancje bezpieczeństwa, czy Afganistanu opuszczanego właśnie przez Amerykanów rozwiewają wszelkie złudzenia”.

LEKCJA REALPOLITIK – WERYFIKACJA SOJUSZY I ZŁUDZEŃ

I dobrze, bo pielęgnowanie złudzeń prowadzi wprost do Jałty 2. Już w 2018 r. pisałem w referacie na XI Polsko-Ukraińskie Spotkania „Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość” organizowane w Jaremczu przez mojego nieodżałowanego przyjaciela Mirka Rowickiego, twórcę świetnego pisma „Kurier Galicyjski”:

„*(...) uważam udział Ukrainy w realizacji geopolitycznego projektu Międzymorza za szansę dla niej samej, ale i dla nas. Już w tej chwili potencjał gospodarczy 12 dotychczasowych członków grupy znacznie przewyższa ten, którym dysponuje Rosja, a rozmieszczenie sił amerykańskich i innych natowskich sojuszników na terenie tych spośród nich, które stanowią wschodnią flankę Sojuszu, znacznie zwiększyło bezpieczeństwo całego regionu w kontekście agresywnej polityki Kremla. Włączenie się Ukrainy do budowania Intermarium z jednej strony uczyni przewagą jego potencjału wobec rosyjskiego wręcz miażdżącą, z drugiej – niewątpliwie ułatwiłoby ukraińskie starania o uczestnictwo także w NATO. Ta decyzja leży jednak w rękach samej Ukrainy*”.

Wówczas ukraińskie władze nie skoczyły z zaproszenia do tworzącej się Inicjatywy Trójmorza, stawiając na kartę niemiecką, ignorując oczywistą już wtedy współpracę Niemiec z Rosją, śmiertelnie niebezpieczną dla Ukrainy. Obecne lekkomyślne przyzwolenie amerykańskie na dokończenie NS2, czyli zaciśnięcie gazowej pętli na szyi państwa ukraińskiego, pozbawiło jego przywódców tych szkodliwych iluzji. Demonstracyjna wizyta w Moskwie żegnającej się z kanclerskim fotelem Merkel w przeddzień kolejnej rocznicy paktu Hitler–Stalin i jej równie wymowna nieobecność na uroczystościach 30-lecia niepodległości Ukrainy postawiły przed tym krajem konieczność przewartościowania całej polityki zagranicznej.

TRÓJMORZE CZY MITTELEUropa

Historia nie powtarza się dosłownie, ale warto znać jej kluczowe momenty, by dokonać prawidłowego wyboru. Symon Petlura w 1920 r. uzasadniał konieczność sojuszu z Polską bezdyskusyjnym faktem, że żadnego innego potencjalnego sojusznika Ukraina po prostu nie ma. Tę prawdę uświadamiają sobie wreszcie obecne władze ukraińskie. To dlatego tak gorąco był przyjmowany w Kijowie prezydent Andrzej Duda, który jako główny gość inauguracyjnego szczytu Platformy Krymskiej potwierdził zdecydowane wsparcie Polski dla integralności terytorialnej naszego sąsiada. Nie tylko Ukraina, ale cały nasz region staje obecnie przed kluczowym pytaniem: czy ma być rosyjsko-niemieckim kondominium w duchu ponurej pamięci sojuszu czarnych orłów, czy niezależnym samorządnym związkiem wolnych i równych w ramach Inicjatywy Trójmorza poszerzonej o Ukrainę.

A warto przypomnieć, że według nie-

mieckiej koncepcji Mitteleuropy sformułowanej w 1915 r. przez Friedricha Naumanna, Europa Środkowo-Wschodnia miała stać się całkowicie podporządkowanym państwu niemieckiemu tworem gospodarczo-politycznym, a ciekawostką w kontekście współczesnym był plan stworzenia niemieckiego państewka kolonialnego... na Krymie! No to przypomnijmy i to, że pierwszym premierem zlikwidowanej przez Niemców niepodległej Republiki Krymu w 1918 r. był polski Tatar, gen. Maciej Sulikiewicz, zamordowany później przez bolszewików.

Obecny wściekły atak rosyjskiej V kolumny w Polsce na nasz rząd świadczy o tym, że Kreml niczego się tak nie obawia jak utrwalenia i umocnienia sojuszu polsko ukraińskiego. I dobrze, niech się boją – mają czego!

Jerzy Lubach

Literatura - Literepatypa

Ułás SAMCZUK

WOŁYŃ. Powieść w trzech tomach
tom II: WOJNA I REWOLUCJA

VII

Nadchodzą żniwa, ale Wasyl musi wyjechać. Matwiej odwiózł go na stację. Wrócił i pracuje. Dzień po dniu idzie praca, jak w maszynie. Wołodźko, już pracuje jak parobek. Nawet bierze się do kosy, chociaż mięśnie jego rąk, są za słabe. Skończyło się koszenie, przyszedł pług. Zbliża się jesień. Na polu, jak i zawsze, strunami, ścieli się, babie lato. Znowu zapalają się lasy.

Wołodźko, odkrywa skibę za skibą. Matwiej, nasypuje mieszek ziarna, stąpa po roli i posypuje ją ziarnem. Potem, Wołodźko przykrywa ziarno, ziemią. Od wschodu, do zachodu słońca, biega codziennie po roli. Pole się staje, niczym boisko, równe. Wieczorem, Matwiej je obchodzi, naokoło.

– Dobrze. Ale pójdź, o tam, koło miedzy, przejedź. Bo na zakrętach, trzeba parę razy, zaciągnąć bronę. Bo jak zaschnie, będą grudy. Słońce, już dawno, się schowało. Las, rzucił długi cień i przykrył nim, czarną ziemię. Wołodźko, omal nie czuje nóg, ale słowa ojca, to prawo. Zawraca konie i po omacku, idzie wzdłuż jednej miedzy, wzdłuż drugiej, zwraca i na zakrętach, poprawia bronowanie. Ani jedna darń, nie może zostać. Matwiej, tego nie znosi, a pole także.

Przychodzi wrzesień. Wołodźko widzi, że ojciec się denerwuje. Znowu widział się z o. Kławdijem. Za tydzień, przed pierwszym, pojechali do Krzemieńca.

Ułás Samczuk

*Fot. Narodowe Muzeum
Literatury Ukrainy*

Długo, wybierali różne „żupany”, i „kurteczki”. Sprzedaje je żołnierz. Niewielki mundurek. Przymierzył. Niezłe. Nieco za długie rękawy i szeroki w plecach, ale niczego sobie. Podrośnie i będzie dobrze. Za to, tkanina, pierwszej jakości, nie jakaś żydowska tandeta. Guziki, także prima. Srebrną świecą, do tego z orłami. Możliwe, że jakiś czarci synek, oficer-

czyk, przegrał w karty, a może trafiła go kula za tym miasteczkiem i zabiła. Trzeba Matwiejowi swego syna między ludzi, przygotować.

Po kilku dniach, wymościł wóz i pojechali do Dermania. Wołodźko, niczym jakiś książe, w mundurze. Kołnierz, trochę za szeroki, twardy i za wysoki, na szyję Wołodźki. Koła toczą się po grudach, a guziki błyszczą. Wieczorem, zajęchali na miejsce. Przywitali się z rodziną. – „*Skubenta, nowego, do seminarium przywiozłem*” – oznajmił Matwiej.

– No cóż, niech idzie, między ludzi. Skoro, sądzone mu jest panem zostać, nie ominie go to, – mówi Jelisiej. – Eee, panem. On, nie na pana. Całe lato pracował, jak wół. Nie do pana, a do rozumu, chce się doprowadzić – rozważa Matwiej.

Na drugi dzień, poszli do cerkwi. Tu, pełno ludzi. Rewolucja, daje o sobie znać. Tu nie to, co w Tylawce. Tam spokój, tutaj ruch. Po wyjściu z cerkwi, Matwiej idzie się rozejrzeć, co tam i jak, w seminarium. Przy seminarium, jest dwuklasowa szkoła, do której musi na razie chodzić Wołodźko. On jest z tego dumny. Nawet, nie wytrzymał do końca w cerkwi, wyszedł w połowie nabożeństwa i poszedł popatrzeć, na swoją szkołę. Piękna szkoła. Wielki, biały budynek, kryty zieloną blachą. Obszerne okna, przed nimi kwietniki. Naokoło budynku, sady. Szerokolistne orzechy, kasztany, śliwy, jabłonie i grusze. Wszystkie, uginają się pod ciężarem owoców. Przez ulicę, widać stary, dwupiętrowy budynek seminarium – „*korpus*”. Dwie kolumnienki, podtrzymują stary, spróchniały balkonik. Kiedyś, gdy Wołodźko mieszkał jeszcze w Lebedyszczynie, i przechodził wzdłuż budynku, nieraz widział na balkonicu jakichś panów, którzy siedzieli tam, pili herbatę i wesoło rozmawiali. Teraz, balkonik był pusty. Cały budynek, niemal pusty, wyglądał jak sta-

re, opuszczone pudło. Dalej, widok korpusu „Jan”. To stara pamiątka, stojąca pomiędzy czterema starymi lipami. Na jednej z nich, deska na ogłoszenia. Teraz, tu wisi plakat. Wołodźko, czyta: – Towarzy-sze wieśniacy! Dalej idą hasła, obietnice. Na końcu: – Niech żyje światowa rewolucja! Jeszcze dalej, dzwonnica monasteru, z obrazem Świętej Trójcy. Przez dzwonnice, do bramy, na dziedziniec monasteru. Już dawno, Wołodźko tu nie był. Te same, szumiące świerki, te same orzechy i kasztany. Wokół „*chłodnej*” cerkwi, tak samo jak i kiedyś, chodzą chłopcy i dziewczęta. W cerkwi, słysząc śpiew. Wielki budynek, gdzie żyją mnisi, szerokie schody, prowadzą do mieszkania archimandryty.

To wszystko, obejrzał Wołodźko. Każdy kącik, jest mu tu znany i drogi. Tam, w Tylawce, jest inaczej, i dlatego kiedyś, matka, tak długo mu opowiadała o tym miejscu. Wołodźko, cieszył się, że znowu będzie chodził, do wielkiej szkoły. Dawne jego marzenie, się spełniło, tylko teraz, to już nie to, co przed wojną. Seminarium, zaniedbane. Uczniowie, nie tak pięknie ubrani. Nie wszyscy, jednakowo. Wielu z nich, w wojskowych szynelach. Mimo tego, dobrze, że chociaż jest tak, jak jest.

Po cerkwi, wszyscy spotykają się na obiedzie. Przychodzi Matwiej. – Wiesz, co, mówi on. – Niczego nie zrobimy. Przyjdzie nam jechać jeszcze do domu. Wołodźko, wytrzeszczył oczy. – Seminarium – kontynuuje Matwiej, dopiero co, powróciło. Jeszcze niczego, nie urządzono. Dwuklasowa szkoła, rozpocznie się, aż za dwa tygodnie. Serce Wołodźka, opadło. – Ale nauka, będzie? – pyta on głosem nadziei i rozpacz. – Mówili, że będzie. Zostałbym tu, ale ty wiesz. W domu, roboty do gromu. Nie będziesz, darmo jadł i baki zbijał. Nie. – Pewnie, – zgodził się Wołodźko. I za dwa dni, ojciec i syn odjechali. Narwali pełen wóz ja-

blek, śliw, gruszek. W Tylawce, tego nie ma, a Matwiej, ma pełne prawo do owoców. Toż to on, sadził te jabłonie, śliwy, gruszki, które teraz zasypują wszystkich, swoimi cudownymi, plonami.

W domu, znowu praca. Pole, rola, przestrzeń. Wiatr hula, słońce kładzie wokół, oznaki jesieni. Zasiewają, dobry szmat pola, przy szlaku. Wołodźko, od samego świtania, pracuje. Czarna, pulchna rola. Kopyta koni, głęboko grzęzną w niej. Słońce, powoli obchodzi swój dzienny szlak i spokojnie, a dumnie, wstępuje tam hen, za wieś, za czereśnie, Iwana Pustiaka. Wołodźko, nie żałował swoich sił. Cały dzień, oddawał swojej roli wszystko, co miał. Jeszcze pół godzinki, i koniec. On, z przyjemnością, zatrzyma się koło miedzy Iwana Kuszki, zawróci konie, przejdzie, jeszcze raz, nad drogą i doszedłszy do swojego podwórza, wytrzęsie brony i zawlecze je na miejsce.

Ale póki co, zatrzymuje się, i siada przed końmi na roli, aby odetchnąć. Z przyjemnością, odczuwa chłód ziemi. Bose, brudne nogi odpoczywają, jak na pierzynie. Konie, ciężko dyszą i wyciągają do niego, swoje pyski. On, podstawi im dłoń i one oblapują ją, swoimi grubymi, włochatymi wargami. – No, no, – rozmawia Wołodźko z końmi. – Jeszcze troszkę i koniec. Napracowaliście się? Zuchy. Przyjdziemy i dostaniecie owsa. – Lubicie go? I ty, szpakowata i ty, kary. Oboje dostaniecie. No pewnie. Oczywiście... Stworzenia go rozumieją. Ich miękkie, aksamitne nosy, z przyjemnością się rozchylają, jakby chciały dać znać, że mowa ich młodego pana, bardzo im się podoba. Poszczypują jego czapkę, koszulę.

– Witaj, młodzieńcze! – nagle słyszy Wołodźko nad sobą. Niespodzianie on się wzdyga i podnosi głowę. Niemal, nad jego głową, na wielkim, białym kopytnym kasztanie, siedzi i uśmiecha się, ładna

panna. Wołodźko ją zna. To córka pana z Żołobów, Kalinowskiego. On, nieraz widział ją, jak sama, albo w towarzystwie jakiegoś oficera, przejeżdżała się konno. Teraz, ona sama. Może zobaczyła Wołodźkę z drogi i niezauważona, podjechała po roli. Szczupła, o różowej twarzy. Ubrana, w różowy, wełniany sweter. Na czapeczce, czerwony pompon. Siodło damskie, na jedną stronę.

– No co, zdziwiłeś się? – pyta ona dźwięcznym, cudownym głosem, po rosyjsku. Wołodźko, jakby zaniemówił, i stoi. Twarz jego, cała czerwona.

– Nie! – rzuca nerwowo, kiwnąwszy głową.

– Tyle ty, sam zrobiłeś? – pyta dalej.

– Pewnie, że sam... – No bo kto... – dodaje, zdziwiony. Panna się uśmiecha. Wołodźko spuszcza oczy. – Ty lubisz konie – tak?

– Pewnie, – krótka i zrozumiała odpowiedź.

– A jak się nazywasz?

– Wołodźko Dowbenko.

– Wołodia. Ładnie. Twój ojciec, tam, mieszka?

– Tak – kiwnął głową.

– Cudownie. To jesteśmy sąsiadami. Może, będziemy przyjaciółmi. Nie?

– Nie – jakby uciął, Wołodźko.

– A to czemu? Nie podobam ci się?

– Nie dlatego... Mnie tu nie będzie.

– No to, gdzie będziesz?

– Idę do Dermania. Dostałem się tam, do wyższej szkoły – pochwalił się.

– To tak. Aha! Dlatego, nie chcesz znajomości, ze mną. – A niższą szkołę już skończyłeś?

– Pewnie.

Panna głośno się roześmiała, rzuca dobranoc i odjeżdża. Wołodźko, odprowadza ją spojrzeniem.

Wjechała na szosę, obejrzała się i pomachała ręką. Koń biegnie. Czerwony

pomponik, powiewa na wietrze. Wołodźko, odprowadzał ją tak długo spojrzeniem, dopóki nie znikła z jego oczu. Gdy został sam, w jego głowie, jak w marzeniu, jeszcze raz, zjawia się ten, nieoczekiwany obraz. Oto ktoś do niego przyleciał, zagadał dzwicznym głosem, uśmiechnął się i znikł. A on oto, znowu sam, ze swoimi końmi.

– Wio, moje konie! Konie posłusznie ruszają i ciągną brony. Szybko, koniec. Wołodźko, jest podniecony. Przybyło mu jakby sił, a na ustach, w oczach, ma radosny uśmiech. Przed nim wciąż jeszcze różowolica pani, z błękitnymi oczyma i czerwony pomponik. – Wio, wio, koniki, już wkrótce, koniec! Wołodźko, całym sobą, czuje wielką radość, pełni życia. Wszystko, do niego się śmieje, radosnym śmiechem, i jemu bardzo chce się, gnać przed siebie. I piękny zachód słońca, które, tak samo spracowane, spokojnie, majestatycznie, siada, za objętym pożarem, lasem, w piękny, pełen silnych zapachów, koniec wieczoru w dolinie, dający słodki czar doczesnego, wielkiego i potrzebnego, sensownego, życia. I nawet chłód, wydaje się piękny, przyjemny i zdrowy. I gdy do tego, jeszcze dochodzi, skrawek jakiejś cichej, nowej znajomości, ze szczerym uśmiechem różowych ust, – o, wtedy, po stokroć, staje się błogosławione życie. Czuć, jako ono jest barwne, żywe, bije w każdej roślinkie, w każdej grudce, wilgotnej ziemi.

Oto Matwiej, już wyszedł, aby na końcu sprawdzić, pracę Wołodźki. Szeroko, stąpa wzdłuż miedzy, zatrzymuje się, dotyka butem jakąś grudkę, rozgniata, podnosi i wyrzuca na miedzę, jakiś skrawek pióra. Wołodźko, obchodzi na koniec wzdłuż drogi. Konie, podnoszą uszy, bo czują odpoczynek. Słońce, zaszło za czerwień Pustiaka, dotknęło dalekiej, czarnej smugi lasu i wbiło się w jego gęstą masę.

Wieczorem, cała rodzina zbiera się w chacie. Konie już pobrzękują przy łożbie łańcuchami i smacznie zajadają obrok. Wołodźko, myje ręce i twarz. Matka stawia na stół, kolację. Ojciec, przysiadł na ławie, trzyma się ręką za bok, i mówi: – Ach, coś mnie kłuje w boku. – W którym boku? – myśli Wołodźko i patrzy na ojca, po którym niczego, nie widać. Ale skoro on mówi, to znaczy, że kłuje. On, drobnostek nie lubi dostrzegać. Bywało, że przeciął palec do kości, przeklął, potarł nim o coś, by wytrzeć krew i idzie dalej. A gdy krew cieknie, obwiązał jakąś szmatką i tyle.

– Może, byście tato, trochę poleżeli – zauważa Wołodźko. Ojciec, nie odpowiada. W milczeniu, wszyscy siadają do kolacji. Jakaś wielka, magiczna siła, wiąże tę grupkę ludzi. Nie ma w nich radości i zarazem, jest w nich radość. Nie ma w nich ognia, a jest on wielki. Oto on, głowa tego najmniejszego z carstw, patrzy na wszystkich niewesołymi oczyma, i jak nie zauważyć, tego spojrzenia, w którym tyle wielkiej troski, tyle Boskiego, tyle niezapomnianego.

Na drugi dzień, Matwiej nie zwinął się, jak zwykle, ze swego posłania. Ciężko mu oddychać, i całkiem nie chce się jeść. Sobota. Jutro niedziela, czternastego – dzień, w którym Wołodźko musi jechać do szkoły. Na polu, jeszcze ogrom pracy. Wołodźko, rozmyśla: – jak zostawić to wszystko, choremu ojcu? – Może trzeba wam tato, do lekarza. – Tak? – odzywa się Wołodźko.

Matwiej, nie od razu, odpowiada. Po chwili, rusza ustami i głową. – Nigdy, zauważ, nie chodziłem z takimi sprawami, do lekarza, nie pójdę i teraz.

Sprzeciwiać się jemu, jest trudno. Jeszcze i teraz, jego słowo, wiele znaczy. Jak powiedział, to powiedział. Tylko, w wyjątkowo trudnych sprawach, zwracał

się do lekarza. W drobniejszych przypadkach, sama przyroda jest lekarzem. Ale teraz, on jest podobny do dębu, bo stoi na najwyższym miejscu. Życiowe burze i grzmoty go nie oszczędzały. Pomimo tego, dni jego nie są policzone, bo on czuje w sobie siłę niebывałą.

Wieczorem, ostatnia narada, co będzie z Wołodźką. Pierwszy, zaczął leżący Matwiej. – Ot, leżę tu i myślę, odezwał się – Ty Wołodźko, pójdziesz jutro pieszo – do Dermania. Inaczej, nie wychodzi. Matka dowiedzie ciebie do Moskałówki i wróci. Babie jechać do lasu, teraz jest niebezpiecznie. Napadną hultaje, zrzucą ją z wozu i zabiorą konie. Tam koło rowu, za Wasywcami, zabili tego roku mężczyznę. A ja tu trochę poleżę i wstanę...

No i tak ma być. Wołodźko, wychodzi jeszcze na dwór. Ma sporo pracy, z przygotowaniem wozu na jutro. Na chwilę, się zatrzymał i powstał w ciemności. Noc. Gwiazdy. Naokoło cisza. A może, zrezygnować ze szkoły. Dla Wołodźka to wielkie zmartwienie, ale przecież ojciec... Może on ryzykuje swoim życiem? „Wstań”. A jak nie? Bóg to wie, co w nim jest. W boku boli, w plecach boli. Ani wstać, ani zjeść. Wrócił do chaty.

– A może, tato, ja trochę pooram, zanim wstaniecie, odezwał się Wołodźko.

– Raz ci powiedziałem i basta! – twarde odpowiedział Matwiej. Teraz, on jeszcze bardziej uparty, niż kiedyś. Wołodźko, więcej się nie upierał. Nastia, już naszykowała mu torbę.

– Tam para bielizny, – mówi ona. – Druga para na tobie... Na razie starczy. Jedzenie na drogę, masz, a tam coś ci dadzą. Przyjedziemy, przywieziemy ci. Do tego, Wołodźko dodał kilka małych zeszytów, teczkę z cennymi dla niego dokumentami, świadectwo szkolne i „Kobzara”. Odzieży, ma dosyć. Płaszcz, przerobiony z austriackiego „szynela”, mun-

dur oficerski. Przerobione buty po Wasylu. Nicco za szerokie cholewy, ale wyczyszczone pastą, błyszczą, jak słońce.

Ale mniejsza z tym. Nie ma czasu o tym myśleć. Gdy położył się spać, inne myśli, cisną się mu do głowy. Myśli o pracy, która pozostała, o chorym ojcu, o tym, co go tam spotka, na nowym miejscu. W chacie, ciemno. Ojciec nie śpi. Matka, jak zawsze w takich chwilach, stoi przed obrazami i długo w ciemności szepcze. Ten szepot, nazywa się modlitwą. Kto wie, co się dzieje w jej wielkiej duszy, ale Wołodźko wyraźnie czuje, że matka modli się za niego. Jakby słyszał, jak ona błaga: – Boże wielki. Ty widzisz nas i nasze zmartwienia. Dopomóż nam. Z wielkiej swojej łaski, daj nam trochę szczęścia i pobłogosław nasze uczynki. Błogosław Boże, jego, mojego małego syna i poślij mu swego anioła, aby chronił go od wszelkiego zła. Pomóż mu, w jego nauce, wprowadź w szeroki świat, gdzie więcej miejsca, jak u nas. Rozumie to Wołodźko i jemu się robi przyjemniej. Może i na prawdę, do naszej ciemnej, małej chaty, przychodzi Bóg i nikt, oprócz matki, nie odczuwa tak wyraźnie jego obecności. Z tą myślą, chłopiec zasypia.

O świcie, drugiego dnia, wstał i zaczął się zbierać do drogi. Matka, szybko gotuje śniadanie. Wołodźko, idzie zaprzęgać konie. Pożegnanie bez płaczu, bez całowania. Płaczą i obejmują się panowie. Wołodźce, coś takiego, nie licuje. Oto już ma wychodzić. Ojciec, nie może wstać. Leży na wznak, po piersi przykryty starym kożuchem. Na twarzy, ledwo widoczna bladeść. Oczy, mocniej zapadnięte. Jego lewa dłoń, leży na piersiach. Suche, wielkie palce, zgięte. Prawa dłoń, wyłożona na pościel. – No, mówi on, patrząc na pościel, – idziesz? Idź. Nie martw się. Ojciec twój, też nie jeździł bryczkami, lecz chodził. Najważniejsze, to być uczciwym

i nie upadać na duchu. Uczciwy człowiek, uczciwa praca, uczciwe dzieła, nie przepadną. Choćby, z największych głębin, wypłyną na wierzch i ludzie to zobaczą. Nie lękaj się przeszkód i kiepskich ludzi. Kiepscy ludzie – to słabi ludzie. Obejdź milcząco napaść i rób swoje. I jeszcze dodam: ten tylko zna cenę życia, kto wszystkiego, na własnej skórze, doświadczył. A jak masz siłę i prawdę, za sobą... Nie bój się. I kiepscy ludzie, schylą się przed tobą, z szacunkiem. No, już idź. Matka czeka. Z Bogiem!

Wołodźko, stał w nogach ojca i słuchał. Potem, pochylił się nad pościelą, szybko wziął ojcowską rękę i, jak leżała ona, dłonią do góry, pocałował ją w same odciski. – Nu, nu, bądź zdrów, synu! – dodał ojciec. A to tobie, na drogę. Jak wydobrzeję, sam przyjadę. Wołodźko nie patrzył, co wziął od ojca. Koło wozu, czekali na niego matka, Katarzyna i Chwedot. Machnął wszystkim – bądźcie zdrowi! Konie ruszyły i pojechali. Z początku, jechali powoli. Wołodźko, sam poganiał konie. Patrzy na paperek, który dostał od ojca i chowa do kieszeni. Pięć rubli, to niewiele, ale jak mu się przydadzą. Matka, siedzi koło niego, na wiązce słomy. Na jej twarzy, zmartwienie. Chce coś mówić, ale nie znajduje odpowiednich słów. Potem mówi o zmartwieniu, o chorobie ojca. Obiecuje, że jak on będzie lepiej się czuł, to przyjadą do niego. Martwi się, że jeszcze w polu ziemniaki i konieczyna nasienna. Kto ją wykosi? Wołodźko, wszystko to, dobrze zna. Ciężkie myśli, nie dają mu spokoju, ale on odgania je od siebie. Zmieniają się pola, las. Konie idą stępą. Droga, wyłożona drewnianymi krąglakami. Dąbrowa. Grube, stuletnie dęby. Pastuszkowie pasą bydło, grzeją się przy ogniu. Ranek jest chłodnawy.

Żołobki. Stara, zaniedbana wieś. Pochyłe chaty, z ciężkimi słomianymi strze-

chami. Droga wiedzie w dolinę. Po drugiej stronie doliny, pański pałac z parkiem. Tam stał sztab korpusu. Droga idzie poprzez park. W parku sosny, świerki, kasztany, brzozy. Wyżej, sad owocowy. Buda ogrodnika, z której wali dym i chata, z czarnymi oknami.

Konie ciągną powoli, pod górę. Głęboka, obsadzona dzikimi gruszkami i brzożami, droga. Dalej pola, aż do Rachmanowa. Na lewo, w kierunku wsi Obicze, Załuże. Jeszcze dalej, za nimi na obrzeżu, smuga lasów. Tam północ. A na południe pola, zaś gdzieś tam, w dolinie, wieś Kordyszew. Ale jej nie widać. Pole, pole i pole. Przejechali Rachmanów. Nad drogą, sporo żydowskich chat. Z boku, miasteczko Szumsk, staw, grobla, i wielki, spalony młyn. Skręcili w lewo. Błotniste Baszkowce. Za nimi pole, aż do Moskalówki. Wielki, „państwowy”, surażski las. Czarno biały słup, z zniszczonymi tablicami. Młody zagajnik świerkowy i siedziba leśniczego. Tu, Wołodźko żegna się z matką. Schodzi z wozu, narzuca na siebie torbę, płaszcz przez plecy, i hajda. W oczach matki, łzy. Wołodźko nie rozumie, dlaczego łzy. – Może dogoni ciebie jakiś powóz, poproś, by cię podwieźli. Może, akurat trafią się, jacyś dobrzy, ludzie. Idź, dziecko, niech ci Bóg błogosławi... i pomaga... Usta matki, trzęsą się, ale płacz wstrzymuje. Wołodźko, całuje matkę w rękę i odchodzi. – Zajrzyj tam, do dziadunia! – woła z daleka matka. Jej się nie chce od razu, wracać. Chciałaby, jeszcze coś mu powiedzieć. Stoi, i błogosławi za nim, drogę. On się ogląda. – Dobrze, mam, zajrzel!

– A może buty ci się porwą... Poproś, aby ci połątał...

– Dobrze, dobrze!

– I ciotki Zinki nie zapomnij! Odwiedzaj, Katarzynę! Ona, na pewno coś ci pomoże! Odpowiedz Wołodźka, już jest

niewyraźna. On jest już, na zakręcie drogi. Jeszcze chwilką, i zasłoniły go proste, młode świerczki. Matka patrzy. Piaszczysta droga i świerczki tylko przed nią, i więcej niczego nie widać. Zawróciła konie i odjechała.

A Wołodźko już sam. Las i cisza. Tylko, od czasu do czasu, przechodzą jacyś odświętnie ubrani ludzie. Oni mówią dzień dobry i pytają Wołodźka, dokąd on idzie. Wołodźko, odpowiada jednym słowem. Nie ma czasu, na rozmowy. On myśli. Ale, mimo to, jest mu przyjemnie, iść. Jak kiedyś, tak i teraz, jest mu przyjemnie, gdy zaczyna się coś nowego, niewiadomego. Przypomina sobie wszystkich krewnych i znajomych, z Dermania. Nogi, miękko stąpają po suchym piasku. Szeleści pod nogami opadły liść. Droga schodzi niżej.

Idzie, idzie, idzie. Drzewa nie gęstnieją i nie rzędna. Ich wielkie pnie, powoli, przesuwają się przed oczyma. Z tyłu słysząc, głośnie wio, wio!.. Po chwili, Wołodźka dogania wóz. Małeńki drabiniaczek, zaprzężony w gniade szkapieża. Szleje, cała uprzęż na nich, parciana. Biegną, truchtem. Na gołej desce drabiniaczka, zwiesiwszy nogi przez drabinki, siedzi dziadźko. Na nim spodnie, wojskowe, austriackie, wysokie trzewiki. Wołodźko, miał ochotę poprosić, aby go podwiózł, ale szkoda mu rozstać się z myślami i samotnością. Nogi, jeszcze nie boją, i choć droga jeszcze daleka, ale czasu ma jeszcze dużo. Ach, lepiej niech sobie jedzie.

Ale dziadźko myśli inaczej. On jest ciekaw, co to za wędrowiec, z torbiną na plecach i pałąk w rękach. Gdy się zwrócił z nim, zatrzymał konie. – Dzień dobry! A dokąd chłopcze? – pyta wysokim głosem.

– Do Dermania, prosto odpowiada Wołodźko.

– Oho! Toż, to jest daleko! Toż, to gdzieś, aż tam... Aż za Mosty. A ty, skąd?

Wołodźko, odpowiada jednym słowem. Dziadek, ciekawi się dalej i dowiaduje się wszystkiego. On się dziwi, że ojciec puścił takiego chłopca, w drogę. – Ot tam, koło mostów, znowu zabili mężczyznę. Ale czasy nastały! Po prostu, zabijają, bez powodu.

– Mnie nie zabiją – mówi Wołodźko. Dziadek krzyczy na całą gębę. Wołodźko idzie przy wozie. Nareszcie, dziadek się zorientował. – Wybacz, mówi. – Nie ma na czym usiąść, ale jak chcesz, przysiądź się tam, na szczycie. Chociaż trochę podjedziesz. Ja stąd, niedaleko, dwie wiorsty. Z Giserni. Wołodźko usiadł, plecami do dziadka i zwiesił nogi do tyłu. Przyjechali do Giserni. Dziadek został, a Wołodźko ruszył dalej. W południe, dochodzi do Zielonego Dębu. To połowa drogi. Odpoczął i posilił się. Tu, zaczyna się prawdziwy Wołyń. Tam, z tyłu, za lasem, jeszcze Podole. Inni ludzie, inne krajobrazy. Z przodu, ma Wołyń. Surowa, cieniasta, stara ziemia. Ludzie, mniej rozmowni, ale jaśniejsi, równiejsi i zadbani. Ładniejsze, wsie się rozpoczynają. Gdy tylko minie się piaski, zaczynają się plantacje chmielu, cukrowych buraków. Więcej chat, krytych blachą, mniej, słomą.

Wołodźko czuje tę ziemię, widzi jej urok, jej radość i ciepło. On zbliżał się do tego miejsca na ziemi, gdzie po raz pierwszy, ujrzał światło słońca i odczuwał pierwszą radość życia. Zatem, całe jego ja, pełne jest wdzięczności do tego szmatu swojej, wielkiej, ojczyzny.

Długa, ciężka droga. Wieczorem, nogi odmawiają posłuszeństwa. Torba, stała się znacznie cięższa. Kilka razy odpoczywał i już po nocy, znalazł się na dermańskich polach. Ale nogi, jak dębowe. Na szczęście, zerwał się wiatr i popycha go w plecy. W ciemnościach, pomylił drogę i zamiast na Zaporozie, trafił gdzieś na Cichońce. Długo łaził po obcych miej-

scach i drażnił psy. Nareszcie, natrafił na jakąś chatę, gdzie się jeszcze świeciło. Tam, chyba byli goście. Coś pili, jedli, gaworzyli. Wołodźko zastukał do okna. W ciemnych drzwiach sieni, zjawił się starszy mężczyzna. – Ty, stało się coś? Na chrzciny? – pyta mężczyzna, nie widząc Wołodźki. On przytrzymuje się i tupie nogami, jakby stał na gorącym. Wołodźko, stara się mu wyjaśnić swoją sytuację. Jego głos, po długiej drodze, stał się tak słaby, że chłop długo nie może pojąć, czego ten chce. – Aha! – Nareszcie zrozumiał. Ty jesteś nowym studentem? Ty, do naszego seminarium, idziesz, na naukę? To dobrze. Pięknie. A może kieliszek, gorzałki? – Wspaaaania! Pierwszy u nas, samogon. Ostatnia nowość, sezonu. Rozumiesz? – i on, splunął przez próg. – Nie chcesz? – No tak, Haniu! – krzyknął do chaty!- Pokaż mu drogę na wprost, tak aby ruszył przez pola, tam pod górę. Tam będzie jasno. – A ty, wybaczone, powiedz, od kogo jesteś. Jakie imię i nazwisko? Ooo! Matwiejow! Tego, co do Tylawki się przeniósł? Dlaczego nie znać! Znam! Tak, ty jesteś, jego wnukiem? – No, masz sobie... A ja myślałem, że to jakaś przybłęda, wieczorem się szlaja. A to aż z Tylawki. Haaanuuu! – podniósł głos. – A pokaż jemu, i wyprowadź. On od Matwieja. On do Jeleseja Kuki się wybiera, prosto z Tylawki, pięćdziesiąt wiorst, wyobraź sobie, zrobił.

Hanunia, nareszcie się zjawiła. Poprowadziła Wołodźka nad dolinę i pokazała, którądy ma iść. Do swego dziadka, przybył Wołodźko późno w nocy. Ledwie się dostukał, nie chciał jeść, zrzucił z siebie wierzchnią odzież i, całkiem bezsilny, położył się do snu, na tapczanie.

Rano, następnego dnia, Wołodźko obudził się, a wstawać mu się nie chciało. Nogi mu popuchły. Leży, przeciąga się, wyczuwa w nich ból. Dzień, jaśniejszy od wczorajszego. Za oknem, wiatr szar-

pie konarami orzecha i skrobie o blaszaną strzechę.

Potem, wstaje, zjada śniadanie, opowiada ostatnie nowiny z Tylawki. Po śniadaniu rusza, aby zwiedzić szkołę. Wychodzi, przez tylne drzwi, na ogród. Śliwy, obsypane fioletowymi, soczystymi owocami. Jabłonie, ledwo wytrzymują swój ciężar. Na liściach, rozlana chłodna, jesienna rosa.

Wołodźko idzie w dół, przez sadek Motrina i Liaszowe siedlisko. Stare brzozy, szeleszczą żółtością i od czasu do czasu, sypie się z nich trochę złotych listeczków. Schodzi w dół, idzie brzegiem do monastynu. Pod monastyrem, stawek z wysepką pośrodku. Na wysepce i naokoło stawku, stare wierzby. Z ich liści, kapie rosa i po gładziutkiej, czystej powierzchni stawiku, wykreśla ruchliwe koła, które szybko się powiększają, wzajemnie przecinają, dobiegają do brzegu i tam nikną. W wodzie, odbija się sine niebo, z kłębiastymi chmurami. Z wierzb spadają liście, padają na chmury i, zdaje się, razem z nimi, płyną do brzegu.

Wołodźko idzie dalej. Oto, podwórze szkoły. Kilka wielkich drzwi. Gdyby on wiedział, którymi z nich się wchodzi, to by i od razu, wszedł. A tak, stał i wahał się. Bierze go strach. On, jeszcze nigdy, nie wchodził w takie wielkie, drzwi. Kto wie, jacy tam ludzie za nimi. W każdym razie, nie tacy, aby Wołodźko czuł się przed nimi, pewnie. Przygotował, swoje świadectwo i zdjął czapkę. Nu, Wołodźku! Śmiało, naprzód. Dobrze. Odważył się, wchodzi po kamiennych schodach, otwiera wielkie, białe drzwi, z miedzianą klamką i wchodzi na korytarz. Przed chwilą, skończyła się przerwa, w klasach hałasuje młodzież. Nauka już się rozpoczęła. Korytarzem, idą do klas, nauczyciele. Koło okna, stoi duchowny i rozmawia z młodym, kędzierzawym panem, w

oficerkach. Duchownego, Wołodźko poznał. To jest batiuszka z Dermania. Ma na ostach, wiecznie uśmiechniętą, minę. Zdaje się, że on nie rozmawia, ale kpi. Wołodkowi, nie chce się podchodzić do batiuszki, ale tamten go zauważył.

– A ty, czego? – pyta Wołodźkę.

Wołodźko się zmieszał, całuje batiuszkę w rękę, podaje swoje świadectwo i mówi: – Ja, batiuszka, chciałbym zapisać się do szkoły. I batiuszka i ten w oficerkach, oglądają świadectwo. Wołodźko stoi, jak na szpilkach. Jemu się zdaje, że właśnie teraz, waży się jego losy. Batiuszka przeczytał i pyta:

– Tak, tak. A ty czyj? Wołodźko powiedział.

– Aaa, to ten Matwiej, który wyjechał do Tylawki? Znam. – No, jak? Jest tam u nas jakieś miejsce? – zwrócił się do kędzierzawego pana. Ten zaprzecza głową. Wołodźkowi, zapiera oddech.

– Nie ma miejsc. Po troje siedzą na ławkach – odpowiada pan.

– Panie nauczycielu – prosi Wołodźko, – ja tak daleko szedłem. My byliśmy z ojcem przed dwoma tygodniami i nam powiedzieli, że za dwa tygodnie, będzie szkoła.

– No tak! Ale teraz nie ma miejsca i koniec. Nie ma. Zrozumiał? Idź sobie do domu.

– Panie!

– Nie, nie nie! Nie można. Szkoła przepelniona! – zagadał batiuszka. Słyszysz, że nie ma miejsca? Po czym batiuszka i kędzierzawy panek, odchodzą do klas. Wołodźko zostaje sam, na korytarzu. Ciężko mu na duszy. On w ogóle nie dopuszczał myśli, że i tu pojawią się, takie przeszkody. Powiedzieli – idź do domu i tyle... Dobrze im tak, mówić. Tyle lat, żył tym marzeniem, a teraz idź sobie i koniec.

W klasach, idzie nauka. Jacy, szczególnie chłopcy, tam siedzą. Wołodźko, nie

może im, nie zazdrościć. Ależ, on nie może, w żadnym wypadku, wracać do domu. Co powie tato, znajomi? – Powiedzą: – No, poszedł! Postawili go przed egzaminem, a on ani be, ani me. I przegonił. Wołodźko, stoi koło okna. Nigdzie nie pójdzie. Obmyśla, co powiedzieć temu nauczycielowi, aby go zrozumiał. Bo on go nie rozumie. Nie może tak być, aby nie znalazło się, jakieś jedno miejsce. On będzie stał. On nie jest wielkim panem, i z przyjemnością przestoi, tych kilka godzin nauczania. Nie może on, nijak, nie może, wracać do domu.

Godzina, ciągnie się długo. Wołodźko stoi i ma nadzieję. Nadzieja go nie opuszcza. On chce. On chce, niemożliwie mocno! On znajdzie jakieś słowo i oni go zrozumieją.

Nareszcie, dzwonek. Godzina się kończy. Z klas wychodzą nauczyciele, a za nimi roją się, sypią się, uczniowie. Wołodźko, podchodzi do batiuszki.

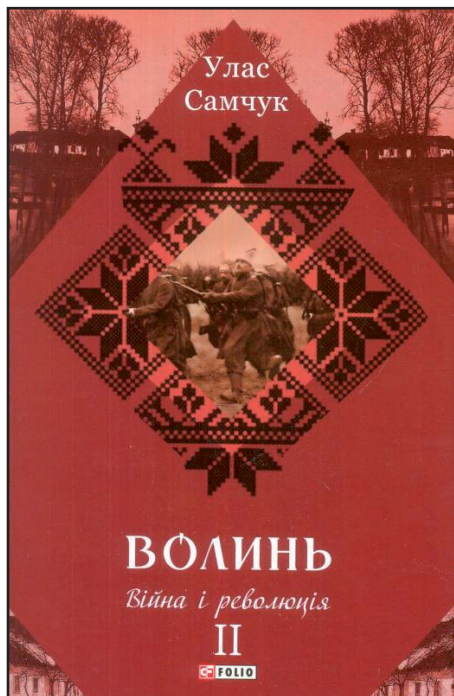
– Ty jeszcze tutaj? – pyta ten, zdziwiony. – Idź do domu! Nie ma miejsca i nie ma o czy mówić! I batiuszka poszedł. On, nawet nie chce z nim rozmawiać. Wszyscy nauczyciele, także nie zwrócili na niego uwagi. Wołodźko wychodzi. Ta sama droga, ale on nie dostrzega ani stawku, ani wierzb. On cierpi. Nie rozumie, czemu ludzie tacy niedobrzy. On tak mało chce, a oni nawet i tego mu żalują. W domu, nie powiedział niczego dziadkowi. Postanowił pójść jeszcze raz, może się uda. Ale następnego dnia, też się nie powiodło. Batiuszki już nie spotkał, ale inni, nawet nie chcieli go widzieć. Przyszedł do domu i chcąc nie chcąc, opowiedział dziadkowi. – A ty im powiedziałaś, że aż z Tylawki, szedłeś pieszo? – pyta dziadek.

– Pewnie, że powiedziałem.

– A świadectwo swoje pokazałeś?

– A co. Pewnie.

– A czemu, dobrze nie poprosiłeś?

– A przecież prosiłem! I to jeszcze jak! Nie ma miejsc, mówią i koniec.

Dziadźko Elisiej, dalej nie pyta. On rozmyśla. Wołodźko, rozmyśla także. Obaj, czują się niewesoło. Potem, dziadźko mówi:

– No, poczekaj. Jutro, my obydwaj z tobą, pójdziemy... Do samego archimandryty. Serce Wołodźki, podskoczyło. Nadzieja, jak błyskawica, znowu pojawiła się na jego zachmurzonym niebie. Dobry dziadźko. Niczego nie mówi, a Wołodźko, taki szczęśliwy, jak nowonarodzony. Wszyscy, są za nim. Niech tamci, jeszcze poczekają. Zobaczmy, kto zwycięży. A dziadźka, on na zawsze, polubił. Ma krótkowzroczne oczy, ale on dużo wie. W każdej wolnej godzinie, ma książkę w ręku. W wojsku, był podoficerem, uczył татарów i od nich nauczył się języka tatarskiego. Oni lubią śpiewać piosenki татарów. Opo-

wiadają o dawnych czasach, o książętach i generałach. Coś nieprzyjemnego, zmartwienie jakieś, czy co... Dziadźko, na pół poważnie, półzartem pyta: – A czy znałeś, księcia Aszkenazego? Wołodźko się uśmiecha i jemu znowu jest dobrze. Nie ma smutku, nie ma goryczy. A jeśli i jest, nie trzeba przejmować się nim głęboko. Przede wszystkim, poszukać możliwości wyjścia z trudnego położenia.

Na drugi dzień, dziadźko naciąga swoje „nowe”, jeszcze z przedwojennego materiału spodnie, wkłada wojskowe buty, nie mniej od spodni historyczny kaszkiet, bierze ulubioną swoją sękatą pałkę, i obydwaj z Wołodźką, idą do monasteru. Przychodzą. Na monasterskim podwórzu, spokój. Weszli do budynku, gdzie żyją mniisi i zapytali, którędy dojść do archimandryty. Pokazali im. Długi, ciemny korytarz. Z obydwu stron, pełno drzwi. Szerokie, stare schody, prowadzą na drugie piętro. Tam, pokazali im jedne drzwi. Weszli. Zatrzymali się w komnacie, sekretarza archimandryty. To błady, z sinymi żyłkami na skroniach, chłopczyzna. On, życzliwie powitał gości, poprosił usiąść i zaczekać. – „Jego wielbność” zaraz przyjdzie. Czeka ją. Niewielka kolejka. Ściany zakopczone. Czarny obraz Chrystusa, w cierniowym wieńcu, i jakiegoś biskupa, podobnego do Mikołaja Cudotwórcy. Pachnie karbolem. Wołodźko, westchnął. Dziadźko, popatrzył na niego, mrugnął rudawą brodą. Nie denerwuj się – jakby mówił.

Po krótkim czasie, drzwi się nagle się otworzyły i wychodzi archimandryta. Na czarno, wysoki, szczupły, podobny do Chrystusa, od razu podoba się Wołodźce. Jasne, chorobliwie błyszczące, niebieskie oczy. Ostra bródka, barwy kasztanowej. Takiego koloru długie włosy, rozdzielone pośrodku, wyraźnym przedziałem. Wołodźko, z dziadźką, podchodzą do wielbności.

– No, moi goście. Mówcie, co was do mnie, sprowadza? – odezwał się archimandryta.

– Wasza wysokość! Zaczął dziadźko. Oto przyszedliśmy do was prosić, czy nie moglibyście, z łaski swojej, dopomóc nam przyjąć, tego oto chłopca, do szkoły przy seminarium. To jest syn mego brata. Mieszka w krzemienieckim „zajeździe” pięćdziesiąt wiorst stąd. Przyszedł taką drogę pieszo, a szkoła go nie przyjęła. Ma dobre świadectwo. Archimandryta popatrzył na Wołodźka, podszedł do niego, położył swoją rękę na jego głowę.

No, – odezwał się. – Widzę, że on bardzo chce się uczyć. Dobrze. Ja porozmawiam z dyrektorem. A ty, jutro tu, przyjdź. Wołodźko odżył. Te kilka słów, wróciło mu wiarę, w sprawiedliwość. A także, on jest pewny, że radość jest tym większa i jaskrawsza, czym ciemniejsze jej tło i czym cięższa, droga do niej. Wyszedłszy od archimandryty, Wołodźko śmieje się do całego świata. Jest mu radośnie. Tak wiele, zrobiło się przestrzeni i tak wesoło, świeci wielkie słońce. Ach, jak przyjemnie, chodzić po takim prostym świecie. Idą, dziadźko i on... Jak mało trzeba było, aby zrobić ich szczęśliwymi, szczęśliwymi, w pełnym znaczeniu tego słowa. Następnego dnia, Wołodźko już w szkole. Nauczyciel, ten sam w galife, pokazał mu miejsce. Uczniowie, siedzący na tej ławce, nie chcą, by Wołodźko siedział koło nich. Im i tak jest ciasno. Wołodźko przysiadł na skraju ławki. Jemu wszystko jedno. Nie trzeba mu dużo miejsca. Ot, mały skrawek i dość. Za to słucha wykładu. Mowa o Słowianach, o ich plemionach. Przed każdym uczniem, niewielka książeczka, w czerwonych okładkach. Szkoła, że Wołodźko nie był od początku. Ci, już się uczą, drugi tydzień. Ale to nie kłopot. Główne, jest zwycięstwo. Wołodźko, mimo to zwyciężył, dopiął swego.

Na początku, słucha opowieści, jak Słowianie udali się do Waregów, jak ich prosili: „*Ziemia nasza wielka i bogata, ale nie ma u nas porządku. Przychodźcie do nas, panujcie i rządzcie naszymi krajami*”. Wołodźko, uważnie tego słucha. W jego wyobraźni, powstają nowe obrazy. Zaczyna poznawać, najstarsze dzieje swojego kraju.

Mijają dni. Wołodźko się uczy. Poznaje, że najkrótsza odległość pomiędzy dwoma punktami, to linia prosta. Dowiadyuje się o pasatach, monsunach, bryzach. Rurykowicze. Wszystko nowe, wszystko ciekawe. Wszystko, porywa za sobą. Cała uwaga Wołodźki tam, w książkach. Zapomniał o polu, o swoich koniach. Tylko, od czasu do czasu, przypomina sobie dom i martwi się, co robi chory ojciec. Koledzy, jeszcze nie przyjmują go do swojej grupy. To nic. Oni, jeszcze go, nie znają. Jak mogą, tak szybko, go poznać. Poczekajcie trochę, pozwólcie się rozejrzeć, znaleźć siebie. Dajcie mu możliwość, wrosnąć w otoczenie, nauczyć się śmieiej chodzić po szerokich salach, głośno i otwarcie, wymawiać słowa, jakich są pełne usta, ale których nie wypuszczają na zewnątrz, skromność, niepewność, wstyd. A wtedy Wołodźko się ogarnie, to wszyscy zobaczą, że się pomyliliście.

I tak się stało. Wołodźko, szybko wrasta, w twarde środowisko szkoły. Pierwszy, odkrywa go nauczyciel, ten sam, który nie chciał go przyjąć do szkoły. Podczas pierwszego pytania na lekcji, Wołodźko wychodzi z honorem. Drugie, podkreśla jego znaczenie. Trzecie, wzmacnia i utwierdza go. Sąsiedzi – pierwszy Włodzimierz Hałaburda, drugi Leonid Tołstij, który nie wymawia litery p, mięknią, zbliżają się. Oni, jeszcze, prawda, są wielcy i niedosiężni, ale ich spojrzenia, od czasu do czasu, spadają z nieskończonej wysokości, i na Wołodźka. Reszta kolegów, tak-

że przybliży się do niego, milimetrowymi krokami. A Wołodźko wciąż rośnie, wciąż się poszerza. Oto on już i chodzi śmiało. Którejś soboty, dociera do biblioteki. Tam, pełno książek i Wołodźko, może je czytać. Po prostu – bierz i czytaj. Ile chcesz, czytaj. Juliusz Werne, Mark Twain, Oskar Wilde. Boże, ile tych czarodziejskich nazwisk. Jakie dziwowiska, jakie cudowne kraje, jacy ludzie. Czy można, ot tak żyć i nie spróbować miesięcznej wędrówki, zapoznać cudownego kapitana Nemo, objechać z nim wszystkie bieguny, pod morzami i oceanami? A czy nie są złotymi przyciociami, Tomek Sawyer i Gek Fin? Czyż to nie rozkosz, pojechać z nimi, po wielkich wodach bajecznej Missisipi, przeżyć tyle dziwnych przygód, zdobyć wielkie skarby? Tak! Rozkosznie, pięknie, cudownie! Dobrze, wgłębić się w takie życie, żyć nim, i jeszcze raz żyć, spotkać się z potworami, polipami głębin, wzbogacić się o skarby najgłębszego dna, pozostawione tam przez dawnych wędrówców. Rosnąć, poszerzać się. Znać wszystkie radości, wszystkie bóle, wszystkie rozkosze duchowych pragnień, które nie znają tych granic, za którymi już nie znalazło by się niczego, co by przyciągało ludzką ciekawość.

Revolucja się rozszerza i pogłębia. Smutne wieści, dochodzą z dalekiej północy. „Aurora”, „Smolny”. Bolszewicy. Nazwy, które jakoś rosną, poszerzają się, niepokoją chłopów.

– Ziemia i wola!

Wszystko dla narodu!

Ziemia obszarników, bez wykupu! Tak. Bez wykupu. Za co krew, przelewali? Po dziesięć dziesięcin, na głowę.

Niczym burza, płyną żądania z duszy chłopów. Wstał, rozejrzał się podejrzliwie, na prawo i na lewo: można! Tak. Wolność! Wolność wszystkiego! Oto wielowiekowe lasy, należą do jakiejś księżnej,

która żyje gdzieś w Paryżu. Oto łąki, pola dwór. Podchodzi śmiało, spiłuj piłą wielowiekową sosnę, przewracaj ją i ciągnij do siebie. Małeńki człowieczek, z „zezowatymi oczyma” osiadł imperium, pchnął na nie wszystkie, podziemne siły. Chłop się rozkołysał, ostro zawiązał się robotnik. Żołnierz, zwraca lufę karabinu, gardło armaty, ku twarzy „ojczyzny”. Zerkające oczy, zasmarkane, tępe nosy. Sciskają się pięści i wykrzywiają ostro pokąsane, sine usta.

A w Kijowie, „dziad Czarnomor” zręczną ręką, steruje pierwszą sektą „szczyrych”. Rosną one, jak grzyby w spółki, związki, komitety, rady. Zebrania, posiedzenia, pełno słów, poplątanie głów, spotkania, powitania. I popłynęły po wsiach, pierwsze „–”. Oto i w Dermaniu, na bramach cerkwi, na lipach koło Jana, pojawiły się one, na kolorowym papierze i „słowami” przemówiły:

– Ukraińcy! Uwaga!

– Kto to są Ukraińcy? Skąd się oni wzięli? Cztery lata, z jednego „kociółka” jedli, i teraz oddzielać się. Nie chcemy! Sukin syny, pod chłopów się podszywają!

– Prawidłowo!

Wołodźko chodzi do szkoły, w towarzystwie Piotra Klimowego. Obydwaj równolatki, sąsiedzi, jeszcze jako małe dzieci, razem się bawili. Wołodźkowi, źle. Z domu żadnych wieści, a tu spotkała go przykrość. Nie ma bielizny, rozlatują mu się buty. W taki czas, gdy roztopy, pełno błota, kałuż, mokrego śniegu, rozleciały mu się „całkiem dobre” buty, przeżyte od Wasyla, jakby haniebnie go zdradziły, w tak trudnym czasie. Wołodźko, specjalnie kuleje na prawą nogę, bo czuje, że podeszwa odmawia dalej, trzymania się na swoim, prawidłowym miejscu.

A tak piękna to była godzina. Wołodźko lubił, gdy łożone niebo, zakrywało cały widnokrąg, z jakiego wylatują i lek-

ko spływają z drzew w dół, puszyste pączki. Olchy, stoją nieporuszone, jak ptaki, nasłuchujące jakiegoś niebezpieczeństwa. Na ziemi, rośnie biały kilim, rozciągający się wkoło – morze, nie morze, góra, nie góra. Tam, przemókł kilim i zdaje się, jakby kto wylał rzadki olów. Tam oto całkiem czysto i miękko. Podejdź sobie i usiądź pod olchą, na kopczyku. Siadźcie, posiedźcie, posłuchajcie, jak cicho spadają śnieżynki śnieżynek...

Ale Wołodźko z Piotrem, nie mają na to całkiem czasu. Oni kwapią się. Zapadające się przejścia. Skacz po nich, jak zwarowany pies. – Stój, – i Wołodźko przeklął. Przekłeta podeszwa, brudna i zmarznięta, z pognitymi drewnianymi sztyftami, tak i odleciała. Oto leży, diabelska paskuda, i kpi sobie z Wołodźki. Czerwone palce u nogi, wysunęły się z rozwiniętej onucy. Aha. Oto, jak raz, wierzba, i można pod nią, sobie przysiąść. Wołodźko, właśnie dostrzeżga to miejsce. Idzie, siada, ściąga but, odwija onucę. Nie pozostaje nic innego, jak wydrzeć z onucy pasemko i dobrze obwiązać nim but. Co innego zrobić? Pietro nie chce czekać. No, szybciej! Czort wie, jakie przekłete buty, nosi ten Wołodźko! Przez nie, przyjdzie im spóźnić się do szkoły.

I spóźnili się. Nauczyciel, już w klasie. Ot, siedzi za katedrą. Otworzył dziennik i wywołuje uczniów.

– Aaa, mój szacunek, panowie spóźnialscy! No, no. Proszę nie siaść. Postójcie sobie tam. Chłopcy stoją, uśmiechają się. But Wołodźka, wołałby teraz zapaść się, gdzieś pod ziemię, niż sterczeć tak haniebnie, na oczach całej klasy.

– No, na miejsce, – powiedział nauczyciel. Dobrze. Chłopcy, z przyjemnością siadają na swoich miejscach. Po lekcji, śpiewy. Seminarium, przygotowuje wystawę „Natałki Połtawskiej”. Ich szkoła, bierze też w tym udział. Karpo Filipowicz, utworzył

chór i zamierza także wystąpić. Wołodźko, wszystkimi siłami, starał się trafić do choru i trafił. Oto on już w chórze, śpiewa bardzo młodym tenorem. Dzisiaj, on się chowa za plecami swoich kolegów.

– Dowbenko. Stań z przodu! Zgoda. On stanie, chociaż dziś, sprawia to mu mało przyjemności. Przekłety but, niechby się spalił, cały czas się rozlatuje, nie bacząc na śpiewy. Stoi Dowbenko i śpiewa: „*Stoi góra wysoka*”. Mądry i zarazem, wesoły motyw. Góra, gaj. Rzeczka srebrzysta i wierzby, na pewno takie, jak tam w Lebedyszczynie, które porozwieszały długie witki, do samej wody. „*Do ciebie luba rzeczko, jeszcze wróci wiosna. A młodość, nie wróci*”. Tak. Nieubлагana, prawda. Radośnie i przyjemnie, być młodym, zdrowym. Co tam, taka maleńka przykrość. Gromadka śpiewaków, dźwięczne, silne głosy, i między nimi Wołodźko, ze swoim także dźwięcznym głosem. I radośnie mu jest tak żyć, z małymi przykrościami i z wielkimi przyjemnościami. W domu, tego samego dnia, przykrość Wołodźka, szczęśliwie się kończy. Dziadźko, właśnie obejrzał but. – Oho. Kiepska sprawa. Mein Liber Gott. Nie ma innej rady, jak wyrzucić go na wyszki, niech tam leży. A widziałeś kiedy, jak graf Rumiancew, czy książę Potiomkin, walczył?... To nic, Władimirze Matwiejowiczu! My ci zaraz bucik, odpowiedni, znajdziemy.

Poszedł do komory, poszperał tam jakiś czas i wyniósł, bucik. – Popatrz, jaki uroczy. Z pod samego Łucka przywiozłem, gdy jeździłem do okopów. Był do niego chyba i drugi but, ale gdzieś się zatracił. Jakiś potomek austriacki w nim, naszą ziemię deptał... A zobacz, jakie podeszwy... Jak stal. I gwoździe są wszystkie. Ha? Akurat na prawą nogę. Wzujesz i będziesz jak Iwanowicz. Następnego dnia, Wołodźko istotnie, jak Frant Iwanowicz. Oficerski, elegancki mundur. Posrebrza-

ne guziki. Błyszczące buty – prawy, tępo nosy, siwy, lewy, ostronosy, szary. Ale do szkoły, można iść. Można będzie też, wystąpić w spektaklu, „*Natalka Połtawka*”. Nic, nie można dodać, do tych słów. Terpielicha, Woźnyj, Pietro, Makohonienko. Natalka. Tyle zamieszania, bieganiny, śmiechu i smutku, narobiło to imię. Seminarium huczy, pędzi. Po salach, korytarzach, słychać śpiewy. W głównej sali, budują scenę, dekoracje, wieszają zasłony. Zdrowe płachty. Na niej pole, las, rzeczka z liliami i pochyłe, wysokie wierzby. Dalej, kopica siana, dziewczyna z grabiami na plecach. A jeszcze dalej, chatynka ze słonecznikami, różami, płotem i groszkami na kijach. Słup sinego dymu, kłębi się z komina chatki i sięga popielatych, jak jagnięta, rozsypanych po błękiecie, chmur. Ukraina. Taka ona jest. Taką czują, zmysły jej mieszkańców. Ciepło, zapachy, olbrzymia cisza, spleciona w kolorowych tonach, dużym słońcem.

Wołodźko, coraz więcej i więcej, odkrywa tych szerokich pól, lasów, tych osobliwych chmur. Zaczyna nawet, rozumieć, te bufiaste spodnie, barwne bryły, wyszywanki na białych bluzkach. Ani w Dermaniu, ani w Tylawce, nigdzie w okolicach, tak nie chodzą, ale to nie ma znaczenia, tam, na prawdziwej Ukrainie, gdzie są kozacy, Sicz, gdzie Dniepr, ze statkami i porohami. Tam, prawdziwa, przyciągająca, Ukraina. Chce się ją naśladować. On, z przyjemnością, będzie siebie uważał za Ukraińca, mieszkańca takiej cudownej ziemi. I dlatego mu przyjemnie, że wybrali go do chóru. I tu, on nie jest najgorszy! I tu, on bierze czynny udział, w takim pięknym dziele, jak wystawa ukraińskiej komedii. Wyjdzie na scenę, będzie tak patrzył na wszystkich ludzi, śpiewał, podziwiał, jak za dekoracjami, wszystko urządzane i pokazywał to wszystkim, którzy takiej sztuki nie widzieli.

W sobotę, „*próba generalna*”. Sala już pełna. Czekają. Rzeczka, wierzby, chatka ze słonecznikami, podnosi się i znika pod sceną. Widać gaj, krynicę. I wierzby znowu się zjawiają, a pod nimi, dziewczyna z wiadrami. Natalka. A to jest przebrany pierwszoklasista, Bucmaniuk. Komu przyjdzie do głowy, bogobojna myśl, że to prawdziwa, ogarnięta przez wielką miłość, Natalka. Zdaje się, że ma głos, naprawdę dziewczęcy. Kto nie chce czuć tego, czego nie trzeba, tego nie poczuje. Ona, śpiewa tak żałośnie, że chwytą za serce. Nawet czuć, jak wieją wiatry i drzewa się uginają. Woźny. Cha, cha, cha. Jaki rudy. I frak jego, tej samej barwy. Na głowie, przedziwny kapelusz. Spodnie kraciaste, z czerwoną chusteczką, która telepie się z tyłu, w rozcięciu fraku. Cudownie. Można pęknąć ze śmiechu. Sam dziadźko, by nie wymyślił piękniejszego występu. I pałka, jako czysto, „richtik” do wszystkiego, pasuje. Nawet, nie zapomnieli mu dać tabakiery, bo jak, bez tabakiery, mógłby się obejść taki czupurny pan. A. Makagonienko, Oj, Boże! Świta, czerwony pas, wąsy. Prawdziwy dziadźko Gapon, gdy wraca z przechadzki do swojej kumy, Kiliny Podpidiomczichi. No, i wyszli. Basem takim, ryczy „Tam pod wisienką”, woźny wacha tabakę i denerwuje się, że co-to-jak jego, Natalka zniknęła, a zamiast niej, tego nawiedzonego przyniosło.

I ciotka, Terpielicha, pojednawczo przymila się. To już, Trochimeczuk. Jej Bogu, on. I płacze, cudak, jak prawdziwa matka. Głosik taki... że ech! Pietro, ze szczękami, jak ogień. Czapka i wąsiki, jak u książęcego syna, tego znanego, który wszystkim dermańskim „*frantam*”, szyje najpiękniejsze „*galafe*” i trencze. To jest teatr. To jest i ta scena, na jakiej jeszcze i jeszcze, występują najdziwniejsi ludzie, dalekiej Połtawszczyzny. Występują i obdarzają, niewinnie cudow-

nymi, swoimi ruchami, wywołują zaskoczenie, łzy w oczach, ze wzruszenia i na prawdę, szczerzy uśmiech. Potem, idziemy dalej w świat, a łzy w oczach, śmiech, a nawet zapach kurtyny, niesiemy ze sobą. O, na pewno, radośnie, będzie przypominać te postaci w dni, gdy przyjdzie, robić rachunek, życia. Wołodźko, już nie potrzebował więcej, patrzeć. I tak, zapamiętał każde słowo. Ale mimo to, poszedł następnego dnia. Poszedł, z przyjemnością. Jak mógł, się wystroił. Buty wypolerował, do połysku. On, przecież występuje, na scenie. Dlatego też, wszyscy go znają, i wszyscy znajomi, będą na niego patrzeć z sali. Sala ubrana. Na ścianach, Szewczenko, Franko, hetmani. Pierwszy raz, pojawiły się czerwono-niebieskie chorągiewki. Wołodźko tam daleko, z tyłu sali, w samym kącie, usadowił się. On jeszcze raz, póki nie zawołają go, aby zaśpiewał, przeżywa tragedię Połtawki. Sala nabitą. Najechali państwo z wszystkich okolic. Z Mizocza, z Wierchowa, z Gilczy. Tacy biali, świecący. Kwitną po sali, jak lilie, szczególnie tam, daleko z przodu, na tych czerwonych, pożyczonych od dyrektora, pluszowych fotelach. A cisza dookoła, wielka. Wołodźko, ze swojego kąta, rozgląda się naokoło. Wspina się na palce, aby sobie wyrobić widok na scenę. Oto, zbliża się do końca. Kurtyna opada. Sala podrywa się i klekoczą oklaski. Aż zatrzęsły się ściany. Wołodźko, bokiem, przeciska się do przodu. Teraz oni występują. Karpo Filipowicz, wylizany, w swoich galafe-europlanach, buńczucznie szykuje swoich chórzystów.

Gotowi. Chór stoi nieporuszony i czeka, dopóki nie podniesie się kurtyna. Serce Wołodźka, szybko stuka. Karpo Filipowicz daje znać, i kurtyna pomknęła w górę. Wołodźko, nie widzi ani sali, ani ludzi na niej. On patrzy, prosto na usta Karpa Filipowicza, który wymachuje ener-

gicznie, rękami. Pieśń, wychodzi znacznie gorzej, aniżeli na próbach, ale po zakończeniu, czarne rzędy z przodu, wybuchają takimi oklaskami, że Karpo Filipowicz, błyskawicznie ukłoniwszy się, nadaje ton, do drugiej pieśni. Ta już, rozbrzmiewa lepiej. Wołodźko, zaczyna siebie wyczuwać. Aż dwa razy, nawet poruszył głową. Dostrzegł też, że w czarnej przestrzeni, przed nim, pełno twarzy.

Koniec. Huragan oklasków. Kurtyna, ostatecznie opadła. Chórzysci wychodzą. Oni mogą sobie iść do domu, aby nie przeszkadzać publice w tańcach. Rażąca niesprawiedliwość. Oni, nawet nie mają, prawa popatrzeć, jak tańczą.

Na Sali, zagrzmiała orkiestra. Wiązanka pieśni Dawidowskiego, dodaje wszystkim skrzydeł, podnosi. Publika wychodzi i rozlewa się po „foyer” i korytarzach. Tu znowu, do Wołodźka uśmiecha się, szczęście. – Hej, tam, chłopcy! – krzyknął Karpo Filipowicz. – Znosić fotele!

Cudownie. Chłopcy, rzucają się, do znoszenia foteli. One, jeszcze nie całkiem zajęte, a tam, mówiąc, zobaczymy. Możliwe, że jakoś się zgubimy w tłumie i kto tam potem, będzie na nich zwracał uwagę. Wołodźko, szczęśliwy niezmiernie. Własnymi rękami, chwytą się jeszcze ciepłego, wiśniowego pluszu. Ach, jaka boska rozkosz, nosić te fotele. Biega, stuka podkutymi butami, wydaje się, jakby skakał na jednej nodze.

I już sala, pusta. Jedni, Szewczenko, Franko i garstka drobniejszych, panują na ścianach. Szewczenko, surowo bierze na celownik spojrzenia każdego, jakby chciał go przejrzeć. Franko, jakby na każdym dostrzegał, abstrakcyjną powierzchnię. Żółto-niebieskie chorągiewki, jak egzotyczne motylki poprzyczepiały się kącików ramek. A pośrodku wielkiej ściany, władczą i pewną mową, mówi plakat: „Ukraina wstanie i rozwieje ómę niewoli”.

Ale, chłopcy, Wołodźko! W ką! Będzie, występ orkiestry, strunowej. Oto ona wyszła, ustawiła się. – Raz, dwa, i bryznął walc. Salę zalewa, napelnia...Naokoło migają sylwetki, plecy, włosy. Wołodźko, wciska się w ką. Żeby tylko, organizator tu, nie zajrzał. Swoim zwyczajem, on na pewno, nie zechce zrozumieć Wołodźka i zostawić go, w spokoju. A tu, za plecami ludzi on, całkiem niezauważony, i nic takiego złego się nie stanie, jak on, sobie posłucha walcu i pozachwyca się, jak ci szaleni ludzie, się kręcą. A tu, mu całkiem wygodnie. On, nawet nie myśli, wyłazić tam, do przodu. Kto chce, to i stąd, wszystko może podziwiać. I to jak...

Sala żyje. Muzycy, rozhuścili „*Chwile nad Dunajem*”. Po parkiecie, płyną pary. Przyjemnie, radośnie. Wołodźko, widzi to pierwszy raz, w życiu. Dumny, że może to widzieć, że przebił się przez chłopski gąszcz, do jasnej, zalanej muzyką, sali. I chociaż on tu nie jest jakąś ważną osobą, to jest szczęśliwy, bo on nie chce być ważną osobą. Samo bycie tutaj, patrzenie, czucie, poznawanie rozmachu życia, aby potem rozmyślać nad tym, opowiedzieć matce, swoim kolegom w Tylawce, by rozbudzić u nich marzenie, o podniesieniu się, z nizin do góry, gdzie tak radośnie, przestrzennie i jasno. I mimo woli, przypominał sobie swoją chatkę, matkę i ojca. Zapomnieli o nim, nie idą. Ale kto wie, czemu nie idą. Widzi wyraźnie ojca, jak on leży, przykryty starym kożuchem, i patrzy na pościel. W oczach ból. To przez Wołodźka. To on, niewdzięczny syn, porzucił jedyne, biednego ojca, a sam, tu płacze się, po balach. Kto tam teraz młóci, kto nosi wodę, kto zajmuje się chudobą... Katarzyna. Gdyby chociaż Wasyl, szybko wrócił.

Ach, ten organizator. Jednak zauważył. I że chce mu się łączyć, po wszystkich zakątkach i niepokoić porządnym wi-

dzów, którzy nie wyrządzają żadnej szkody. – Do domu, do domu, chłopcy, spać pora!...Też się znalazł, opiekun! Chcesz, nie chcesz, a jednak, trzeba wyjść. Teraz, i Karpo Filipowicz, spogląda z irytacją. Szczęście, że przyczepiła się do jego ręki, jakaś brunetka. Kopca czarnych włosów, płonąca na nich czerwona wstęga. On przyłgnął do niej, błyszczące zęby, śmiech. On, widać, całkiem zapomniał, o swoich rzeczownikach i przymiotnikach...

Wołodźkę i spółkę dalekiego kąta, poprosili o opuszczenie sali. Na dworze, pada gęsty, przyklepny śnieg. Wiele sań, poprzykrywane derkami, konie. Przez szerokie okna, pada na zewnątrz jaskrawe światło, mieszając się, z nie mniej jaskrawymi, dźwiękami orkiestry. Pod oknami, stoją grupki żołnierzy „*niższego szczebla*”, szczerzą zęby i przeklinają. Na nich, pada gęsto oświetlony śnieg, i powoli, taje. Nieba, nie ma wcale. Znikło w niezmierzonej, siwo-czarnej przestrzeni. Ciepło i radość, powoli opuszcza ciało, które grzęźnie w chłodnej, złowieszczej nocy.

Rewolucyjna noc, napięta noc. Hen, tam naokoło, w tym śniegu i mrozie, żyją ludzie rewolucji. Oni, znaczą swoje zamiary strzałami, jakie słyszą ze wszystkich stron, bo każdy, kto przychodzi z wojny, przynosi ze sobą karabin. Strzelają, jak popadło. Nawet noc, nie daje im spokoju. Na „*Hurbach*”, słyszą śpiew. Rozpaczliwy głos wyśpiewuje „*Korobeczkę*”. Czuć w nim pijany, chory świat. Słysząc, jak brzmi ten głos nadmiernym bólem, jakby to był głos, ranionego zwierzęcia. Nawet baze na łozie, stoją, naprężone i drżą.

Na powieki oczu, padają śnieżynki, roztajają i zostają z nich małe kropelki wody. Po policzkach, spływają chłodne strużki. Chłopcy idą, milcząc, pod górę. Wołodźkowe buty, kłapią po nogach. To jest „*Laszowe uroczysko*”. Tego same-

go Lasza, który się powiesił i często przechodzi przez drogę, gdy ktoś idzie tędy w nocy. Ale nie ma czasu, myśleć o Laszu. W głowie, bezlik innych myśli. Chłopcy, wybiegają na górę. Oto i siedziba dziadźka. W oknie „wielkiej chaty”, widać światło. Tak późno, światło? – myśli Wołodźko. Wchodzi do chaty. W kuchni, strząsnął z siebie śnieg. Już wie, czemu tak późno, się świeci. Tam mama, siedzi pod gorącym piecem. Nogi, podciągnęła pod siebie, a wielkie jej buty, niedbale stoją koło tapczanu.

– Ach, ty mój smarkaczu, – pierwsza odezwała się matka. – A gdzie to ty łazisz po nocach? To tak się uczysz?

– Przyjechaliście? – ni to się zdziwił, czy bardzo się ucieszył, Wołodźko. Podszedł i pocałował ją w rękę. – On, wiecie, kumo, na „przedstawieniu” był. W seminarium, u nas, różne przedstawienia idą, wyjaśnia z pieca dziadzinia Odarka.

– A tato, gdzie? – pyta chłopiec.

– On, zaniemógł. Mało wstaje. Coś ma w boku... Pewnie, przez ten granat. Leży, w łóżku...

– Wy sami przyjechali?

– A kto miał, przyjechać?

Tak przykro. Zapomniał i o butach.

– Co jest, ojcu?

– Przed Dymitrem, – kontynuuje matka, – jakoś wstał. W szopie, wiatr, zerwał strop, i w złą godzinę, polazł na taką wysokość, poszyć strop. Boże święty! Jak zlął, przeraźliwie krzyczał, chwycił się za plecy. A choćby, co, powiedział... Tylko och, och, och! I zęby zacinał. Panie, Boże mój!

Wołodźko stoi, jak kamień. Nikt nie powie, że to nie ojca syn, chociaż podobny do matki. Ani jeden mięsień jego oblicza, nie poruszył się, chociaż oczyma, cały pochłania matkę, z zaciśniętymi ustami i słyszy wyraźnie, jej westchnienia. – No, a kto na gospodarstwie?

– Wzięli jakiegoś Galicjanina, od wujka Pawła, z niewoli. I Chwedot i Wasylina, do niego, jak do swego. Poszedł w pole, sporo zabronował, sporo podorał. Teraz, koło chaty się krząta, co trzeba, robi na dworze. Czyta pismo święte, wróży w karty i wszystkim, prorokuje, czerwony deszcz. Mówi – spadnie czerwony deszcz, podobny do krwi. Krwawe rzeki, mówi, – pociekną. Co on ma na myśli, jeden Bóg wie. Mówią, że zwariował. Ale to człowiek, trzeźwy i umie czytać, i zarabia na chleb, jak to mówią. Przywiozłam tobie buty. Sama, zamawiałam u Zińka. Powiedziała – nie zróbcie za małych. Lepsze, będą większe. Czy to onucę, dobrą, wzujesz, czy co... Zawsze but, ma być nie taki, jak u miejskich żulików... Niby to, jak ułał, na nogę, a przyjdzie włożyć, czy zdjąć, to rwiesz, męczysz się. – Ależ mam! Jakie one, wielgachne! – To nic. Więc załóżysz onucę, z sukna. Nie bój się, nogi nie pomarzną. Dalej, Nastia opowiada, że do nich, znowu jakiś tabor wojskowy się przywłókł i stał we wsi. Wszyscy Moskale się zbuntowali i mówią: Koniec wojny! Rzucają wszystko, całkiem wszystko: konie, wozy, no wszystko, co było, a sami, kto wie, dokąd, rozchodzą się. Najgorsze, te konie... Boże! Co ta biedna chudoba, zrobiła... Wygnali je na pola, jak psy. Idźcie sobie... A chudoba, piękna. Przychodzi moskal, do naszego: – kup, dziadku, konia. A za ile? – E, mówi. Daj, butelkę samogonu i bierz. Nasz kupił dwa. Nie chciał, za darmo. Za karą kobyłę, zapłacił dwadzieścia, a za tego, jak to mówi Chwedot, kirgiza, sześćdziesiąt karbowańców zapłacił. A, Boże, co to było za lichy. Przez tydzień, koniska nie wstawały z nóg. Ale wydobrały. Ot, i teraz nimi, przyjechałam. Cały dzień, się ciągnęliśmy. Wciąż biegiem i biegiem. Wczorzą zastał mnie w Mostach, a póki dociągnęliśmy do Dermania, była prawie pół-

noc. Och, bieda... O tak, ludzie moi... To to, to tamto i nijak, nie można było poradzić. Myślimy: Mateczko Boża. Toż on tam bez koszuli i bez butów. I kto wie, czy mu jeść dadzą...

– No, ale gdy on, już u nas – wtrąca dziadźko, – to bida niewielka. My tak i mówili, że tam u was, nie wszystko w porządku. Wołodźko słucha matki, wzuwa swoje nowe buciska i łązi po chacie. Zadowolony i zamyślony. Chciałoby się jakoś, nie tak. Chciałoby się, po ludzku. Chciałoby się nałożyć na siebie coś ładniejszego, jak u innych chłopców, którzy mają wszystko na miarę, wszystko akurat. Jeszcze, długo gadają, zastanawiają, nim kładą się spać. Wołodźko, kładzie się na ławie, pod oknem, bo na jego tapczanie, leży matka. Przykrywa się maminą kurtką, bo pod oknem chłodno.

Kładąc się, matka długo modli się do Boga. Potem, jeszcze długo, w ciemności, rozpytuje syna, o to i tamto. Chciałaby wiedzieć wszystko, a i ojciec też się interesuje.

– Oto leżą... Coś przychodzi na myśl i pyta: no, a jak tam nasz skubent? (student). A ty dziecino, nie za bardzo zadawaj się z tymi bezbożnikami. Oto, na dniach, wrócił Kornij Ettoiw. Najadł się czegoś, wstał i nawet łba nie przeżegnał. A Choma wstał i mówi: – A tyco? Turek, czy co? Nie patrzysz na obraz, na świętą ikonę? – „Pluję na waszą ikonę”. Tak, wyobrażasz sobie, powiedział. Uljana, jak posłyszała, to jej ręce i nogi ścięły i język zaniemówił. Choma, chwycił za polano i dawaj, polanem... Po Kornijewie, i po Kornijewie... Ten, za nahaja. Boże święty! Ojciec nasz, nieraz, gdzieś czytał: – i powstanie syn przeciw ojcu, a ojciec, przeciw synowi. Czy to właśnie, nie jest tak? I do czego, to dojdzie. Ale ty, pamiętaj, dziecino. Pamiętaj, mimo wszystko, że jesteś gospodarskim synem. A syn gospodarza, prze-

ciwko Bogu i ojcu, nie pójdzie. – Ooo, co to, to nie. W to, ja przecież, wierzę, że nie. Chyba, że byle jaki chłystek... Wyrodek, broń Boże. A także, nauki pilnuj. Uczą was tam czegoś, pożytecznego? Czy przykazań Bożych, nie zapomniał? Ha?

– Ach, mam, tego, czego kiedyś się nauczył, nie zapomnę.

Z drugiej strony, odezwał się dziadźko. On, widać, także nie spał i wszystko słyszał.

– K... ich mać... i u nas robi się, strasznie. Kaminiakow, marynarz, w czapce, do cerkwi wchodzi. Zapala od świeczek papierosy, i co mu zrobisz. Bo co mu teraz zrobisz? Wolność, już taka wielka, że na nic, nie ma rady, do nikogo, nie podchodz, choćby nie wiem, co robił. Bezprawie, staje się prawem. A popatrzcie, co zrobili z dworem. Prawda, nie nasi ludzie, to rozpoczęli. To zaczęli moskale, ale na jakiego czorta, wszystko zabijają, niszczyć. Dwór, jest dworem. Jasne. Że naród ziemi potrzebuje, też rozumiałe. K... ich mać, po co robić ten ferment. Poszli, rozwalili. Et, chce się plunąć i tyle.

– Śpij już, stary, odzywa się z pieca babcia. Kum przecież, przez dzień narzął się, i chce pospać.

– O boże, Boże! – wzdycha Nastia. Ona, się garnie, do ciepłego pieca. Wołodźko milczy. Jego myśli, podążają jednocześnie za kilkoma sprawami naraz. I chory ojciec i zmartwienia matki... Boleśne i rozumiałe, zmartwienia. Ale co on, winien. Wiara, płynie z duszy. Nie ma siły jej powstrzymać.

Wierzyć, nie znać. Znać, nie wierzyć. On przecież, i nie zna i nie wierzy. Przykry, pusty środek. On, pragnie znać wszystko do nieskończoności, a dojdzie do krańca poznania, dalej będzie wierzył. I znowu, w oczach, miga mu oświecona sala. Roją się ludzkie postaci. Śpiew, muzyka. Oto z ciemności, wystają buty. Patrzą na nie i

nic. Noc, już dawno panuje. Szumi wiatr. Po blaszanym dachu, stuka gałęziami rozłożysty orzech. Za oknem, rozlegają się niepokojące odgłosy, niewyraźnych, rewolucyjnych dokonań, tej nocy.

Tej samej nocy, obrabowali monaster. Otwarli wszystkie podziemia, wygonili z cel mnichów. Zabrali wszystko, co znaleźli w podziemiach. Mówią, pijani bolszewicy. Nachlał się, jeden z drugim, samogonu, zebrawi w bandę i zechcieli wejść na przedstawienie. Seminarzyści ich pogonili. To oni, ruszyli do monasteru. Zdeptali nogami, ogród. A potem, od popa zażądali dwadzieścia tysięcy, w złocie. Dwie godziny na śniegu go trzymali, na próżno.

– I skąd oni do czorta się wzięli, ci bolszewicy? Jaka cholera wydała ich na świat?

– To katorżnicy! Nie wiecie? Wszystkie kategorie pootwierali. Z Syberii, mówią, sto tysięcy ich sunie.

– Katorżników?

– A co? I rady na nich nie ma, bo im wszystko jedno. Moje, twoje. Dla takiego, życie, wszystko jedno, jak splunąć. Kula w łeb i szlus.

– A gdzie władza? – groźnie pyta któryś. – Ot, u Dowgoszczyka też byli, pięć tysięcy zabrali i gospodynię zgwałcili. Olejnikowi, przysłali pismo – ty taki, nie taki, jak nie przygotujesz, dziesięć tysięcy w złocie, dostaniesz kulę w łeb i basta. Na Hurbach, całą noc smalili świnię i strzelali w niebo.

– Co teraz za władza! Ot, w Kijowie Centralna Rada, mówią, wojsko zbiera. A jaki rozsądny człowiek, pójdzie teraz wojować. Za kogo, pytam?..

– Czemu, nie. Poszedł by każdy, ale trzeba wprowadzić reżim. Bez reżimu, nie wyjdzie.

Naród. Zaciśnięte, spragnione usta, zmarszczone, kanciaste czoło. Oczy, wle-

pione w niezmierzoną dal, niby oczy bezbożnika, który nagle natknął się na niepożądany jaskrawy cel. Ale, jak go poznać? Na oczach, szara powłoka. Na duszy, wirujący naciek, który zbierał się tam, w ciągu stuleci. Potrząsa dziko i nerwowo głową, poczyną puszczać w ruch zastygłe, rdzewiejące myśli.

Pewnego dnia, ogłosili, że na Szynkowcach, będą rozdawać tarań. Gdzieś tam dużo się nazbierało tarani i postanowili, że będą je rozdawać narodowi. Mówią, będzie wielki tłum. Idą, wszyscy ludzie. Ciekawe. Wołodźko także, nie omiśnie takiego widowiska. Poszedł. Przeszedł przez dworski sad. Siła narodowego huraganu, zostawiła tu wyraźne ślady. Porużnane budynki, powyrywane okna, spoglądają w przestrzeń. Po alejach, porozsypane papiery. Wołodźko, podnosi taki jeden papier. Napisany alfabetem łacińskim. Schował do kieszeni. Przyda się. W domu się zorientuje, co tam napisać. Na Szynkowcach, ciemna ćma narodu. Oto budynek byłego banku, murowany z czerwonej cegły, kryty smołowaną blachą. Oberwane miedziane klamki, wydeptane drogi, zabrudzony pomost. Dym papierosowy, wygina w przestrzeni kapryśne wywijasy.

Zdaje się, że tysiące mężczyzn, przybyło na dziedziniec. Ich żony, ich dzieci. Całe pokolenia, są właśnie tu, zgromadzone. Na nich szynele, furażerki, papachy. Na ramionach, nie zarosły, nie zwały się z ogólną szarością, ślady po pogonach. Na obliczach, gorączka okopów, w oczach wybuchowe ogniki. Oni, nie przyszli po tarań, ze wszystkich swoich „zakątków”. Porządny chłop, nie poleci „na łeb na szyję”, po taką zgniłą paskudę. Zebrawi się, aby zbić się w tłum, w ławę. W tłumie, wyraźniej, czuje się swoją siłę.

Władza. – Dawać twardą władzę! – wołają. Oto, po wsi, hasa pijany moskal i

depcze, co popadło... Oto stąpają straszni marynarze, którzy nie zapomnieli jeszcze siły oceanicznych fal. Chcą rozbić ziemię. Znieść, poddaństwo chłopu. To on, opowiada, kto to taki, kum i sąsiad Todoško, za jabłka dwa tysiące wziął. W nocy przyszło do niego pięciu, z bronią. – „*Ręce do góry! Oddaj pieniądze!*”. Todoško wyjął tysiące i oddał. Każdemu życie droższe, od pieniędzy. Za nie, oddasz wszystko.

A wiecie, jak Buraczucha Sańka, za „*swego*” się pobiła. Łysy teść Marko, nie dawał jej przejść. Nocami, bywało, gonił za nią po śniegu, do sąsiadów. Mówił przed ludźmi – No, ludzie, siostrzyczki, braciszki, i wszyscy prawosławni! Ja na waszą wiarę (był katolikiem), przystałem, odnowiłem cerkiew, dzwon trzystupudowy kupiłem, batiuszce, czysto krwistego rumaka, sprawiłem, ale jej, niewieście, nie mogę dać rady. Jest zbyt szykowna, jak łabędzica, wszystko jedno... Jak księżna, tylko tron daj. I dałby. Sto tysięcy, w bankach błysnęło, a drugie sto, rozłożył przed nią, jak karty. Nie. Nie wzięła, szatanica. Odwróciła się. I tym, przekłeta, jeszcze bardziej, przykuła. Nie będę Krynickim, pospolicie burlakiem, jak jej nie wezmę... I zaczął pić. Pił, pił... Na raz, dwa litry samogonu, wyłopał. Baby, z drugiego końca, na rękach przyciągnął, jak jakie ścierwo, wybaczenie. Akurat, syn Jaśko, służący w kawalerii, przyjechał. Ojciec, poznał go, na drugi dzień. A na trzeci, wczoraj w środku nocy, jakiś lucyfer zastukał w okno. Jaśko żonę w poście li zostawił, wstał.

– Kto tam? – Otwieraj, swoi!

Zaświecił i tylko odchylił drzwi... Ba-ach! Kula poszła prosto w kiszki i wyrwała plecy. A Burjak, jakby w drugim domu spał, i niczego nie słyszał. Dzisiaj, on zwozi wszystkich popów, tysiące wydaje na pogrzeb. Taka wielka, straszna zbrod-

nia, która woła o pomstę do nieba, a sądu nie ma nijakiego. Bo kto będzie sądzić?

Z seminarium, przybyło kilku uczniów. Naklejają ogłoszenia. Dziadźki, słowo po słowie, szukają sensu. Aha. Ziemię bez wykupu, obiecują. Domyślili się. Wiedzą, że jeśli nie dadzą, nie będziemy pytać. A więc, robić spisy. A więc, dosyć taranem uderzać.

Na fasadzie banku, ktoś nalepił czerwoną flagę. Niebo groźne, szare. Chmury ciężkie, jak z ołowiu. A gdy założyli komitet i zrobili spisy biednej „klasy chłopów małorolnych”, Wołodźko postanowił porzucić Szynkowce. Miał, jeszcze ważną sprawę do Hałaburdy, który mieszkał pod cmentarzem. Pomyślał, aby kupić „obraz pierwszej klasy”. Ktoś tam, gdzieś sprzedaje. Po to potrzebny „mistrz” Hałaburda. Młodszy dziadźko, Perchwiem, latem przywiózł austriacki karabin, ale on ciężki, jak cholera i bije, jak grom. Lekkiego, dobrego obrzynka, Hałaburda obiecuje, za trzy kopy włoskich orzechów i za ćwiartkę samogonu.

Idzie Wołodźko, poprzez przysiółek Płoskie. Niżej, koło Charitonowego zajmiska, z rusznicy strzela jakiś kłusownik. Jedna kula przeleciała pod samym uchem Wołodźka. Jakiś suczy syn, na pewno stroi żarty, z daleka bierze na muszkę. Lepiej zejść w dolinkę, bo jeszcze mnie upoluje. Bach! Dzzz. Wołodźko, przysiadł. Potem, szybko biegnie w dolinę. Jeszcze kilka wystrzałów, posłyszał, ale płuć na nie. Ani jedna nie trafiła.

Koło mijanej cerkwi, znowu tłum. Wołodźko domyśla się, że to chyba pogrzeb. Jaśka. Na dzwonnicy, uderzają w dzwony. Zaszedł. Na chórach, wyśpiewują potężnie „*Panie zmiłuj się*”. Wszystkie świece zapalone, wielkie i małe panichidy. Pełno dymu z jałowca. Odprawia kilku batiuszków, w czarnych szatach. Bracia i siostry otoczyli podkową odkrytą trumnę i trzy-

mają w rękach płonące, grube, woskowe świece. Stary Buriak, pochylił swoje nogi w długich butach, wytartych od klękania, kolana ma przed czarną trumną. Twarzy jego nie widać. I tak stoi nieporuszony, niczym wyciosany z kamienia.

A obok, błada, jakby stearynowa, stoi obok niego jego piękność, niewiasta. Stoi równo i trzyma przez chusteczkę, zapaloną świeczkę. Ze świeczki, kapią woskowe krople, z oczu łzy. Jedne i drugie, padają na jej opaloną rękę, z długimi palcami. Ale ona, tego chyba nie zauważa. Jej oczy, skierowane są prosto przed siebie i nie wiadomo, co one widzą.

W trumnie, ubrany po wojskowemu, zmarły. Jego głowa, odkryta. Pokryta długimi, złotawymi, włosami. Broda, zadarta do góry. Oczy, zamknięte i zapadnięte. Czoło, niskie i żółte, niczym ulepione z wosku.

Odprawiają panichidę, ale podniosłego nastroju nie widać. Ludzie spokojni. Zgięty, w pałąk Burjak. Wydaje się, jakby drzemał. Nawet po zapłakanej piękności, małżonce, nie widać, pełnej głębi, bólu. Wołodźko, popatrzył na duchownego. Czyż jego, potrzymani boso na śniegu. Ach, nie. To pewno, nie jego. Ten panikowaty, delikatny pop, co ma maseczkę w czerwonych okularach, wygląda jak i kiedyś. Jego usta, nadal takie z uśmiechem, jak i wtedy, gdy Wołodźko spotkał, go w szkole. Prawi, śmiałym głosem i, pewnie, prosi Pana Boga, o miejsce na łonie Abrahama, dla wiecznej pamięci, zabitego żołnierza, Jana.

Cerkiew nie taka teraz, jak kiedyś, w czasach, gdy przywozili Wołodźka chorego. Nie ma tej świętości, uroczystości. Rewolucja i tutaj wniosła swoje tony, nastroje. Te same wizerunki, na ścianach. Ci sami, święci. Tam, pod samym szczytem kopuły, ten sam, surowy, z rozpiętymi rękoma, Bóg Najwyższy i nawet ci sami

smukli, po kątach, ewangelisci. Jednak, nie tak teraz tu radośnie, nie tak zacisznie, nie tak ciepło. Wszystko, nosi na sobie ślady ukrytej, chłodnej, bylejakości. Tylko śpiew, chwytą za serce Wołodźka tak samo, jak kiedyś.

I to, Wołodźko, bardzo wyraźnie, odczuwa. Ten czas, ma swój zapach, swoją barwę. Chram nie ma ciepła. Opuszczony. Cały żar i ciepło, zabrała ona, rewolucja. Ona ograbiła świątynie, obrazy, złoceń. I nawet dym kadzidła, nie pachnie, jak kiedyś.

A może to, niedostatek wiary. Wołodźko, nie zadawał sobie tego pytania. Nie było kiedy. Teraz, nie te czasy. Teraz i śmierć, nie taka. Kto dzisiaj, boi się śmierci. Przyzwyczaili się.

Gdy skończyła się panichida, było dosyć późno. Do Hałaburdy, już nie poszedł. Poszedł do domu.

Zima, szybko przychodzi. Do wsi, przyszedli Niemcy. Wołodźko, zobaczył ich najpierw, koło monastyrza. Przyszedli, w hełmach wszyscy, wiele kulomiotów. Rozlokowali się, koło świątyni na ulicy, pół dnia postali i odeszli. Nikogo nie zaczęli. I po co im, kogoś zaczepiać. Mówią, że potrzebują chleba. Mówią, że u nich głód.

– Panoczku, panoczku, pojękuje Odarka, i „nasz” gdzieś tam będzie. Żeby chociaż się zobaczyć. Kiedy to on wróci. – Tak jakoś dziwnie. Biliśmy się z nimi, wojowali, a ot, popatrz, przyszedli bez boju, i nic...

– Bo nie wiedzieliście, że Centralna Rada zawarła z nimi pokój.

– Coś ja, nie wierzę... To czemu oni, przyszedli do nas.

– Chcą kontrybucji.

– A jasnej cholery nie chcą? Jeszcze im się kontrybucji, zachciało.

– Jeżeli tylko za burżujami i kapitalistami, stoją, będą biedni.

– Aha! Jeśli tylko... Chyba nie słyszeliście, co w Wierchowiu zrobili? Ludzi zebrali i kazali oddać wszystko, co należało do burżujów.

– A Centralna Rada, co? Czemu milczy?

– Chyba oni, nie słuchają Centralnej Rady. Oni słuchają swoich przywódców.

– No, jeszcze zobaczymy.

Do wsi, przybywają, wciąż nowi i nowi, frontowcy. Nie ma już frontu, z wszystkich stron, wracają rozsypani po całym świecie, ludzie. Każdy, gdzie by nie był, gdzie by nie chodził, każdemu brakuje tego miejsca, gdzie po raz pierwszy, zobaczył świat i każdy chce, do niego wrócić. Wielu, nie wróciło i już nie powróci.

Zbliżała się, wiosna. Wielkanoc tej wiosny, była bardziej radosna, niż w latach ubiegłych. Przez cały post, pracowały bimbrownie, więc samogonu nie brakowało. Rozkoszne, słoneczne dni. Po gajach, polanach, zakwitały pierwsze, wiosenne kwiaty. Pączki drzew pęcznały, a brzozy pokrywały się, żółtymi frędzelkami.

Wołodźko, szalenie lubi, takie dni. Po polach, gajach, jarach, chodzi jakiś niewidoczny, zapobiegliwy gospodarz i doprowadza do porządku wszystko, co popsuli zimowe dni. Wtedy, wszystko zostaje zabarwione, świeżymi, jaskrawymi barwami. Wtedy, ostatecznie, zmieciona zostaje, brudna śniegowa pokrywa, i nawet wysuszone i pokryte kwiatami, to miejsce, gdzie ona leżała.

Piękna wiosna. Piękna wieś, Dermań. Piękni, żywi, weseli, pracowici ludzie. Jeszcze kilka dni i pokryje się wszystko naokoło, jak okiem sięgniesz, białym kwiatem w ogrodach. Po zagajnikach, rozniosą się śpiewy słowików, i wtedy, nikt nie pojmuje, co znaczy smutek. Wszerz i w dal, po pagórkach rozpoście-

ra się cudowna, z białymi chatami, dawnymi cerkwiami, pysznymi sadami-gajami, wieś Dermań.

Ale Wołodźka, męczy wiosna. Gdy tylko dziadźko Jelisiej wyjechał w pole, Wołodźko przypomina sobie dom, przypomina sobie chorego ojca. On sobie wyobraża, jak ojciec wstaje, długo masuje schorowane plecy i powoli rusza w pole. Przeszło ono. Słońce leje i leje, wodospady promieni. Nad czarną niwą, łukiem unosi się mgła. Skowronki, rozsypały się po błękitnym, czystym sklepieniu nad ziemią i nieskończenie cieszą swoim śpiewem. Do domu! Do ojca! Trzeba mu pomóc. Ale i szkoła trzyma mocno. Nie można ot, tak: rozpoczął, nie dokończył i poszedł. Sam ojciec, tak nie pozwoli. Powie: to was już zwolnili? I wtedy kłam, a nie, to na drugi dzień wracaj, z powrotem. Jednak, Wołodźko bardzo dobrze wie, że ojcu pomoc jest potrzebna. Nie będzie on sam i za pługiem chodzić, i siał, i zbierać.

I gdy tylko minęła Wielkanoc, zaczął Wołodźko rozmyślać, jak by i szkołę skończyć i ojcu pomóc. Wszystkie przedmioty nauki, znał dobrze. Cały kurs, niemal opanował. Zostało tylko, poczekać wakacji i dostać świadectwo.

Chłopiec postanawia, zwrócić się do rady nauczycielskiej, aby pozwoliła mu szybciej odejść ze szkoły. I niespodziewana radość. Pozwalają mu na to. Wydają mu świadectwo i z Bogiem. Świadectwo, piękne. Takie świadectwo, nie przynosi mu wstydu przed ojcem. Przyjdzie, pokaże: popatrzcie! Nie stracił na darmo czasu. Ojciec popatrzy, ale się nie zdziwi. Czemu temu się dziwić. Jego syn, nie śmie dostać, innego świadectwa. Inaczej, niech nie idzie do szkoły, lecz świnie pasie. Niczego, nie ma za darmo.

Tak. Wołodźko opuszcza Dermań. Opuszcza dziadka, swoich przyjaciół. Jego już teraz się nie czepiają, nie lek-

ceważą, nie omijają. Jego odprowadzają, dobrzy chłopcy ze szkoły, zegnają się i proszą o odwiedzinę latem. Aż wtedy, gdy dojrzeją owoce w sadach. W Tylawce, na pewno nie ma takich sadów, jak w Dermaniu. Dobrze. Wołodźko, nie omieszką odwiedzić, a jesienią, jak Bóg da zdrowie, znowu przybędzie do szkoły. W daleką drogę, wychodzi Wołodźko całkiem rano. Ledwie świta, ledwo pojaśniało niebo na wschodzie, a Wołodźko już w drodze. Oto, znajome chaty, sady. Ludzie, jeszcze nie całkiem powstawali. Świeżo. Powiewa suchy, wschodni wiatr. Ach, daleka, ta przekłeta, droga. Na pieszo, aż nadto daleka. A czekać, póki przyjadą, nigdy... Swoich rzeczy nie zabrał ze sobą. Kiedyś przyjadą i zabiorą.

Znowu znajome lasy, piaski, samotność. Nikt nie chodzi w tych lasach, nikt nie jeździ. Tylko od czasu do czasu, jakiś zahukany Polaczek, przemknie piaszczystą drogą, swoimi koślawymi koniátkami. Dębowy las, jeszcze się nie rozwinął. Ledwo, po ziemi, zielenieje trawa i rozkwitają wiosenne kwiatuszki. Wołodźko, idzie szybko. Nie zatrzymuje się, nie rozgląda wkoło, jak wtedy, jesienią. Nie ma czasu. Chciałoby się, jeszcze tego dnia dostać do domu, ale czy to się uda. Gdyby, jakiś pojazd nadjechał. Przysiadł by się i choć trochę, podjechał. Nogi by odpoczęły, a jak nie, trzeba iść całą noc. W południe, doszedł na Zielony Dąb. Siadł przy studni, na wzgórk pod sosną i odpoczął. Zjadł kąsek starej paschy, co została od Wielkanocy. Zjadł kawałek sera. Potem, wyciągnął ze studni wiadro wody i porządnie wszystko zapił. Trochę ma przykrości z ustami. Suchy wiatr je piecze, i one zasychają oraz pękają. Nogi, także dają znać o sobie. Póki szedł – nieźle. A siadł, posiedział i nie chce się wstawać. Siedział by tu, do nocy. Ach, jak przyjemnie byłoby teraz przysiąść na czymkolwiek i podjechać.

I nagle, z góry zadudnił wóz i zza krzaków wyjechał jakiś wóz. Wołodźko się ucieszył. Popatrzył na konie. Zda się, bystre, szybkie. Jeszcze całkiem młodziutkie, ale niczego sobie. Na wozie, smagły mężczyzna. Ku większej radości Wołodźka, dziadźko podjechał do studni i zaczął poić konie. Wołodźko zaoferował się, nabrać wody. Mężczyzna, z niedowierzaniem popatrzył spod zmarszczonych brwi na chłopca i milcząc, zgodził się. Wołodźko wyciągnął kilka wiader i nalał pełne koryto. Konie piją, a mężczyzna poświsując, dodaje im apetytu. Dziadźko jeszcze milczy, oporządza konie. Wołodźko, także nie znajduje odpowiednich słów do rozmowy, chociaż już czas, by się odezwał. Nareszcie, dziadźko pyta:

– A ty skąd jesteś?

– O, z daleka. Z Tylawki.

– Z Tylawki? A gdzie to jest? – niedbale, powoli, pyta dalej.

– Wołodźko, krótko i jasno, zaspokaja jego ciekawość. Dziadźko, poprawia na koniach uprząż i siada na wóz. Podwiezie? Nie podwiezie? Trzeba powiedzieć. Nie. Język odmawia posłuszeństwa. A chłop już, rusza...

– Wskakuj tam z tyłu – już w biegu, rzucił dziadźko. Wołodźko, w mig wykorzystał okazję. Podbiegł, podskoczył i przysiadł z tyłu, na gołej desce. Kiedy chłopiec już siedzi, dziadźka nachodzi sentyment. Siadaj, jak chcesz, wygodniej. – Pociągnij opalkę pod siebie. – O, mnie i tak, dobrze. Chociaż trochę, podjadę. Przekłete nożyska, już mnie tak bołą, wiecie...

Ale chłop, widać już nagadał się do woli i więcej nie ma ochoty. Droga idzie właśnie w dolinę i chłop pogonił konie. Wołodźko, także nie ma ochoty na rozmowę z takim posępnym typem. Jadą truchtem. Droga miękka, piaszczysta. Wołodźko zadowolony. Nie wie, dokąd jedzie gospodarz, dokąd go podwiezie. Wszystko

jedno. Kiedy dziadźko będzie skręcał tam, gdzie mu nie po drodze, wysiądzie.

Przejechali przez dolinę. Z obu stron drogi, wyrąb. Jeszcze przed wojną, zaczęli tu wyrąb lasu, stawiali drązków i koźłów, i tak zostawili. Wszystko zarosło i podrósł młodzieńki zagajnik. W zagajniku, śpiewają ptaki. Droga, ciągnie pod górę. Koniki zwalniają i idą chodem. Dziadźko, nad czymś się zastanawia, kiwa głową i zwraca do Wołodźka. – A, to ... Ty idziesz z... tego...? Toż Tylawka, aż gdzieś tu... pod Krzemieniec. – Ja jadę z Dermania. Przerwa. Milczenie. Po chwili:

– Aaa! Z Dermania. To gdzieś tego... o tędy, jak do tego ... Tam, pod Zdołbunów.

– Aha. Koło Mizocza.

– A tego... A co ty tam robiłeś?

– Ja tam się uczyłem. Tam jest szkoła. Tam jest seminarium, – nie omieszkiał pochwalić się Wołodźko.

– Seminarium? Oho! To musi być tego... wielka uczelnia.

– To ty, znaczy, z tych, jak go... Ze studentów. Och, ci studenci... Ja bym ich gdzieś wziął. A dobrze, że Niemcy poszli. Oj, dobrze. Tam ludzie tego... skarżyli się, a ja mówię: dobrzy i szlus.

– A toż czemu?

– Porządek zrobili. Czemu? To jest tego... czemu pytasz. Ja bym, gdybym był jakim ministrem, czy innym, to tego... zebrał bym tych studentów i wyspał bym każdemu po dwadzieścia pięć nahajek, i już.

– A czemu wy tak na tych studentów? – ośmielił się spytać Wołodźko.

– Czemu. On jeszcze tego ... pyta. A rewolucję, kto robił? Kto się buntuje? Studenci, katorżnicy. A jeszcze, socjaliści. Toż naród. Zrzucili cara, i porządku żadnego. Ot tak, wszyscy na opak, twoje-moje. Anarchia pełna. Wyjdzie ci bokiem, taki krzykacz, rozdziawi gębę i szczeka. A do roboty weź się, ale jego choćby ha-

kiem, nie zaciągniesz. Bo wszyscy, albo studenci, albo na katordze. Tam, wszystko na głupka. Tam, nie trzeba rano wstawać, iść w pole, orać, siać. Tam sobie siadł, zapalił cienkiego papieroska i popluwa. A nasz brat, oddaj ziemię. Nasz brat, pot wylewa. Nasz brat, ryje w gnoju, jak ten przydrożny żuk. Ot, jakie to sprawiedliwe. A gdy do czegoś się dobiłeś, to on twoim trudem, w oczy ci śpiewa.

Dziadźko, całkiem się rozkręcił. Kanciasta, ciężka jego mowa, wygładziła się, nabrała mocy, ognia. Wołodźko, po prostu się zachwyił. – I dobrze, – kontynuuje dziadźko, że przyszli Niemcy. Oni biją naszych chachłów. To ważna prawda. Wczoraj, mówią, w Szumsku, stoi na grobli ich patrol. Idzie chłop. – „Halt!” – krzyczy patrol. To po niemiecku znaczy: – „Stój”. Ale nasz chłop, nie rozumie. Idzie sobie i już. A Niemiec podbiegł, chwycił jakiegoś kija i młóci dziadka. Zbił go, zbił i jeszcze zaciągnął na posterunek. Tak to. Ale, zaprowadzili porządek. Teraz już sobie nie pójdziesz, gdzie oczy poniosą. Teraz halt, curik, to rób, a tego nie wolno. Jedzie, przeklęty koniem, podjechał do źródła, wyjął konewkę i wody nabiera. Mówi, aby w zęby koni woda nie drażniła, by nie była zbyt chłodna. U nas, w źródłach, wody nie podgrzewają. Ale porządku, nam potrzeba. Był car, był porządek. A teraz, co się stało? Przyszła katorga robić porządki, a przecież wiadomo...

Wołodźko w sobie, przeżywa tę rozmowę. Z początku lekko, dalej coraz mocniej i mocniej, sprzeciwia się dziadkowi. On też myśli, że porządek potrzebny... To przyznaje, każdy. Ale, aby umieć robić porządki, trzeba się uczyć. Nie wszyscy, uczą się tylko na tyle, aby zapalić delikatnego papierosa i popluwać. Byli i tacy, ale oni przynosili więcej szkody, niż pożytku. Teraz, uczą się na to, aby umieć lepiej żyć,

lepiej gospodarzyć, lepiej rządzić. Car. To prawda, że za cara był porządek, ale jaki. Za cara, prawa mieli tylko jedni. Ci mogli się uczyć, ci mogli zajmować urzędy, a inni, nie mieli niczego. Rzadko kiedy, jakiś chłop, mógł dobić się do czegoś lepszego. Ale to, kosztowało go wiele pracy i wysiłku, bo musiał sam, swoimi siłami, przebijać sobie drogę. A za dworzan i bogatych ludzi, pracowały pieniądze. Dziadźko, słucha uważnie. Potem zaznacza: W tym, co mówisz, jest prawda. Ale, po co robić rewolucję.

– Rewolucję, robię po to, aby dać prawo wszystkim, bez różnicy. Wszystkim klasom narodu.

– Eee! – machnął ręką dziadźko. – Gdy nie ma porządku, to i prawo, do niczego. Najpierw, trzeba nauczyć się robić porządek, a potem, dawać prawo. Tak, ja myślę. Jadą wciąż dalej i dalej. Wołodźko zadowolony, że może tyle podjechać. Oto, już Giserna. Jeszcze jeden, wielki las przejechać, i będzie Moskalówka. A dalej pola, bita droga. Dziadźko, przechodzi z polityki, na sprawy gospodarcze. Pyta Wołodźka, kim jest jego ojciec. Dowiaduje się, że on taki sam gospodarz jak i on, a postanowił tak zmarnować swego syna. Wołodźko, znowu zaprzeczył. On usiłuje wyjaśnić dziadźkowi, że on wcale nie chce uczyć się na pana, a tylko po to, aby być mądrzejszym, umieć lepiej gospodarzyć.

– Eet, po to, nie trzeba się uczyć. Daj mi tylko dosyć pola, a ja ci bez nauki, pokażę, jaki ze mnie gospodarz. – Wołodźko znowu zaprzecza. On, przypomina tych samych Niemców, jakich tak chwali dziadźko. U nich, wszyscy ludzie się uczą, dlatego tak znają porządek. Dziadźko, widocznie przyznaje rację, ale zaprzeczać, nie przestaje.

Nie, mówi. A ja Tobie powiem. U nich, to jest we krwi. Tak. Wołodźko przekonuje, że i Niemcy, nie zawsze, mieli u siebie

porządek. Były i u nich zamęty i rewolucje. Ale oni się uczyli, wszyscy się uczyli i teraz, we wszystkim mają sens. Przejechali przez Moskalówkę i wyjechali na pola. Piaski, zostały w lasach. Znowu czarnoziem. Ze wschodu, dmie wiatr. Na polach, krzątają się ludzie. Orzą, sieją, bronują. Nigdzie, nie widać rewolucji. Hen, na południe, w słonecznej dali, bieleją jakieś chutory. Podjeżdżają do Baszkowców. We wsi, niesamowite błoto. Koła grzęzną po osie. Konie, ledwo ciągną wóz. Dziadźko klnie. Nareszcie, wydostają się z brudnych Baszkowiec i zbliżają do Szumska. Jakoś dziwnie. Wołodźko, najlepiej zna te miejsca z czasów, gdy było tu pełno ludzi, taborów. Teraz pusto, tylko z daleka widać, że na głównym moście grobli, stoi niemiecki patrol, w hełmach. Wjechali na szlak, w kierunku Krzemieńca i dziadźko się zatrzymał. – No, mówi – teraz się rozstaniemy. – Ja jadę, o tak, przez miasto, a tobie trzeba tamtędy, na Krzemieniec.

Wołodźko dziękuje i schodzi. Dziadźko żałuje, że nie może podwieźć dalej. Ale, może kto będzie jechał z miasta i Wołodźka podwiezie. To nic. Wołodźko i tak zadowolony. On całkiem wypoczął i, gdy przyjdzie mu pójść piechotą, też nie będzie źle. Jeszcze raz podziękował, i idzie. Słońce, jeszcze wysoko. Chciałby, do zachodu słońca, dojść do domu. Idzie przez wieś Rachmanów. Droga tu lepsza, wyłożona drewnianymi krąglakami. Po bokach, w większości żydowskie, obdrapane chaty. Wychodzi w pola. Wiatr silniejszy, naciska z tyłu i pomaga iść. Dzień, choć wiosenny, ale nieprzyjemny, chłodnawy, surowy. Usta, całkiem popękały. W gębie i nosie, wysycha. Nogi odpoczęły i teraz prawie nie czuje zmęczenia.

Jak zawsze, tak i teraz, Wołodźko wyraźnie dostrzega zmianę, krain i ludzi. Tam, za lasami, koło Dermania, jemu znacznie bardziej się podobało. Jacys ja-

skrawsi, wyraźniejsi ludzie. Całe życie, wydaje się tam jakieś dźwięczniejsze. Tutaj, bardziej szare. Wsie tu nie są biedne, ale ich wygląd, zbyt prostacki. Ludzie, w większości, byle jacy. Tu i rewolucja, nie tak wygląda. Nie ma tych wielkich trybun, nie ma przemówień. Ziemi i tutaj się domagają, ale nie tak natarczywie. Gdzie tego przyczyna? Nie trzeba jej daleko, szukać. W Dermaniu szkoły, monastyr. A tutaj... Te małe chatynki, pod słomianą strzechą, które zwą się szkołami, czy to szkoły? W Żołbkach, Ugorsku i wiele innych podobnych, stojących na tej ziemi, nie uważałyby siebie na szkoły. Nie dziwne, że i ludzie tu surowi, rozczochrani, w liszajach, niemal dzicy.

Wieczorem, Wołodźko w domu. Jeszcze z daleka, poczuł go pies, Punczyk i wybiegł na spotkanie. Wzruszające objęcia, pieszczoty. Oto, rodzinna zagroda. Rozległy sad, a dokoła pole. Wiatr, swobodnie hasa, uderza o mury chlewa i chaty, na szopie miejscami pozrywało snopki i niemal całkiem, oberwało strop. Wołodźko, wchodzi do chaty. Tam, tylko matka z Wasyliną. Przywitał się, pocałował matkę w rękę. Matka się wzruszyła. Ona, wcale się nie spodziewała jego przyjazdu.

– Jaka niziutka chatynka. A płyta. Całkiem niska. Omal nie po kolana, – mówi Wołodźko. – To ty wyrosłeś – radośnie odpowiada matka. – Byłeś taki kurdupel, a teraz, widzę...

Wołodźko, dopiero teraz dostrzega, jak bardzo wyrósł przez zimę. Jest wysoki, niemal, jak dorosły. Prawdziwy student. I nabrał ogłady. Wszystko u niego, takie udane. Nawet mowa, złagodniała. Nie jest taka urywana, szorstka. Całkiem o zmierzchu, wraca z pola ojciec. Z nim Katarzyna. Chwedot, jeszcze chodzi do szkoły, a po szkole, pasie bydło. Ojciec, zobaczył Wołodźka i pierwsze jego słowa, były:

– No, to już przyjechałeś? Rozpuścił ci was?

Wołodźko, przywitał się z ojcem, tak samo, jak z matką. Pocałował, brudną ojca rękę. Obawiał się, że zastanie ojca chorym. Ale niczego niepokojącego, nie dostrzegł. Ojciec, chodzi co dzień w pole, pracuje.

Przy kolacji, krótka rozmowa. Wołodźko, pokazuje świadectwo. Ojciec wziął papier do ręki, popatrzył i zaraz oddał. Niczego nie powiedział. Wołodźko, wpatruje się tylko, w wyraz jego twarzy. Wszystko wskazuje na to, że ojciec zadowolony. Potem odpoczynek, gaśnie lamp. Wołodźko, dopiero teraz czuje, swoje nogi. Ale to nic.

Następnego ranka, Wołodźko już w polu. Znowu wiatr, pole, skowronki. Znowu, przestrzeń i czarna ziemia, a Wołodźko, jej syn, prawdziwy syn, najsilniejszej z matek.

Ulas Samczuk

*Tłumaczenie z języka ukraińskiego
Alfons Soczyński, Alf*

Przygotowujemy do druku t. II epopei Ułasa Samczuka „Wołyń”. Proponujemy uwadze naszych P.T. Czytelników tłumaczenie VII rozdziału pióra Alfonsa Soczyńskiego „Alfa”.

Napísali do nas - Написали до нас

„KANAPKA ZA ZŁOTÓWKĘ” – POTRZEBUJĄCYM NA UKRAINIE. DOM MIŁOSIERDZIA PRZY PARAFII W KRZYWYM ROGU

Misjonarze saletyni od 2016 roku pomagają bezdomnym, starszym i opuszczonym na Ukrainie. W tym celu powstała akcja charytatywna „Kanapka za złotówkę”.

Dziś każdy może realnie pomóc, dzieląc się przysłowiowa złotówką z potrzebującymi. Przy parafii w Krzywym Rogu liczącej zaledwie 150 wiernych powstał Dom Miłosierdzia. Proste, zabudowane z trzech stron zadaszenie, gdzie potrzebujący, osłonięci od deszczu, wiatru i śniegu mogą spokojnie zjeść posiłek. Obecnie blisko 400 osób regularnie korzysta z pomocy.

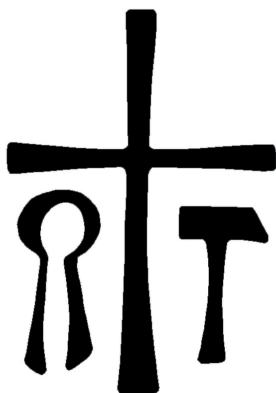
„Widzimy, że ubodzy, którzy proszą nas o wsparcie są najczęściej ludźmi samotnymi i zranionymi przez trudne, życiowe wydarzenia, których doświadczyli w rozbitych rodzinach, poprzez brak dobrego przykładu, wiary czy nadziei na lepsze jutro” – zwracają uwagę odpowiedzialni za akcję saletyni. „Dziękujemy Bogu, że możemy się z nimi spotykać, rozmawiać, słuchać ich życiowych historii i przywracać nadzieję, świadcząc o tym, że Bóg o nich pamięta”.

Misjonarze zapraszają do współudziału w tym dziele miłosierdzia.

„Głoszenie Dobrej Nowiny na terenach wschodniej Ukrainy jest bardzo potrzebne. Dziś każdy, niezależnie od miejsca, w którym się znajduje, może pomóc. Pomagając najuboższym, nieustannie świadczymy o naszej miłości do Boga i bliźniego. To przecież najważniejsze przykazanie, jakie daje nam Ewangelia” – dodają organizatorzy.

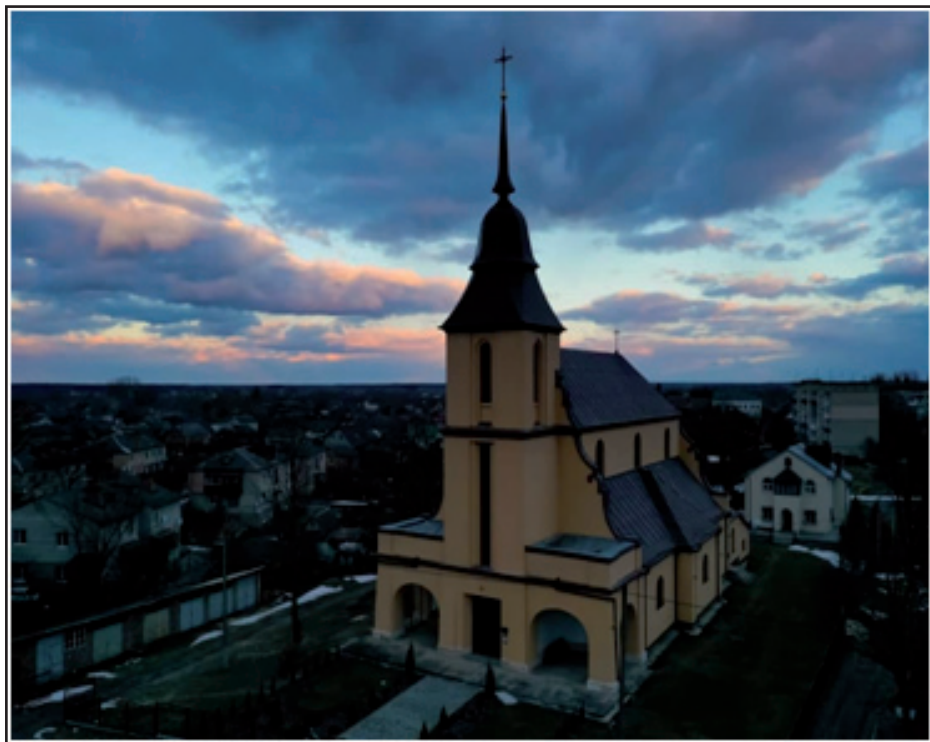
Wszelkie szczegóły związane z akcją „Kanapka za złotówkę” można znaleźć na stronie www.pomoc.saletyni.org.

Saletyni.org/PS

Zaproszenie - Запрошення

„От, житло Бога з людьми, і він житиме з ними, вони ж народом його будуть, і сам Бог буде з ними” (Одк. 21, 3).

Всечесний Отче!

Цього року наша спільнота парафіяльна відзначає ювілей з нагоди 90-ї річниці освячення храму „Преображення Господнього” в місті Рожичці.

Від імені спільноти парафіяльної маю честь запросити Вас на урочисту літургію 6 серпня 2021 року.

Святкову літургію о годині 18.00 очолить Ординарій Луцький Єпископ Віталій Скомаровський.

о. Роман Бурник, настоятель

Рожичці, 13.07. 2021 р.

